

संगित नाटक संग्रह.

केमः गुरु गुरु दश ताडकमोना तरेषु
तरेषुना राम रामलीलायां लभ्यते
पांचसी गायनाना संग्रहः

२३१४

रश्मि प्रसिद्ध प्रकाश

६१० छात्रोद्देश रत्नरत्नी संग्रहालयी.

गीति.

हेमज कलम लतया सेवा पारम्यमो लभ्यते
लभ्यते लभ्यते रत्नरत्नी संग्रहालयी

मुद्रा

"मुद्राप्रकाश" प्रकाशनालयी

संमत १९४२—६. स. १९४५

मुद्रा प्रकाशनालयी

સંગિત નાટક સંગ્રહ.

જેમાં જુદા જુદા દશ નાટકમાંના તરેહ
તરેહના રાગ રાગણીઓનાં લગભગ
પાંચસો ગાયનાના સંગ્રહ.

૨૩૧૪

રંગીન પ્રસિદ્ધ કરનાર

ડા० દામોદર રતનસી સોમાણી.

ગીતિ.

કામળ કુસુમ લતામાં, શ્રેય પરિમળભમે બ્રમર બોગી;
લમજન મન રંજન કર, સંગીત પૂજ્યો અપાર ઉપયોગી.

મુદ્રિત.

સુભોષ પ્રકાશ પ્રેસ.

સંવત ૧૯૪૧.—ઈ. સ. ૧૮૮૫.

મૂલ્ય આના આઠ.

૨૩૧૪

આ અંથ સન ૧૮૬૭ ના ૨૫ મા આક્ટ પ્રમાણે સરકારના હક
નોંધાવી રજીસ્ટર કરાવ્યો છે. માટે પ્રસિદ્ધકર્તાની પરવાનગી
સિવાય કોઈએ પણ આ અંથ અથવા એમાંનો
કંઈ પણ ભાગ છાપવો અથવા છપાવવો નહીં.

અનુક્રમણિકા.

૧ કામસેન અને રસીકા નાટકમાનાં ગાયનો...	૧
૨ રૂક્મણી હરણનો ઓપેરા	૧૧
૩ ઓપ્પાહરણના ઓપેરા	૨૮
૪ કરણધેલાનો ખેલમાનાં ગાયનો*	૩૭
૫ સદેવંત સાવલીંગનો ગાયનરૂપી નાટક	૪૭
૬ સંગિત મૃદાલસા નાટક	૬૬
૭ વિરમતી નાટકમાનાં ગાયનો	૯૬
૮ વીરસિંહ ને ચંદ્રિકા નાટકમાનાં ગાયનો*	૮૬
૯ સીતાહરણ નાટક માનાં ગાયનો	૧૦૨
૧૦ ગોપીચંદ નાટકમાનાં ગાયનો	૧૧૫

* આ બે ખેલનાં ગાયનો રા. ડાહ્યાભાઈ હગનલાલનાં રચેલાં છે.

પૃથક પૃથક વિષયોને મથાળે આવેલાં કાવ્ય.

ગીતિ.

નાટક ત્રય અંકી ગ્યા, રમ્યું પતી પલિ પ્રેમ ચીતારવા;
સદ્ગુણ સુનીતિ ધ્વજ, ક્ષીભત તેની સ્વેદેશિમાં કરવા.

દોહરો.

ભાવિક ભક્તને રીઝવે, કૃષ્ણ કથારસ પાન;
અંથ લઘુ મતિ અલપથી, રમ્યો કરો સહુ માન્ય.

દોહરો.

તત્ત્વજ છે ચૈતન્યનું, વિશ્વનું પોષણ પ્રેમ;
બુદ્ધિ સ્વર્ગ સમ તે કરે, જો હર વિવેક નેમ.

કુહો.

સાચી પ્રીત ન હંસની, વિષમ કાળે વહિ જાય;
પણ છે મન્ય સેવાળને, કે જળ સાથ સુકાય.

કુહો.

બહે બહેનું દુઃખ હે, છોટસેં દુઃખ દૂર;
તારે સખ ન્યારે રહે, અહે અંદ્ર ઓર સૂર.

ગીતિ.

ભવજલધિ તારનારી, શ્રવણ કથનમાં છે મોક્ષકારી;
આનંદિત નેત્રોને, લીલા શ્રી રામની નિવિકારી.

ગીતિ.

નાટક ત્રય અંકી ગ્યા, રમ્યું ભક્તિમાં પ્રેમ ઉપજવાનું;
સ્થલ સ્થલ શાંતિ પ્રસરવા, પરમ ધર્મના મર્મ સમજવાનો.

સંગિત નાટક સંગ્રહ.

કામસેન અને રસીકાના ગાયનો.

ધૃશ્વરસ્તુતિ. (સર્વે મળીને.)

રાગ.

છે જન પાલક ટાંગક દુખનો—એ વાર.
કુલ પૃથ્વિમાં તું એકલો. જ્યાં જોઈએ ત્યાં તારું નામ,
નહી કોઈ તુજવણુ ખાલી હામ. સર્વેને આપે આરામ,
યુગ રહી તું એકલો.—છે જન પાલક.
વીસરી તુજને જે પાપ કરે—એ વાર.
નહિ ખીક ધરે મન સાર, જન જેવું કૃત કરશે જોડ,
અંતે કૃણ મેળવશે તેહ, એવો તારો નીયમ છે,
તુજ વર્ણવ કરીએ કેટલો.—છે જન પાલક.
ઓ દયાળુ તું છે માયાળુ—એ વાર.
લક્ષ્મીના કૃપાળુ, અંતર જનમી અવીચળ નામી,
તુજ રચનામાં નહી કંઈ ખામી, દીક્ષે છે સહુને બહુ નામી,
તો પણ તું છે એકલો.—છે જન પાલક.

કામસેન રસિકાવિપે પોતાની પ્રીતી વર્ણવતો આવે છે.

ગજલ.

ઘણા ઉડી છે દુખની દીલમાં, શી રીતે હંડી થશે;
આશ લાગી છે જેમાં મુજ, શી રીતે પુરી થશે.—ટેક.
નજરે દીલી મેં જે નારી. પરણે ના જે સાથ મારી;
તો તો જીંદગી આ અકારી, કયમ કરી પુરી થશે;
મેં તરવાર કેશરીને મારી, તેવી લાગી એ કટારી;
કમળાક્ષીનાં નયણુકારી, તો ધા શી રીતે રૂઝશે.

રસીકાની સહીઓ વાગમાં પ્રવેશ કરતાં ગાય છે.

પદ.

રાજબાગમાં જઈએ, ચાલોરે બેની રાજબાગમાં જઈએ;
તુંદર મનહર પુષ્પ ખીલ્યાં છે, સુગંધી તેની લઈએ—ચાલોરે.

રસીકા કામસેનનું ચિત્ર જોતાં ગાય છે.

ગજલ.

રસીલી તારી સુરત દેખી, ધાયલ મનડું થયું છે મારું;
રાખ થઈ ગયું બળી બળી તન, ધ્યાન ધરતા સદાય તારું—ટેક.
મળ્યા બાગમાં તમેજ ને દી, કામ પાશથી કીધીજ કેદી;
ગયો ખુશીમાં એક તે દી, પછીથી મનડું બળે છે મારું—રસીલી.
નતક જુઈ ચંપોને ચંબેલી, આમૃ વૃક્ષપર ચડી છે વેલી;
નેહ જોઈ હું બનતી થેલી, હવે તે લાગે મને અકારું—રસીલી.
તેથી દયા ધરી તું મારી, બચાવ ને હક તુજને ખારી;
કામ પાશથી લે તું ડિગારી, પ્રકૃતીત કરને તું મન મારું—રસીલી.

કામસેન ન આવ્યો તેથી અધીરી થઈને રસીકા.

ડુહા.

મારી કટારી ક્યાં ગયો, રે મમ છવન હાર;
દુર્લભ દર્શણ ક્યમ નથી, દેતો તું દીલદાર.
જ્યમ જ્યમ દર્શણ તાહેરું, મમ અંતરમાં થાય;
લમ લમ જવાબા કામની, ઉઠે મુજ મનમાંય.

સહીઓ રસીકાને સાવધ કરતાં.

મોહલે પધારે મહારાજ—(એ રાગ.)

મારી વાહાલી તું થાને શાન્ત, શાણી તું શીદ અકળાએ.
વેગે મળશે હવે તારે કાન્ત, શાણી તું શીદ અકળાએ.

સાખી.

ના કર ચીંતા અતી મને, પ્રીય સહી ચતુર સુખાણું,
ચીંતાથી દુખ અતી વધે, કરે દેહવીશે બહુ હાણું.—શાણી.

સાખી.

તૈયારી સઘળી કરી, સ્વયંવરને કાળ;

શોધી લેજો તે સમે, મન ગમતોરે મહારાજ.

કામસેન વાગમાં પ્રવેશ કરતાં રસીકાને જોઈને.

રાગ ઘેહુાગ.

મૃગલોચની ગજગામીની ઓ કામીની સુંદર,

નેતાં તને મુજ મન રીઝે આ બાગની અંદર.

અંદ્રવદની કામ કદળી, અધર પરવાલા માન

રસીક રસીકા મારી તું ક્યારે કરાવીશ પાન.

ગજલ.

રસીકા—આશ તારી પ્રીતમ મુજને મળવા લાગી રહી.—આશ.

દોડો જલદી કોઈ જાઓ કામને લાવો અહીં.—આશ.

પ્રેમને વશ થઈ હું ત્યારે, જ્યારે છપ્પી નીરખી તહીં.—આશ.

અંદ્રવીના જેમ ચક્રાર દુખી, તેમ તુજવીણું હું થઈ.—આશ.

માટે પ્યારા આવી જલદી, દરશણુ દે દયાળુ થઈ.—આશ.

કામસેન રસીકાસાથે ર્શ્વર પ્રાર્થના કરે છે.

પદ.

કરૂણા નીધાન ઇશ કાર્ય શીધ કારી,

અખીલ ભવ તણા છે આપ અરે તાપ હારી—કરૂણા.

શી રીતે ગુણ વરણું તારા મતી અલ્પ મારી,

સદસ્ય જીમે વરણું શેશ તે પણ જાય હારી—કરૂણા.

આહા ખીલીછ શી અંદા—(એ રાગ.)

દયાળુ દેવ કૃપાળુ તું, નમું છું હસ્ત નેડી હું.

લીલા તારી તણો તો સાર, શેષ ગણતાં ન પામે પાર.

સઉપર છે કૃપાળુ તું, નમું છું હસ્ત નેડી હું.

કૂરસેનનાં લશ્કરમાં લંગડો સીપાઈ ગાય છે.

આઈવેરીગુડ બેંગાલી બાપુ—(એ રાગ.)

લટકે મટકે જાવું લડવા, લડવાની છે મન બહુ હામ;

મારી કાપી શત્રુ કેરી, શેના ઠાર કરું હું તમામ.

હાથ હુઠે ડીક ઠોઠ મરાશે, પગ પંગુથી પળાશે આમ;
 ખનન ખનન ખડગ ચલાવી; બોલાવી દઉં સહુના રામ.
 કચ, કચ, કચ, કચ, ઘોડો હાંકી, ખડ ખડ હું દોડાવું આમ;
 ભડ, ભડ, ભડ, ભડ, ગોલી બંદુકથી, ફેડી કાકું શત્રુમાં નામ.
 લડાઈમાં શુર સૌથી બહાદુર, બહાદુરી બળે સ્વધનું ગામ;
 તીશ માંખ મારી મેં એકે તીશમારખા મારું નામ.—ભટકે.

કામસેન તથા રસીકા તોફાન થતી વચ્ચે મેહેલમાં આવે છે.

તોટકછંદ.

વરસે ગરજે ચડીને ઉતરે, ધન તે અતીશે અંધકાર કરે;
 જેમ ન્યુતન સંપત્તિવાન કરે, તેમ રૂપ અનોપમં મેઘ ધરે.

માધવસેન ગાતો ગાતો જંગલમાં આવે છે.

ગજલ.

પીયાકે ચીત્રખીન—(એ રાગ.)

દુખ હરતા થઈ દુખ કેમ આપે, દયા શું મુજ પર નાવેરે.
 બંધુ તણી શોધ કરી કરી ચાક્યો, ક્યાંય ન નજરે આવેરે.
 તેથી દયા કરી તું પ્રભુ મેળવ કેમ દુખીને ઝુરાવેરે.—દુખ હરતા.

કામસેન હારી જવાથી ગાતો ગાતો આવે છે.

ગજલ.

ચંદ્રમુખીને એકલી છોડીને હું આવ્યો અહીં,
 પ્રીતીની બાળ તોડીને જીવ કર્યો મેં પ્રીય સહી.—ટેક.
 ધીક્ર હવે છે જીવવું, ધીકાર ફરવામાં અહીં,
 પ્રાણથી પ્રીય પત્ની જે, છોડીને હું આવ્યો તહીં.—ચંદ્રમુખી.
 મારી અવસ્થા શી થઈ, છોડી જતા તને પ્રીયા,
 નીરજીવ થઈ દ્રશ હવે, તેથી ભલું મરવું અહીં—ચંદ્રમુખી.

રસીકા કૂરસેનના મેહેલમાં કેદ પડેલી.

આધવજી સંદેશા કેળે શામને.—(એ રાગ.)

મેઠી છઉં પ્રભુ કોનારે હું અવાશમાં,
 પતી વીખુદી છતાં હજી જીવતીજ બે;

કપટ કરી એ દુષ્ટે નાંખી પાશમાં,
હતી હમેશાં હું સુખમાં રમતીજ ને.—એડી.
પ્રાણપતીરે મુજને છોડી ક્યાં ગયા,
દયા ન આવી કરતાં મને નીરાશ ને;
તો પણ દયા કરી વેગે આવો અહીં,
મહી તો થાશે મારા તનનો નાશ ને.—એડી.

લલોત.

અરર મારે શું હવે થશે, દિન વિયોગમાં શી રીતે જશે;
પ્રીય હું આપને પ્રાણથી હતી, હરખથી સદા કંઠ લાગતી.
લય છતાં પતી કાં તજી ગયા, અરર મારી શું આવી ના દયા;
ઓ પ્રભુ હવે દેની હાથરે, મેળવ તું અહીં ત્વરીત નાથને.
નીકર પ્રાણ હું આપીને મરું, પતી વીના છવી શું હવે કરું.

કામસેન ચોરની જુવડીમાં કેદી છે ત્યાં ગાય છે.

વીધીનાં કામ છે કેવાં, દીએ દુખ ઘાતકી થઇને—ટક.
હતો સુખ ચેનમાં ફરતો, હરાબ્યો તેજ મુજને ત્યાં;
કરાવા હાર મારી તું સ્હાય થયો શત્રુને જઇને—વીધી.
હતો હું જે હજારોપર, હમેશાં હુકમનો કરતા;
તેજ હું રંક આધારે, રહ્યા છું દીન રે થઈને—વીધી.

વાવરા ભૂતઆગલ વધાં મૂતો ગાય છે.

ભુત.—લુલા ભૂતની લવાઈ, લુલા ભૂતની લવાઈ;
નેઈ નેઈ હશે સૌ, થાશેરે નવાઈ—લુલા.
ઓલી આવે છે આંહી,—એ વાર.

આવરે ઓ વહુ મારી ભૂતડીરે બાઈ—લુલા.

ભુતડી.—પીટ્યા ખાવાનું લાવ,—એ વાર.

મહી તો હું જામશ તારા કલેજાં બાઈ—લુલા.

ભુત.—આવા આપે તારી બાઈ,—એ વાર.

અમે તો છઈએ ફક્કડ બાઈ—લુલા.

વાવરા ભૂતને જગાડતી વચ્ચે ગાય છે.

મેહેર કર મારી ઉપર બાબરા, જગાડું છું હું તેની કરને ક્ષમા.—મે.
જીવો જીવો આ કુંવર તરફ, કૃપા કરી તું પુરને ઈચ્છા,
તા-રી-મ-ર-જી-થી-પુ-રી-થ-શે-તે-ની-ઈ-છા-મેહેર.

રસીકા કૂરસેનના મેહેલમાં.

સુધીઆણી ફળ જાણી—(એ રામ.)

દયા આણી દીન જાણી, તમે આવી મળોરે;
પ્રીયા દુખી તેની, સહાય કરો.—દયા આણી.
કષ્ટ સહું છે અતીશયે મેં,
તેથી વેલા આવી, જલદી મારી વારે ચડોરે.—પ્રીયા દુખી.

રસીકા કટારથી સ્વહસ્તે મરતી વચ્ચે ગાય છે.

સખી આવીયો કારતક માસ—(એ રાગ.)

પ્રભુ કેમ કરું ક્યાં જાઉં નથી કાંઈ સુઝતું
મારું તદ્દય બળી થાય રાખ, સદા જે સુખી હતું
દુષ્ટ કૂરે લઈ આવી આંહિ, નાંખી દુખ પાશમાં
રેહેતી પતી સંગ લ્યાંય, સદા સુખ વાસમાં
તેથી નાથ વીયોગે ધાત, કરું છું હાથથી
તેની કરીને પ્રભુ તું ક્ષમાય મેળવજે નાથથી.

રસીકા જંગલમાં પુરુષને વેષે ગાય છે.

ગજલ.

રસીકા—પ્રભુ પતીને કાન્તથી, છુટી કરતો નહી;
વૈરીને પણ વીખુટાં, વાલાથી કરતો નહી.—પ્રભુ.
સંકટ સહું અતીશય મેં, અનહદે અપાર;
તેથી તું મેળવ નાથથી, વેગે પ્રભુ અહીં—પ્રભુ.

શાર્દૂલવિક્રીડિત છંદ.

મેં મારા પતીથી અરે છુટી પડી વીયોગ વેઠ્યો અતી,
આ ઘાટા તરમય ઘોર વનમાં દુઃખો મહા પામતી;

પામીને બહુ સંકટો હું ફરું અલંત ત્રાસે ભરી,
તેથી તું પ્રભુ તાર કષ્ટથી મુને જાણુ છું એવું હરી.

૫૬ કાફી.

પ્રભુ મને માર્ગ બતાવ, દારણુ વનમાં રખડી મરું હું — પ્રભુ મને.
જંગલ જંગલ રખડી હું થાકી, ક્યાંએ ન દીસતો પારરે. — દારણુ.

ફુલો.

પડો અગ્રી તે રૂપમાં, જેથી ઉપજે દુષ્પ;
રૂપે અતિ સંકટ સહી, થઈ પ્રિય પતી વિમુષ્પ.
જેને પતી અતિપ્રેમથી, ચાતો રદયા માંય;
તે રઝળે વગડામહી, ઠરી ન બેસે છાંય.
લેપન ચંદન તનપરે, કરતી ભુવન માંય;
તે ઉનાં આ આંસુથી, ફરીફરી ભીંજું કાય.
કિરણો મસ્તક નાંખવા, ઈન્દુ નહી પામેલ ;
તે મસ્તક તિલ્લણુ સહે, રવિ કિરણની રેલ.
જે પગ ખુલ્લો ભૂપરે, ક્ષણુમેં નહિં ધરેલ ;
તેમાં કંકર કંટકે, ચાલી રકતની રેલ.

શાર્ફલવિક્રીડિત છંદ.

છે તે રૂપ ખરાબ આ જગતમાં જે શીલ સંગે નહી,
છે તે ધન્ય કુરૂપ નારી જનને જે શીલ ચુકે નહી ;
છે તે ધીક સદાય નારી જનને જે શીલ લાગી ફરે,
તે પાષાણની પુતળી સમજવી ના ધર્મને આચરે.

કામસેન જંગલમાં ગાતો ગાતો આવે છે.

કહું કયા ફલકકા સતાયા હું મેં—(એ રાહ.)

કહું શું નશીએ દુષ્પીઓ કીધો છે
ભેષ પ્રિયાને વિયોગે લીધો છે—કહું શું
હતી જે પ્રીયા પ્રાણથી પ્રિય મારી
હરી દુષ્ટ ફૂરે દગો તો દીધો છે—કહું શું.
મેળવશે પ્રભુ પ્યારી મારીથી ક્યારે,
દયાકર દયાકર દયાસીંધુ તું છે—કહું શું.

માલતી રાક્ષસની ગુફામાં ગાય છે.

બેરવી ગજલ.

દેખીને બંધનમાં મુજને થતો નથી કેમ સહાય.—એ વાર.
કેવી ઉમેદ હતી મળવાને બેનને,
મળી ન બેન મુજને હું અધવચ્ચ ફરી છું લાંબ.—દેખી.
સહન કર દુખ મળવાને માધવ,
પ્રીતમ દરશણુ ઈચ્છાયે હું કરતી નથી હસાય.—દેખી.
હવે તું સત્વર મળશે ન મુજને,
નીચે તે દુષ્ટને હાથે મહોત મારું યાય.—દેખી.

દીંડી.

પ્રભુ દે તું મુક્તિ દુઃખ નીવારી, ફર કદો સહી હું હવે હારી ;
નાથ આવ્યા હજી ન વારે મારી, તેથી લાગે આ જીંદગી અકારી.

શીખરીણી.

વિરહની જ્વાલા હું અબજા જાતે કયમ સહું,
ન જાણે ખીજું કો જો એ દુખથી બળી મરું ;
અતી વેગે કરી તું માધવ મોકલ પ્રભુ અહીં,
નહીં તો જાશેરે ! પ્રાણુ ખચીતજ મમસહી.

શલ્યાશૂર માલતીને સમજાવે છે.

યાર તુમારે દેરે આનેકા.—(એ રાગ.)

કેમ પ્રીયે હવે શું તું કહે છે, મરજી તારી જણાવ તું ;
ખારી ખારી હું કહું છું ; સ્વામી તો મુજને કહે તું.—કેમ.
જલદી જવાબ આપ ખારી, નહી તો તુજને નાખીશ મારી ;
ક્ષણ મુકું ન વીસારી, સાચું તુજને કહું હું ખારી.—કેમ.

રસીકાને કૂરસેનની દરવારમાં પકડી લાવે છે તે વખતે.

શાફુલવિક્રીડિત છંદ.

મોકો નીર્ધનને ન બંધુ જનકો સાહેથી સંતોષતાં,
તેના જે પ્રીય મીત્ર તે ફરી જઈ આપત્તિને આપતાં ;

તેનું સત્વ વિનાશ શીલ વિધુવતઃ કાન્તી ક્ષયે પામતાં,
ખીજા કો જન પાપ કર્મ કરીને તેને શીરે નાંમતા.

રાગ જોગીયો આશાવરી.

કામસેન.—પડું છું વીખુટો પ્રીયા સંયોગથી તારા ;

રસીકા.—ના કર ચીંતા કંથ હું, સાથે મરીશ પ્યારા.

કામસેન.—પાપ પેલે જનમ મેં કર્યા હશે કંઈ ક્યાંય.

ભોગવત્રાં પડ્યાં મને વીયોગમાં તારા—પડું છું.

રસીકા.—પ્રેમને વશ થઈ હું નીશદીન રેતીતી સુખ ચેનમાં
છુટી પડાવી નીર્દયે તુજ સંગથી પ્યારા.—ના કર.

કામસેન.—લખ્યું હશે ભવિષ્યમાં ટળવાનું નહીં તેહ ;

ખન્યું હોય જે કંઈ કેજે બ્રાતને મારા.—પડું છું

રસીકા.—જીવીને હું શું કરું મરીશ તારી સાથ ;

મેળવશે ભવોભવ પ્રભુ તુજથી પ્યારા.—ના કર.

રસીકાથી છુટા પડતી વચ્ચત.

ગજલ.

કામસેન.—મરું છું વેરી હાયથી, તજીને તુજને આમ ;

પ્રણામ છે પ્રીયા તને, છેવટે પ્રણામ.—મરું છું.

પ્રણામ કેજે માતને, મુજ બ્રાતને પ્રણામ.

પ્રણામ મારા તપ્ત, ક્ષત્રી જાતને પ્રણામ.—મરું છું.

પ્રણામ કેજે મીત્રને, મુજ દેશને પ્રણામ ;

પ્રણામ વહાલાં શેહેરને, મુજ વેશને પ્રણામ.—મરું છું.

ઢેડ ઢેડી ગાય છે.

ઢેડી—વહાલા હીરકા ગયો તો કયાયે, એકલડી અહીં બીહી મરું ;
મહી નહીં દેખું તુજને તો, એક પલમાં કલ્પાંત કરું.—વહાલા.

ઢેડ—વહાલી મારી ગુલાબ પ્યારી આવું છું હું હમણાં રે ;
રાત્રને ત્યાં ગયો તો આલી હુકમ થયો એક મુજપેરે.—વહાલી.

મે ચારને લટકાવીને આવું છું હું હમણાંજ હયાંય ;

તોટલામાં તુ રાંધણું રાંધવા જલદી જલદી દોહડની જાય.—વહાલી.

જાનીમાની બેશી રેહેજે, રૂપીયા લાવીશ બે હજાર ;
રાંધીને તું ઢાંકી મુકજે આવું છઉ હું હમણા યાર.—વહાલી.

કામસેન ફાંસીની જગાયે આવી ગાય છે.

હમકુ છાંડ ચલે બન માધુ.—(એ રાગ.)

દયાસીંધુ તું થઇને દયાળુ, દોષથી કરજે મુક્ત મને રૈ ;
પાપ કર્યા હોય જાણે અજાણે, ચુક કદી તુજ નીચમને રે,
મુજ જડ મનથી થયું હોય જે કંઈ, કરજે ક્ષમા તે આ દીનને રે.

ગજલ.

શી દશા મારી થઇ મરવું પડે હસ્ત નીચને,
ન કરીએ સ્પર્શ જેહનો ઉતારશે તે શીશને.—શી દશા.

રસીક રસીકા માહેરી, શી દશા તારી થશે,

રમતી સદા નેત્રમાં તો પણ તજી જવું અરે—શી દ

કામસેને ફાંસી ચડતી વચ્ચે કરેલી રૂઝ્દારની પ્રાર્થના.

ગજલ.

ઓ ઈશ્વર મેં શા અપરાધ કર્યા હશે તારા.
કે નિર્દય થઇ શીરે મુજ, વરશાવે દુઃખ ધારા ;
મુકાબુ રાજ દૂર દૈવે છોડાવ્યો પત્નીથી,
બંધાવ્યો શત્રૂ હાથથી કહું શું દુઃખ હું મારા,
તો પણ દયા કરી કરજે ક્ષમા તું મારા પાપ,
ઓ ત્રાતા હુ કોને જવું શરણે પીના તારા.—ઓ ઈશ્વર.

રસીકા કામસેનને મળતી વચ્ચે.

ગીતી.

પ્રાણ પ્રાણપતી મારા, ઉડી ગયા જે હતાજ આ તનથી ;
તે પ્રભુનીજ કૃપાથી, થયા ફરી પ્રાપ્ત જાણું હું મનથી.

છેલ્લે સર્વે મઝી કરેલી પ્રાર્થના.

પદ.

પુણ્ય થયો છે ખેલ, સજ્જનો.—પુણ્ય થયો છે ખેલ.
કૂરસેને જે અકાર્ય કર્યું તો, અતે કેદ થયેલ ;—સજ્જનો.

સતી રસીકા નીતીએ રહી તો, પામી સુખની રેળ;—સજ્જનો.
“કરણી પાર ઉતરણી” થઈ છે, થઈ ધરમની પહેળ;—સજ્જનો.
આપ પધારી કયા ઉપકારી, થઈ આનંદની રેળ;—સજ્જનો.

રક્ષમણીકુરણનો આપેરા.

પ્રવેશ ૧ લો. સ્થળ ભીમકનો મેહલ.

ભીમક, રાણી તથા શિશુપાળ.

રાણી—પદ. કુંજ તણે વન જઈએ.—(એ રાગ.)

લગ કુંવરીનું કરીએ, પ્રિતથી લગ કુંવરીનું કરીએ.

વર વરવાને યોગ્ય થઈ છે, તેથી ચીતમાં ધરીએ.—કું.

કુંવર સુંદર મનહર જોળી, લગ્ન તેથી આદરીએ.—કું.

ભીમક— સુધીઆણી ફળ જાણી.—(એ રાહ.)

વાત ધારી મેં હતી જે પ્રીયા તેજ કહીરે, હવે લગ્નમાં દીલ નહી, ટેક

દેશ દેશના રાય તપાસ્યા; રૂપ, ગુણ, રીઝી કૃષ્ણસમ કોની નહીરે-હવે.

તેથી રક્ષમણી તેનેજ દધ્યે થાશે સુખી પુત્રી.કહું છું તે નિશ્ચે તહીરે

રક્ષમણી— ખમાયચની હુમરી.

એવી વાત કરો શું પિતાજી તમે, કાળો કહાન જોવાળીઓ કોને ગમે

છળ તારે લુચ્યાઇને પાખંડને, શુરવીર થઈ કહો કોણ નમે—એવી.

શીશુપાળ રૂઢી જોડ આપણની, શુરવીરજ તેહને ચણું નમે—એવી.

કરીયે તેથી લગ્નજ રક્ષમણીનું, શિશુપાળને વેગે તેડાવો તમે

(જાણ્યો.)

પ્રવેશ ૨ જો. રક્ષમણીનો મેહલ.

(રક્ષમણી કોચઉપર કૃષ્ણની છબી જોતી ઉદાસ થઈ બેઠી છે.)

રક્ષમણી— ગજલ જીલ્લાની.

આરે અરે મળશે તમે મુજ પ્રાણુથી પારા

મુજ પ્રાણુથી પારા તમે આધાર છો મારા—ક્યારે.

સાખી — જોતાં સુંદર તમ છખી, ચોટય માં ચીત
 વર સાથ ના તારી તો થાય બહુ વિપરીત
 તો થાએ વિપરીત, છાંડુ પ્રાણ હું મારા—ક્યારે
 મુની નારદજીએ કર્યા વખાણ તુજ મુજ પાસ
 છખી આપી આ ભેટમાં, લાગી ત્યારથી આશ
 લાગી ત્યારથી આશ, કરવા લગનથી તારા—ક્યારે
 સુંદર મનહર તુજ છખી જોતાં મન મોહાય
 કોણ અભાગી એવું જો ના મને તુજથી ચહાય
 ના મન તુજથી ચહાય, રેવા સંગમાં તારા—ક્યારે

કાફી જલ્લા.

દાસી—(પ્રવેશ કરી) એક ચતુર નાર—એ રાહ.
 અરે બાઈ આજ, થયું બુરું કારજ, તુજ લગ્ન કાજ, સાથે કૃષ્ણરાજ
 કરવાની નાજ, તુજ બંધવે કહી—અરે.
 શીશુપાલ સાથ, દેશે તુજ હાથ, કરે છે તે માટ, મંડપનો ઠાઠ,
 એવી જાણી વાંત, થશે લગ્ન તહી—અરે.
 (રક્ષમણી મૂછી ખાઈ પડે છે તેને દાસી જલ્લી લેછે.)

રક્ષમણી— લલીત છંદ.

અરર કૃષ્ણરે શું હવે થશે, તુજવીના ખરે પ્રાણ તો જશે.

દાસી— લાવણી. ગોરી ચલી સાસરે.

જેની ધીરજ ધર તું ધિરજ અરે મનમાંહી
 સરે ધીરજથી સૌ કાજ દુખની માંહી
 છે વિપ્ર આપણો એક હીત ચાહનારો
 વળી વેગે અતિશે વાટ વિશે જનારો
 લખી આપો તેને પત્ર, જલદી લૈ જાએ
 જઈ પહોંચે દવારીકા માંહ, પાસે યદુરાએ
 તમે થાઓ લખવા સજ, કલમને સાહી
 વળી સાથે વિપ્રને લેઈ આવું હું આંહી

રૂક્મણી— હમકુ છાંડ ચલે બનમાધુ—(એ રાગ.)
સાય તું મારી કરજે મોરારી, નહીતો ખચીતજ પ્રાણુ જશેરે—ટેક.
જનમ જનમની પ્રીતીછે મારી, નાશ તું તેનો કરતો નહીરે
પ્રાણુ સદા મારા તુજમાં રહેછે, નિરજીવ ખાલી દેહ અહીરે—સાય.
લગ્ન મારા શિશુપાળથી કરવા, વેરીએ બંધવ ચહાય કંઈરે
મુજ મનમોહન તુજમાંરે વસીયું, તેથીરે આવી બચાવો અહીરે-સાય.
(દાસી બ્રાહ્મણસહીત આવીને કાગળ ખડીઓ રૂક્મણીને આપતાં)

દાસી—

ગજલ.

અરે બાધ તમે વેલાં, લખીને આપો પત્રિકા,
લેધને વિપ્ર આ જશે, દવારીકાં નાથની પાસે.

રૂક્મણી— (કાગળ લખે છે. રાગ વણુઝારાનો.)

સ્વસ્ત શ્રીદ્વારીકામાંહ, યાદવ રાયરે
શોભે કૃષ્ણજી પ્રાણુજીવન. વિનેતી ત્યાંયેરે
પુરી કુંદનથી લખીતંગ, રૂક્મણી દાસીરે
ચડો વારે ધચ્છું એવું નાથ, પડી છે કાંસીરે
કુર રાય અરે શીશુપાળ મુજને, વરશેરે
તો તો નિશ્ચે જાણો તમે નાથ, દાસી મરશેરે
ત્રણ દીવસમાં આપ, વહેલા આવીને
મોહન દીન દયાળ, લેજો બચાવીને.

(કાગળ ખીડી બ્રાહ્મણને આપીને.)

કુહા.

સત્વર પહોચો દ્વારીકાં, જ્યાંછે યાદવ રાય
પત્રજ આપી પ્રેમથી, વળી કે'જો મુખ આપ.
“તારી પ્રતિમા દીઠીછે, તે દીનથી ચદુરાય
તન પીળું દીન ચંદ્રસમ, નિશદીન રોતાં જાય.
તન ચંદન તપી જાયછે, વિરહ અનળથી સાર
અરે વીના તુજ હાડ આ, થયાં ગળીને તાર
હાર ધાર તરવારસમ, સૂર્ય સરીખો ચંદ

સુખ સકળ દુખમય થયું, થયા પ્રાણ મમ મંદ
મદન દહન કરતો તદ્દય, હાથ ધર્યો નવ જય
નીશદીન છપી અંતર રહુ, હું તારી બિજરાય”

આખાહરણનો ઢાળ.

મારો મુખથી સદેસો આ દેજો, વેગે આવેં એ રીતેરે ક’ને
ખંધુ પરણાવશે શીશુપાળ, તો તો નિશ્ચે ધશે મારો કાળ
માટે વેહલા જઈ તેડી લાવો, વેગે વધામણી રૂડી કહાવો.

(પ્રાણી જાયછે.)

(રક્તમણી કૃષ્ણના ચિત્ર સામું જોઈને.)

વાગેશ્રી કાનડો.

તારી પ્રીત મનમાં, કલેજે મારે ઝળકે
તારે રે ચીત્ર નેણે, ઘડી ઘડી ચળકે
તારા રે વીના પારા ઘડી યુગ થાય,
એન ન પડે ક્યાંય, છાતી મારી થરકે—તારી પ્રીત.

પ્રવેશ ૩ ને. જંગલ.

(એક ખુદો પ્રાણી હાથમાં લાકડીનો ટેકો લેતો આવેછે
તથા છોકરો આગળ ચાલેછે.)

પૃથ્વિ પ્રાણી— ગત કેરખો

બચ્ચા હાથ મારો ઝાલ, પુરી કુંદન જાડે રે
પુરી કુંદન જાડે રે, જઈને લાકડું ખાંડે રે—બચ્ચા.
ટાંટીયા મારા થાકી ગયા, હાં વિસામો ખાઈ
જો ગાડું કાય આવતું હોય, તો તેમાં બેસી જાડે—બચ્ચા.
(બેસેછે.)

છોકરો—ઉઠો ઉઠો કાકા નાસો, વાધ આવે છે આંધી
તેના હાથમાં આવી જશેતો, માથુ નશો ખાઈ—બચ્ચા
ખુદો— વોય ! વોય ! મુવો મને બચાવો કાય હાંય,
મારે બદલે જઈને લાડુ, કાણ ખાશે લાંચ—બચ્ચા.
(ઉઠીને આમ તેમ દોડેછે તેવામાં એક લંગડો તથા છોકરો આવેછે.)

લં. પ્રા.— કોકનટ ડેન્સ—(એક ઇંગ્રેજી રાગ.)

એસો એસો કાકા તમે નાસી નાઓ નહીંજી,
વાધના જેવી યુમ મારી હું દોડી આવ્યો તહીંથી,
ચાલો હવે સાથે સાથે દોડી નાંધએ અહીંથી,
નધને કુંદનપુરી લાડુ ખાઈ ખાઈ ખાઈ.

લંગડાનો છોકરો.—

સાંભળ લાઇ થાકી ગ્યો હું ચલાતું તો નહીરે,
શી રીતે હું દુખતે પગે ચાલી શકું તહીરે;
તેથી પીઠ ઉપર બેસાડી લે તું ડાલો યઈરે,
નહી તો કુદી પીઠે બેસી નાંઈ નાંઈ નાંઈ.

(વાંસે ચડી બેસે છે.)

બુઢાનો છોકરો—ચોભો ચોભો સાથ આવે ત્યાંસુધી બેસો અહીરે,

લંગડાનો છોકરો—રમતાં રમતાં ચાલી નતાં થાક્યું આપણે નહીરે

બુઢા—બુવો ત્યાંથી સાથ આવે તેને બોલાવો અહીરે

લંગડો—વિસામો ત્યાં સુધી બેસી ખાઈ ખાઈ ખાઈ.

(નીચે બેસે છે.)

(બ્રાહ્મણનું ટોળું દાખલ થાય છે.)

રાગ કાફી.

ટોળુ— ચાલોરે સૌ જલદી જલદી પગ ભરો

લંગડો—થાક્યો હું માટે મ્યાનો કરો—ચાલોરે.

ચાલી ચાલી થાકી ગયોહું હું બહુ અરરર

૧ બ્રાહ્મણ—લાડુ ખાવા નથી શહેલા ચાલ વેલો શરરર

(તેને ઢબો મારે છે.)

લંગડો—(લાકડી ઉઘામીને)

અરે કેમ મારે ધબા મારે ધબા મારે ધબા—ચાલોરે.

૨ બ્રાહ્મણ—લડો ન ભાઈઓ મુકી દીઓ ખટપટ

૬ બ્રાહ્મણ—ચાલ ભાઈ લંગડા તેડી ચાલું ઝટપટ

(પીઠપર બેસાડે છે.)

લંગડો—(હાંકતો હોય તેમ)

કચ કચ ખુસી બહુ ખુસી બહુ ખુસી બહુ—ચાલો રે.

(નયછે.)

પ્રવેશ ૪ થો. લગ્નમંડપ.

(૩કમૈયો તથા શિશુપાળ આદી રાગ્ગઓ બેઠા છે;

ગાયન તથા નૃત્ય થાયછે.)

રાગ ધનાશ્રી ફેરવ્યો.

કલાવંતણીયો—જુઓ જુઓ સુંદર મંડપ રચના,

ઈન્દ્ર ભુવનથી અધીક ખિરાળે

જેત પ્રકાશે કિરણ રવીનાં—જુવો.

(કલાવંતણીઓ નયછે.)

૩કમૈયો—

હોરી.

શિશુપાળ તમેરે પધારી, પધારી કીધાં ઉપકારી—ટેક.

મુજથી મીત્રતા રૂડીરે રાખી, ચાલ એ જોઈ તમારી

મુજભગની પરણાવું પ્રીતે, પ્રીતીમાં પ્રીતી વધારી—પધારી.

શિશુ—

લાવણી.

થઈ કૃપા અતી તુજતણી, મુજપરે ભારી

સદા હું તેથી રહશ, તારો આભારી

હતો કૃષ્ણ દેશી માહરો, તેથી હું નિરાશ

થઈ ગયો હતો મન શૂંઝી, પુરી તે આશ

એ ખરી મૈત્રીનું ચીન્હ, તને તો રાજે

કદી પડે જરૂર તો જીવ, આપું તુજ કાજે.

૩કમૈયો—

ગજલ.

જે એકબએક જો હવા પલટ—(એ રાગ.)

શિશુપાળ જો બોલો તમે, છે યોગ્યતા એ તમતણી

નહી યોગ્ય વરવા તુજવીના, મુજભગની સાથે કો ધણી—ટેક.

પૂર્ણ ચંદ્ર શર્દૈરતુનો, મુકી તારો કોણ ગૃહે

રક્ષાદીક તજીને કોણ ઈચ્છે, કાચકંકરની મણી—શિશુ.

લગ્ન પ્રીતે આજ કરી દેઉ, મુજ ભગ્નીથી તમતણા;
પ્રીતે પછે મારાજ આપ સધાવો નીજ નગ્નીભણી—શિશુ.

પ્રવેશ ૫ મો. ૩૬મણીનો મેહલ.

૩૬મણી તથા દાસી.

૩૬મણી—ગજલ. જાને મન જાને મન—(એ રાગ.)

નાવ્યો કેમ નાવ્યો કેમ, નાવ્યો કેમ
વાયદો કરીને દીન, ત્રણરે તણો ગયો
ગયો તે પાછો કેમ, વિપ્ર હજીતા ફર્યો—નાવ્યો.
શી રીતે હું ધિરજ રાખુ, શી રીતે હું મનને વાર
લગ્નનો મારો ઠરાવ, શીશુપાળ સાથ થયો—નાવ્યો.
સીંહનો જે હોય ગ્રાસ, તે જન્ય જંખુક હાય
તેથી જે લાગતો ડાઘ, શી રીતે જશે સહ્યો—નાવ્યો.
લગ્ન મારાં થશે આજ. પધારો તેથી મારાજ
દયાળુ રાખીને દાઝ, નહીં તો જીવ જશે વહ્યો—નાવ્યો.

દાસી—(પ્રવેશ કરીને) ગજલ.

અએસોમે તેરે કોહોગમ—(એ રાગ.)

ન થા ઉદાશ ન થા નિરાશ, સત્વર કૃષ્ણ આવશે
પ્રેમ જેમાં તારો ખરો, આવીને તે બચાવશે
ધિરજ જગમાં છે વડી, ધિરે સૌ સુખી થયા
તેથી ન ધિર છોડ તું, સારું સહુ ધિરે થસે—ન થા ઉદાશ.

બ્રાહ્મણ—(દાખલ થઈને) રટશ્રી રાધા રાધાવર ગીરધારી—(એ રાગ.)

પ્રીતે શ્રીકૃષ્ણ આવ્યા છે સાય તારી
લલ્લય નેહ ધરી પિયાર દૃઢ કરી
આવ્યા ગરૂડ ચડીને લેવા ખારી ખારી—પ્રીતે
ન થા નિરાશ, પૂર્ણ આશ, કષ્ટ નાસ
મન ઉલાસ, વેગે પાસ, લૈને દાસ
મંદીર પાસ કૃષ્ણ આશ, પૂર્ણ ખાસ
પ્રશે પ્રીતે તારી તારી—પ્રીતે.

૩૬મણી—

૫૬.

સાંભળી વાક્ય ગુરુ તમારું, પ્રકૃષ્ટીત મન અતી થઈ ગયું મારું,
તેની ખુશીમાં આપું વધાઈ, લેખે પ્રીતેથી તે નિજકર સારું.

(આલ્મણને ગળાનો હાર ઉતારી આપીને દાસીને કહે છે.)
આલો હવે સજ ગઈ પરવરીએ, માતાજીનાં પ્રિતે દરશણ કરીએ;
પુજન થાલ લેઈ રડો હાથ, આલો તૈયાર કરી વેગે સાથ. (સર્વ જાયછે.)

પ્રવેશ ૬ ઠો. એક રસ્તો.

(૩૬મણી સાહેલીયો સહીત હાથમાં પુજનની સામગ્રી લેઈ ચાલેછે.)
સખિયો—ગોકુળીએ લેઈ આલોરે આધવરાજ અમને—(એ રાગ.)
માતાના દર્શન કાળે, આલો બેની આજ જઈયે
થાલ પુજનો હાથમાં લેઈને, પ્રીતે પુજન જઈ કરીએ—આલો
ધન ધનરે દીન આજનો ગણીએ, ઉમંગ ન અંગ સમાય—આલો

પ્રવેશ ૭ મો. માતાનું મંદીર.

(૩૬મણી સાહેલીયો સહીત પ્રવેશ કરીને માતાનું પુજન કરે છે.)
૩૬મણી—(પુજન કરીને) ચતુર્ંગ કલ્યાણ.

માતને મનથી ગાઝરે, વરણી ગુણને રે,
તુજ દયાનીધી કરજે મારું કાજ
તરું હું તુજ આશિષે આજ—ટેક.

તીલાણો.

છે સૌને સુખકારી, દુખ હરનારી રે
સાદર વરદાઈ સહને સુખદાઈરે
દાઝ દીનની ધરજેરે મનરે મન મન
સુંદર વરદાઈ સદાની દયાની સીમ તન મન
રીઝ કર રીઝ રીઝ માયુ વર મન ગમતો તે

તું આપ તું આપ મા—માતને
(પ્રાર્થના કરી આળુ આળુ ફરીને જોયું પણ કૃષ્ણ ન
આવવાથી નીરાશ થઈને ગાયછે.)

રાગ જોગીઆ આસાવરી.

આવી છું મધુસુદન હું, આસરે તારા
તો પણ વહાલા કેમ ના, આવ્યો હજી પ્યારા—ટેક
મનસા વરી હું તુજને, વર કેમ અન્યે ફરી
તેથી ન વેગે આવશે, તજીશ પ્રાણ હું મારા—આવી છું.
તજીશ પ્રાણ હું માહરા, લાજશે પ્રભુ આપ
“દયાસીધુ” પદ જશે આજ મળ્યુંથી મારા—આવી છું.

(એક રથ આવેછે તેમાંથી કૃષ્ણ ઉતરી રૂક્મણીને બેઠીને.)

કૃષ્ણ— • પીલુનો દાદરો.

ધૈર્યતા તું મનમાં રાખ, (બે વાર.)
આવ્યો તારીપાસ, પ્યારી પુરવાને આશ—ધૈર્ય.
વહાલી તું તો છે, પ્રાણ થકી પ્યારી
તેથી કેમ થવા દેઉ તુજને નિરાશ—ધૈર્ય
આલો વેગે હવે, રથમાં બેસીને
લગ્ન રૂંડું કરીએ જઈ આપણે અવાસ—ધૈર્ય.

રૂક્મણી— રાગ દેશ.

ધનદીન હર્ષીત આજ, પધાર્યા બલે તમે મહારાજ—ટેક.
પ્રીત પ્રભુ મુજ તુજથી લાગી, માતતાત તેથી દેઉ ત્યાગી,
ચરણ તણી અનુરાગી, જાણી ન છોડતા હો રાજ—ધન.
તારી પ્રતિમા નારદે આપી, સ્થીર કરી મેં તદ્દયે સ્થાપી.
ત્યારથી કાળજ કાપી, ક્યાં ફરો ડોલતા હો રાજ—ધન.

કૃષ્ણ— દાદરો.

વહાલી મને તું પ્રાણથી પ્યારી.—ટેક
નારદે વર્ણવ ક્યો ફરી ફરી. ત્યારથી શુદ્ધ વિચારી—વહાલી.
ચહાતો હું મનથી ક્યારે મળીશ તું, ચીત ન જાય વિસારી—વ.

રૂક્મણી—ગજલ. કયા કમાન અધુને એક તીર—(એ રાગ.)

આલો ઝટ દ્વારામતી, હવે જોઇએ પ્યારા મારા
આવે અહીંયાં મુજ બંધુ જો, તો કરે ન્યારા ન્યારા

સેનસંગ શિશુપાળ સાથે, આવે છે મુજ બ્રાત
કરશે પીડા તમને કંઈ, જશે પ્રાણુતો પ્યારા મારા

કૃષ્ણ—

દાદરેા.

બીરે લય તું ન રાખ તારા મનમાં—ટેક.
બેસ ખુશીથી રથમાં તું પ્યારી, જલદીથી જૈયેરે ભુવનમાં,
સંગ્રામે આવે જે સજ થઇને, તેનેરે પછાડીને કાનનમાં—બી.
(કૃષ્ણ તથા રુક્મણી રથમાં બેસીને જાયછે.)

પ્રવેશ ૮ મો. જંગલ.

(રુક્મિણી તથા શિશુપાળ લપ્કર સહીત આવેછે.)

બધા સાથે—

ચાલો ચાલો સૌ સજ થઇ, લડવાને કૃષ્ણથી આજ,
સેનાપતિ—ચાલોરે ચડાવો તમે ધનુષ્યમાં બાણ.
મારીને ચરીનો કરી નાખીશું ધાણ
ફરીથી ન કરી શકે કોને એવી હાણ
મારમારો ધરીને દાઝ—(બધા) ચાલો ચાલો.
જીવો જીવો આ પાસેની જાડીમાંથી જાય
કરો જલદી ઠોર દોડી પહોંચી તેને ત્યાં
વારીને રુક્મણીને. જઈએ નગરમાંય
નહી તો કેમ રેશે લાજ—(બધા) ચાલો ચાલો.
સરર સરર સટ ફેંકો તમે બાણ
વાગી સીરકાડે જઈ વેરીઓનો ધાણ.
મનથીન ડરતા થતાં તન હાણ,
વીરતા દેખડાવો આજ—(બધા) ચાલો ચાલો.
(બધા જાયછે.)

પ્રવેશ ૯ મો. એક જંગલ.

(કૃષ્ણ તથા રુક્મણી રથમાં બેઠેલા આવેછે.)

રુક્મણી—

૫૬.

મોહન તારી પ્રીતની લાગીછે ચટકી—ટેક.

જેતાં છપી તુજ અંતરમાં મુજ, પ્રાણપતી રહી ખટકી
તે દીનથી પ્રભુ ઘેલી થઈ હું, કામ સરે નાંખી પટકી—મે
(અંદરથી લજ્જરનો અવાજ)

શયુર કર શયુર, ક્યાં નાસી જાએ દુર
મારી કાપી ચીરી તાર, પુર કરીએ શર
(રૂક્મણી ચમકેછે કૃષ્ણ નીચે ઉતરવા જાયછે રૂક્મણી પકડી રાખેછે.)
કૃષ્ણ—

રેલાવૃંત.

સૈન્ય કરે પોકાર, મુજથી લડવા કાળે
લડુ નહી આ વાર, જાત ક્ષત્રીની લાળે
તેથી થોડીવાર, પ્રીયા તુ હ્યાં રથમાંહી
રે નિરભયે લગાર, લડુ હું જાધને તાંહી
ચક્ર ખડગને તીર, રૂધીરમાં દેઉ હું ગળાવી
વાળું અરીનો ઘાણુ, ખાણુ હું આજ ચલાવી.

રૂક્મણી—ગરબી. વાંસલડી વૈરણુ થઈ—(એ રાગ.)

દઉ નહી જાવા, નહી જાવા મુજ પ્રાણુ તોફાની વેનમાં
ખડુ જોર દીશે, જોર દીશે ખડુ જેતાં દારણુ સેનમાં—ટેક
એ સંખ્યામાં છે ખડુ ઝાઝા
વળી આવેછે આતશે દાઝ્યા
આપ એકલકારે જશેા ગાંજયા—દઉ નહી

કૃષ્ણ--

ગજલ.

ધીરી થાને શિદને ખિલે છે તુ પ્રિયા મારી
વંચુંછે જોર એ ખળને, તે દેઉ હું ઉતારી—ધીરી.
માત્ર છે જવાની વાર, સૌને હું કર જઈ ઠાર
ગર્વ ખડુ ચલો છે તે ઉતાર પ્યારી—ધીરી.

રૂક્મણી—

ખીલુ.

રથમાં ખેસો ને પિયુ શાંત થઈ વાલા
ખંધુ પાસે જઈ મારા, કર કાલાવાલા—ટેક

પગમાં પડીને, બંધુને મનાવું

કે નનાંખે સ્નેહમાંહી, ક્રોધ અગ્ની જ્વાળા—રથમાં.

કૃષ્ણ—

ઉપજાતી.

કહું પ્રિયાવેણ સહુ શું કરી, ડરી શુ ખોજા કિર્તી અમારી;

કરે અરી ગર્વ અતૂલ્ય આજે, ચડું રણેના મુજ ફૂલ લાજે.

રૂક્મણી—

શાદૂલવિઠ્ઠીડિત.

જાતાં એ દળમાં તમે પ્રિયપતી કદો બહુ પામશો,

નાવે પાર ગણ્યેજ એ સમુદનો, શીરીતથી જીતશો;

છે માર હિલુભાગ્ય સત્ય સમ્રાજાં, આવી અપાયો નડે,

હાયે ! પ્રાણપતી પ્રચંડ રીપુથી યુદ્ધરણે જો ચડે.

(એમ કહી રથમાં ખેસાડવા જાયછે પણ ન માનતાં

કૃષ્ણ બાણ ચઢાવી રણમાં ધસેછે.)

લક્ષીત.

કહું ન માનતાં કૃષ્ણરે ગયા, તેની તું પ્રભુ રાખજો દયા.

(મૂછાં ખાય છે)

(યોડીવારે સાવધ થઈ અંદર જોઈ.)

ગીતી.

હાલ થશે શું તારા, દારણુદળમાં ધસી જતાં ખારા;

એકલડા અરી સંગે, સહન થશે કેમ રે ! બાણ ધાસ;

મંદભાગ્ય અતીમારાં, પીયુ મળતામાં પડેછ દુષ્પદળમાં.

(હાથ જોડી) પ્રભુ આ સંકટમાંથી, દયાકરી પ્રિય બચાવજો દળમાં.

(અંદર ઘોંઘાટ થાયછે.)

અરે હાય કેમ જોઈ, દારણુયુદ્ધ પ્રિયપતી પરે ભારી;

લય આપે મુજ મનમાં, કેમ કરી જીતશે યુદ્ધ કારી.

(ગભરાઈને) બાણપણેથી આવે, લાગે રખે પ્રિય બચાવજો તનને;

(બતાવીને) ત્યાંથી ખડગ ઉગામે, જોતાં ધીરજ રહેત મમ મનને.

(ખુસી થૈને) ધન્ય દયાવૃત્તી તારી, પ્રભુ કૃપાથી મળી જય પતીને;
સૈન્ય સકળ ગયું નાસી, નાશ કરી મુજપતિની આપતિને.
(અંદરથી કૃષ્ણ રૂક્મૈયાને)
બેત.

સખુર અંધે દૂષ્ટ મુજ કરથી ક્યાં નાસીસ
આ ખડગે પાપી ધડથી તાર જુદુ પાડું સીશ.
(આર્જવ કરતાં અંદર જોઈને)

રૂક્મણી— ગીતી.

ના મારો પીયુ મારો, બંધુ જાણી બચાવજો એને;
નિજ જનનો જન જાણી, આણી દયા મન ન મારશો એને.
કૃષ્ણ—(રૂક્મૈયાને પકડેલો લાવી રથને પાછલે ભાગે બાંધેછે એટ.
લામાં બળરામ તથા યાદવ યોદ્ધાઓ આવેછે.)

રૂક્મણી— (કૃષ્ણના કાલાવાલા કરતાં.)
ગજલ.

મમપ્રાણ દયાળ દયા કરીને, વેગે છોડોને બંધનથીરે સ્વજન
કરીને અપરાધજ એનો ક્ષમા, પુરઆશ તું મારી એ છોડી બંધન
જેવોછે તેવો તોપણ સ્નેહી ગણી, નગણો અપરાધજ એનો જરૂ
દીયો છોડીને બંધનથીજ ફરી, ઓ દયાળુ હરી ઓ દયાળુ હરી
પડી ચર્ણુ વિશે પ્રભુમાય ક્ષમા, છોડી એને તું રંજીત કર મુજ મન.
કૃષ્ણ— (બળરામને.)

મગ ચલત શામસે ચટકી—(એ રાગ.)
દીયો છોડી જાય ભલે છટકી—ટેક
દાઢી મુછ ઉતારી રૂડાં પટીઆં પડાવો
નફટ થાય તેને એ ચટકી—દીયો છોડી

રૂક્મણી— શાદૂલવિકીડિત.

જાણી બંધવ ચર્ણુ રજની, દાસી તણો ચીતથી,
રાખો પ્રેમ પ્રભુ પડુ ચરણમાં, આપો ક્ષમા હેતથી;
છે એ આપ દયાળને ધટીત જે, શિક્ષાવીના છોડવો,
શત્રુ થાય શરણ હાય ઉભયે, તેને ન સંતાપવો.

કૃષ્ણ—(બળરામને.) બેત.

બલરામ છોડો બંધથી, મરણ પડે ત્યાં જાય
રહે રક્ષમણી આનંદમાં. એવી છે મમ ઇચ્છા

(બલરામ છોડી મુકે છે રૂકમૈયો, મોંદુ હાથે ઢાંકી ચાલ્યો જાય છે.)

રૂકમણી—કુમરી. શીતન ગર ગયે ગયેરે—(એ રાગ.)

કોય જુગમાં નહીં નહીરે, દયાળુ પ્રિતમ તારા સમ—કોય.

શરણાંગતને પાળક છે તુ, રૂકોનો દાતારે

તે ઈછા પુરી તનમનથી. હવે ના રહી કંધરે,—કોય જુગ.

(કૃષ્ણ રૂકમણી રથમાં બેસે છે, સેના આજુબાજુએ

ગોઠવાઈ જાય છે.)

રૂકમણી—લાવણી.

પ્રભુએ આશ પુરી મારી, પુરજો સૌની મુરારી—પ્રભુ.

ખરી પ્રીત અંતરમાં રાખે, તે જન ઉતરે પાર

પ્રીત કરી અંત વ્યથ કરે તો, પામે ન એકે પાર

પાર નહીં પામે જાય હારી સ્નેહનો સાગર દુખકારી—પ્રભુ.

(રથ ચાલવા માંડે છે ને પડદો પડે છે.)

ઓખાહરણનો આપેશ.

પ્રવેશ ૧ લો. સ્થળ રસ્તો.

સર્વિયોસહિત ડગ્ગા ગાતી ગાતી આવેછે.

ઓખાહરણની ઢાલે.

ચાલો ચાલો બેની આજ જઈએ, ભેટ માતા તણી પ્રીતે લઈએ;

અક્ષત ચંદન કુમકુમ લઈને, પાસે માતા તણી પ્રીતે જઈને.

પુજન કરશું આપણુ પુરી પ્રીતે, રીંજે ગવરી અતી એવી રીતે;

પછી માતા ચરણ ચીશ નામી, માથું મન ગમતોરે હું સ્વામી.

(જાય છે)

પ્રવેશ ૨ જો. માતાનું મંદિર.
ઓખા સહીઓસહિત પ્રવેશ કરી યથાવીધિ
પાર્વતીનું પુજન કરીને.

ગરબી.

માની લેજો માતાજી પુજન અમારું; કરીને ક્ષમા ચુક ખાળનીરે;
 પુરણ પ્રીતે માતા જાયવાં આવ્યા, વર દઈ દુખડાં ટાળનીરે.

પાર્વતી—કોઈ ચઢવે ધનુષખાણ—(એ રાગ.)

માગી લે તું પુત્રી મારી હોય આશ તારી;

આપીને ઇચ્છીત ફળ દઉ તને હું તારી.

ઓખા— હોારી.

મા માયું સહાય તારી, ઈચ્છા છે રે જે મારી—મા.

આપ મને તું રૂપે અતી સુંદર, સ્વામી રૂઠો ઘેર ધારી,

એટલી અરજ આજ પુરી કરોને, જાજ આપ બલહારી;

પુત્રી છજી હું તમારી.—મા માયું.

પાર્વતી— ગરબી.

મળશે મળશે મળશે રે પુત્રી સ્વામી સુશોભિત મળશે,

વૈશાક શુદ્ધ દ્વાદશીને દીવશે, સ્વમવીશે તને છળશેરે.—પુ.

સર્વે સાથે— સાખી મરાઠી ચાલની.

અમપર આજે કૃપા કરીને કર્યા અતુલ ઉપકારી,

હવે માત જાવા નીજધામે રજા માગીએ તારી. (જાયછે.)

પ્રવેશ ૩ જો. શહેરનો રસ્તો.

(ખાણાસુર કૌભાંડ સાથે આવે છે.)

વાણાસુર— બેત.

બસ બસ ઓખાને કરવી જોશે કેદ, એ વાતમાં છે મારી ક્ષાનીનો ભેદ;
 માગ્યોછે ગવરીપાસે તેણે જે વર, તેજ વરથી જ્યારે મારા છેદાવાના કર;
 સારે શું કામનું એ પુત્રીનું લગન, કે જેથી ઉપજે તેમાં પીતાને વીધન;

માટે સાગર તીરે કરી એકાન્ત વાસ,
તેમાં જઈ કરાવે! સત્વર ઓખાનો નિવાસ;
કૌભાંડ—બહુ સારું મહારાજ જેવો આપનો વીચાર,
તેમજ હું જઈને કરું સરવે તપ્યાર.

પ્રવેશ ૪ થો. ઓખાનો મેહલ.

ઓખા—

ગજલ.

અરી તાત તું થઈને અરે, પીઉ સંગ તે ન મેલાવે કાં;
કામ અમીથી રે! બળી જતાં, પ્રભુ મુજને કો ન બચાવે કાં. અરી.
સમાન સહિઅર મુજતણી, દેખી આવતા પતી નીજ બણી;
ખેંચે કોર કટાક્ષે ધુંધટ તણી, તેવા દીન પ્રભુ તે ન આપ્યા કાં. અરી.
શણુગાર સજીને સંચરે, ફેરા ચોરીના પીયુ સંગ ફરે;
આનંદથી પીયુને મળે, તેવા ભાગ્ય મારા થયા ન કાં. અરી.
પક્વાન વિધ વિધના કરે, અતી આદરે પીયુને ધરે;
પાંખો સમક્ષ રહી કરે, તેવું સુખ મુજને મળે ન કાં. અરી.
અમી વેહની થાય છે, જેમાં જોખનયું રે તવાય છે;
રોમ રોમ વેદના થાય છે, તોય પ્રાણુ પાપી ન જાય કાં. અરી.
(સુષ્મ જાય છે.)

(અનીરૂઢવિશેનું સ્વપનું આવવાથી એકાએક જાગીને.)

ઓખા—

રાગ ઈન્દ્રસભા.

આવો આવો આવો પીઉ, મુજને કરો શાંત;
બીડી માટે રીસ કરી, ક્યાં ગયા એકાંત.
એવું જાણ્યું હોત તો, પ્રથમ કેહેત નહીં નાય;
પરમ પ્રીય મુજપતી, સંતાપ ગયા ક્યાંય.
સંતાયા ત્યાં કેમ પીઉ, આવો જલદી બહાર;
બી મરું હું એકલી, નહીં લગાડો વાર.
મસ્કરી મન તમ તણે, જીવ મારો જાય;
કૂપા કરી મુજ ઉપરે, દાસીની કરો સહાય.

હાંશી છે મન તમ તણે, ઘાય મને બહુ હાણુ.
દર્શણ નહીં જો દો તમે તો, કાઠીશ મારા પ્રાણુ.
(ચિત્રલેહા પ્રવેશ કરે છે.)

ચિત્રલેહા—અરે લાલદેવ ઇસતરફ જલદ આ.—(એ રાગ.)

અરે બાહ તું કેમ થઈ બાકુળી,
શુધ બુધ શરીરની તું ગઈ ક્યાં ભુલી;
ન સમજાય એવું લવે છે તું શું,
એકાએક બેની તુજને આ શું થયું.

ઑસ્વા— લલીત.

અરર હાયરે પ્રાણુ જાયરે, સુખ સદા ગયું અરર હાયરે,
કર્મ પુટીયું શું અરે થયું, સ્વપ્નમાંય તો સર્વરે ગયું;
બેની વાત હું કહું છું વરણી, સ્વપ્નમાંય તો હુંજ પરણી,
તેનાજ કંઠમાં નાખી હાયરે, બીડીને માટે રીશાણુ નાયરે;
રીશ તો કરી કોધાંધ તે થયા, બેની મારી એ ક્યાંયરે ગયા.

રાગ ઈન્દ્રસભા.

સાંભળ વાત બેની કહું, સ્વપ્ન આવ્યું આજ;
સ્વામી મુજને તો મળ્યો, જોબનવંતો રાજ.
પરણી સાથે તેમની, હું રાખી પુરણ પ્રેમ;
બીડી ન ખાધી મુખતણી, રીશાઈ ગયા એમ.

ચિત્રલેહા— રાગ ઉપર પ્રમાણે.

સ્વામી સ્વામી કરતી સુતી, સ્વપ્ન આવ્યું તેહ;
પણ સાચું હું દઉં કરી, તો મેળવું તુજને એહ.
ચિત્ર બતાવું તુજને, જે પૃથ્વિના રાજન;
લાવું છું હું આ ઘડી, દેખાડું તુજ સ્વામીન.

(ચિત્ર લેવા જાય છે.)

ઑસ્વા— રાગ પરજની હુમરી.

તારી પ્રીતની બેહ મને લાગી;—બે વાર.
ક્યાં ગયો પીયુ ક્યાં ગઈ ચિત્રલેહા;
પ્રીતને બદલે શોકમાં પડીયાં.—પ્રીતની.

શું કંઈ પીયુ જાણે ક્યાં હવે;
જીવવું જેમ જળવીનાં મછલીયાં.—પ્રીતની.
(મુછાં ખાય છે.)

ચિત્રલેહા—(હાથમાં છખીઓ લાવી તેને સાવધ કરતા.)

રાગ ઈન્દ્રસભા.

થા બેની હુશીયાર હવે, ચિત્ર જોને તું;
દે જતાવી પીયુ તારો, લાવી આપું હું.
(એક ચિત્ર ઓખાને આપે છે.)

ઓઝા—

રાગ ઉપર પ્રમાણે.

દીસે છે આ દબડી જેવો, જાણે રાની જીંડ;
માયું એનું ધડા જેવું, હાથ જાણે સુંઠ.
(છખી પાછી આપે છે એટલે ચિત્રલેહા બીજી આપે છે.)

ઓઝા—દીસે છે આ કેવો સુંદર, રૂડો આ હુશીયાર;

આયુધ અંગ સજી કરી, લડવાને છે તૈયાર.

જોઈ સુંદર સ્વરૂપ એનું, મન સૌનું મોહાય;

તોય બેની મુજ પીયુ સમ, તે કદી ન થાય.

(તે ચિત્ર પાછું આપે છે એટલે ચિત્રલેહા અતીરધનું ચિત્ર આપે છે.)

ઓઝા—ગરહુમને દીલ સનમકુ દીઆ.—(એ રાગ.)

અરે મારા પ્યારા પતી તું ગયો તો ક્યાં;

તું ગયો તો ક્યાં પીયુ તું ગયો તો ક્યાં;

મુજને છોડી એકલી રે ! તું ગયો તો ક્યાં. અરે.

ખીડી માટે રીસ કરીને છોડી આ જગ્યા;

દયા ન આવી દીલમાં તારા છોડી જતાં હાં. અરે.

(ચિત્ર છાતી સાથે દાબે છે.)

ચિત્રલેહા—

રાગ ઉપર પ્રમાણે.

અરે મારી પ્રીય બેની ચિત્ર છે રે આ

ચિત્ર છે રે આ રે બેની ચિત્ર છે રે આ

પરમ પ્રિયપતી તારો છે દુવારીઠાં—અરે.

પ્રદુમનનો સુત છે એતો જાણવ કુળનો રાય;
બેની આજ્ઞા હોય તારી તો દાસી લેવા જાય.—અરે.

ઓજા— ગાંધી ચલી સાસરે.

બેની જલદી આવજો લઈને પીયુ મારા,
હું જુરી જુરીને મરીશ વિના તારા.
બેની ઘડી એક તુજ વિના અહીંજ જાશે,
તે મારે મન તો વર્ષશોજ જણાશે.
કરું હાથ જોડીને અરજ બેની તારી,
અતી યત્ને લાવજો પીયુને સંભાળી.

ચિત્રલેહા—(જતાં જતાં.) રાગ ઈન્દ્રસભા.

અરે મારી બેની તુજને કરું હું પ્રણામ,
પતી તારો લઈ કરીને આવું હું આ ઘમ.

પ્રવેશ ૫ મો. ગોમતીનો કીનારો.

(કેટલીક સ્ત્રીઓ પાણીના બેડાં લઈ આવીને ગાય છે.)

સ્ત્રીઓ—ગરબી. જાની ભુદર રંગ રસીલા—(એ રાગ.)

આવો બેની ગીત ગાઇએ આજ પ્રીતેરે,
ગાઈએ આનંદ ઉપજે એ રીતે—આવો.
શુભ ઓછવનો દીન આજેરે, તેથી વાજાંત રૂડા વાજેરે;
દીસે ગગન મંડળ જેમ ગાજે.—આવો.
આપો તાળી અતી ઉમંગેરે, જેથી રાગ ચડે પુર રંગેરે;
તો તો આનંદ માશે ન અંગે.—આવો.
ઓચ્છવ વસંત તણો છે સુંદરે, ખીલ્યાં ફુલ રૂડાં બાગ અંદરે;
તેથી સુગંધીમય થઈ રહ્યા મંદિર.—આવો.
પુન્ય કૃષ્ણાં છે આપણના પુરવનારે, તેથી જન્મ પામ્યા દારીકામારે;
રૂડાં દર્શન થાય ગોમતીના.—આવો

(સ્ત્રીઓ જાય છે, ચિત્રલેહા પ્રવેશ કરે છે.)

ચિત્રલેહા—

ઈન્દ્રસભા.

આવી પુગી ગોમતી સુધી જાવું દારકા માંય,

ચોકી સુદરશન તણી છે કેમ હવે જવાય.

(ચિત્રલેહા આગળ ચાલવા માંડે છે તેવામાં સુદરશન ચક્ર એકાએક તેનું માથું કાપવા જાય છે તેવામાં નારદજી અંતરીક્ષથી આવીને કહે છે.)

નારદ—

શ્લોક

સાંભળ સુદરશન મર્મ એ તણો, ઇચ્છા છે એ ઈશ્વરી;
આવી છે હરણ કરવા, અનીરધનું જવા દેજે સુખે કરી.

(ચિત્રલેહાને કહે છે.)

રાગ ઈન્દ્રસભા.

લક જજે અનીરધને નહી નડે વીધન,

ઇચ્છા પુરણ તુજ થશે એવું છે મુજ વચન.

(નારદ અંતરધ્યાન થઇ જાય છે ચિત્રલેહા જાય છે.)

પ્રવેશ ૬ ઠો. ઓખાનો મેહલ.

ઓખા—

(એકલી ગાય છે.)

બદલ ગયો નેનારે—(એ રાગ.)

રીસાઇ ગયા ખારારે, રીસાઈ ગયા ખારારે;

કેમ જીવાયરે, રીસાઇ ગયા ખારારે—

સાખી—તાગ હોય તો તોડીએરે, પ્રીત ન તોડી જાય;

કાગળ હોય તો વાંચીએરે, કરમ ન વાંચું જાયરે.—રી.

સાખી—કુવો હોય તો તાગીએરે, સમુદ્ર તાગ્યા ન જાય;

ખેતર હોય તો ખેડીએરે, કુંગર ખેડ્યા ન જાયરે.—રી.

સાખી—પાંખ હોય તો ઉડીએરે, મનુષ્યથી કેમ ઉડાય;

પાસે હોય તો મનાવીએરે, છટેથી કેમ મનાવાયરે.—રીસાઈ

ચિત્રલેહા—(હાથમાં હીંડોળો લઈ પ્રવેશ કરે છે.)

વલણ.

થા બેની હુશીઆર હવે, થઈ ઈચ્છા પુરણ તુજ તણી;
જગાડ તું તુજ સ્વામીને ન રીસાય તે યત્ને કરી.

ઓઝા—

(હીંડોળા પાસે આવીને.)

રાગ ઇન્દ્રસભા.

એજ મારો અનીરૂઢ છે, પ્રાણ તણો આધાર;
હરી લાવી તું યત્ની, માનું તારો ઉપકાર.
(અનીરૂઢને જગાડે છે.)

મત ખીછરો સાજન હુમશે.—(એ રાગ.)

પીયુ બોલો હસીને અમથી,—બે વાર.

પ્રીત લાગી છે મારી તમથી.—પીયુ.

એવી શું નિદ્રા આવે પીયુ તમને,

જીવ બળે મારો ગમથી.—પીયુ.

અમે વાસી છઠ્ઠાએ હીયાંના, તમે દુરના પંથી;

થઈ હુશીયારને ઉઠો જાળવી મળો પ્રીત પરમથી—પી

અનીરૂઢ—

(જાગૃત થતાં.)

રાગ ઇન્દ્રસભા.

સ્વપ્ન છે કે અરેખરૂં, નથી જણાતું આ;

મેહેલ મારો દીસતો નથી, આવ્યો છું હું ક્યાં;

ધેરથી મારું હરણ કરી, કાણે કીધો કલેશ,

ત્રીઓ આ કાણુ છે, કંઈ દીસે બાળે વેશ.

બોલ વેલી બોલ જલદી, મર્મ તું ઉઘાડ;

વાર લગાડીશ તું હવે તો, કરીશ તુજને પ્રહાર.

(તરવાર ઉગામે છે.)

ઓઝા—પરમ પ્રીય પતી મારા, એવડી શીદને રીશ;

મારવી હોય તો મારો મુજને, આ રહ્યું મારું શીશ.

(મસ્તક ધરે છે.)

ચિત્રલેહા—

ગઝલ.

એ બાણાસુરની છે બાળા, નામ એતુંજ છે ઓખા;
વરી ગ્યો તો તું સ્વપ્નામાં, હવે છોડીને જશો ક્યાં,

અનીરુધ—મુકાબ્યું ગામને સજન, પીતા એતો છે અસુરજન;

વરં સાથે હું એની કેમ, છઠ્ઠાં જાદવ કુળનો તન.

ઓચા—મરમ જાણું છું હું એના, કુળ કેવા છે જાદવના;

વીચારીનેજ બોલો છાં, કેવાં છે કામ પીતામહના.

રીછ સુતા ને કુબળ નાર, તે થકી હું નથી ઉતાર;

વાત પ્રદુમનની સંભાર, રાખું છું લાજ હું આ વાર.

(ફરી ઉભે છે.)

અનીરુધ—એવાં શીદને દીઓ મેણાં, રીશ મુજને ચડીતી છાં;

ફરીને શું જુવો છો ત્યાં, આવો જલદી તમે તો છાં.

(તેની પાસે જવા માંડે છે.)

ઓચા—(તેને ભેટીને) બેદાદ મુજે યાદ હુયે.—(એ રાગ.)

જુદાઈ મને યાદ છે અનીરુધ તમારી,

કદી ન છોડું તમને હવે રાખું સંભાળી.—જુદાઈ.

એની ચિત્રલેહા તારી હું છું ઉપકારી;

કેવી રીતે તુજને મુકું બાઈ વીસારી.—જુદાઈ.

આલો મહેલમાં કરીએ હવે લગ્નની તૈયારી;

કદી ન છોડું તમને હવે રાખું સંભાળી. (જાય છે.)

(સીપાઈઓ મહેલની નીચે ચોકી કરતાહતાતેઓ અવાજ સાંભળીને.)

૧ લો ચોકીવાલો— બેત.

ઉઠ ભાઈ ઉઠ વેહેલો જલદી થા હુશીયાર,

આવે છે અવાજ મુજને માણસનો આ ઠાર.

રહી હુશીઆર ને ચોકી કરજે હીયાં તું,

રાય બાણાસુરને જાઘને ચેતાવું છું હું.

(ચોકીવાલો જાય છે તેની સાથે સેનાસહિત કૌભાંડ આવેછે.)

કૌભાંડ—

(મેહુલ તરફ જોઈને.)

બેત.

અરે ચોરે ઓ જંબુક તું સંતાર્થ પેઠો ક્યાં,
ખતાવતાઈ જોર નીચે આવીને હ્યાં.
કોણુ છે તું જાતનો કોણુ તારો તાત,
ખચાવ તારો તો થશે જો કહીશ સાચી વાત.

અનીરુધ—જમાઈ બાણાસુર તણો અનીરુધ માઈ નામ;
આયુધ હત જો મુજકને તો પુરત તારી હામ.

કૌભાંડ—જમ તારી વાટ જીવેછે પડી છે તુજમાં ચુક ;
સીંહ હોય તો ઉતર નીચે દીસે છે જંબુક.

અનીરુધ—અરે અસુર ચંડાળ તું બકે છે શું એ વાત;
વદ વિચારી વાણી નહી તો થસે તારી ધાત.
દઉ ખતાવી પ્રાક્રમ માઈં થા હવે હુશીઆર;
આ ભોગજો કરી, હું પોહોચાડી દર્શશ જમદાર.
(ભોગજ કાઢાડી સૈન્ય વચે પડવા જાય છે.)

ઓચા—

(તેને અટકાવીને.)

રાગ ઈન્દ્રસલા.

નહી નહી નહી પીયુ જવા દર્શશ નહી;
પ્રથમ મારો મુજને પછી જાઓ લડવા તહીં.

અનીરુધ—જવા દીઓ પ્રીયા મુજને લડવાનું છે મન;
હું ક્ષત્રી થઈને સહન એવાં કેમ કરું વચન.

(ઓખાનો હાથ તરછોડીને સૈન્યમાં પડી કેટલાકને મારી નાખેછે તેથી
પ્રધાનસહિત કેટલાંક નાશી જાયછે અને અનીરુધ એકલો ઉભેલોછે.)

ઓચા—(તેને જોઈને.)

નામ જાણેકા ન હયો ચાર--(એ રાગ.)
મને તો ખીક લાગે છે પીયુજ તારી;
માટે જલદી આવ દોડી તું આગળ મારી.—મને.

પીતા મારો થયો એવો દુશ્મન ન થાએ તેવો;
 તેથી કહું છું ખ્યાર તુજને વારી વારી.—મને
અનીરુધ—ધીરી યાને શીઘ્રને બીહુ છે તું પ્રીયા મારી;
 વારે જલદી આવશે જદુપતી અમારી—ધીરી.
 આવશે સેના બ્યારે ભારી જઠવની હીયાં;
 ભુજનું જોર વધ્યું છે તે એ દેશે ઉતારી.—ધીરી.

પ્રવેશ ૭ મો. રસ્તો.

વાળાસુરસહિત લશ્કર ગાતું ગાતું જાય છે.

લશ્કર—ગજલ. લાલે રૂપેશનમખરા—(એ રાગ.)
 ચાલો ચાલો ચાલો આજ, સૌપર જીત મેલવવા કાજ;
 જીત મેલવીએ આજને આજ, થાય દુનીયામાં આપણું રાજ.
 ખડગ ધનુષ લઇ થાઓ હુશીયાર, દુશ્મનથી લડવા તૈયાર;
 મારી કાપીને કરીએ ઠાર, રાજ રહેશે આપણો સરદાર.—ચાલો.

પ્રવેશ ૮ મો. ઓખાનું માળીયું.

વાળાસુર— (અનીરુધને જોઇને.)

બેત.

દીસે છે આ કેવો સુંદર સ્વરૂપે જાણે કામ;
 લાંછન લાગે કુળને નહીં તો દેત કન્યાદાન.

અનીરુધ—કન્યાદાન મળી ચુક્યું શું રાખે અબીમાન;
 મળવા કારણ તુજને આવશે હમણા જાન.

વાળાસુર—અણુસમજી બકેછ શું તું આવ્યો તારો કાળ;
 આ એક બાણમાં તારા કરીશ હાલ હવાલ.

(બાણ ચઢાવે છે.)

અનીરુધ—ખખર નથી તુજને તેથી કરે છે બકબકાટ;
 ગરવ તારો કરે પુરો જોજે મારો હાથ.

(બાણાસુરના લશ્કરમાં કુદી કેટલાંકનો નાશ કરેછે,
તે જોઈને બાણાસુર નાગપાશથી બાંધી લેછે.)

ઓઆ— આહા પુરી ખીલી ચંદા—(એ રાગ.)

જગતનારે પ્રભુ પારા, સહાય થા દાસને તારા—જગતનારે.
પડે છે દુખ બહુ ભારી, તેથી તેને લે ઉગારી.—જગતનારે.
નાગપાશથી છે બાંધ્યાં, હશે દુખતા એના સાંધા.—જગતનારે
અરે તું વિશ્વપાલણુહાર, પૌત્ર તારાની લે સંભાળ —જગતનારે.
(તેવામાં ગરૂપર બેઠેલા શ્રીકૃષ્ણ જાદવસહિત અંતરીક્ષથી આવેછે.)

કૃષ્ણ— (બાણાસુરને કહે છે.)

બેત.

બાળક સામે દુષ્ટ અરે શું કરે છે પ્રહાર;
લડવું હોય જો તારે તો થા હવે તપ્યાર.

વાળાસુર—પર પુત્રીની ચોરી કરે એવો તુજ કુમાર;
વારવો નહી તેહને પણ ઉલટો લાવ્યો વાર.

કૃષ્ણ—વાર લાવ્યા નથી અમે જન છે નિરધાર;
આવ્યા છઠએ પુત્રવહુને તેડવા આ વાર.

વાળાસુર—જન લઈને ભલે આવ્યા કીધું રૂડું કાળ;
પેહેરામણીમાં દઉં હું-તમને જમપુરીનું રાજ.
(બાણુનો માર ચલાવે છે.)

કૃષ્ણ—દુષ્ટ એવા વચન તું બકેછ શું આ વાર;
સહન કરવા બાણુ મારા થા હવે તપ્યાર.
(તરવાર લઈને સૈન્યનો નાશ કરી બાણાસુરના ચાર હાથ
રાખી બાકીના કાપી નાખે છે તેથી બાણાસુર મૂઠ્ઠી
ખાધ પડે છે અને થોડીવારે હુશીયાર થઈ મહાદેવની
પ્રાર્થના કરે છે તેવામાં મહાદેવ પ્રવેશ કરે છે.)

મહાદેવ— (બાણાસુરને.)

બેત.

બોલ વેહેસો દાસ તારું કેમ થયું આવું મુખ,
સંભાર્યો શું કામ મુજને શું છે તારે દુઃખ.

બાળાસુર—અહો ભોળા ઈશ કરો મુજતણી સંભાળ;
આ અહીરપતીએ આવા કીધા મારા હાલ.

મહાદેવ—(કૃષ્ણને) ખોર ખાધા બીલડી તણા એજ તારી જાત,
શરમનાવી તુજને કાપતા મુજ સેવકના હાથ.
(કૃષ્ણ સાથે લડે છે તેવામો જ્ઞાતા અંતરીક્ષથી
બંનેની વચ્ચે આવી પ્રાર્થના કરે છે.)

બ્રહ્મા— રાગ કેદારો.

બેઉને—પ્રભુ ક્રોધ સમાવો લાંચરે—નમો નમો.

હું તો લાઝું બેહુને પાયરે—નમો નમો.

કૃષ્ણને—છો ત્રીભુવનના તમો તાતરે—નમો નમો.

મહાદેવને—કાં આરંભ્યો ઉત્પાતરે—નમો નમો.

કૃષ્ણને—તમો બહુ શ્યામાના સંજોગીરે—નમો નમો.

મહાદેવને—ખરે બીલડીના તમે ભોગીરે—નમો નમો.

કૃષ્ણને—ઓ નિર્દય મામાના મારણુરે—નમો નમો.

મહાદેવને—ઓ સસરાના સંહારણુરે—નમો નમો.

કૃષ્ણને—પ્રભુ ઉતારીએ હવે ચાપરે—નમો નમો.

મહાદેવને—ભોળા ત્રીશુળ મુકીએ આપરે—નમો નમો.

(બંનેના હથીઆર મુકાવી ભેટાવે છે બંનેને મળેલ જોઇ
બાળાસુર પાસે જઈ બંનેને નમેછે અને જ્ઞાતા,
ઓખા તથા અનીરૂઢનો હસ્તમેળાપ કરાવે છે.)

બાળાસુર—(એક સેવકને.) બેત.

સેવક વેહેલો દોડ કળાવંતનીને બોલાવ;

ગાયન એક સુંદર આજની ખુશીમાં ગવરાવ.

(સેવક જઇને કળાવંતનીને તેડી લાવે છે.)

કળાવંતની— લાવણી.

છુટીરે દુખથી થઇ સુખણી ઓખાખાઇ આ વાર

અરે હાં ઓખાખાઇ આ વાર

સઉપર સહાય થયા કીરતાર,

લમ કરશે ભોળો શંભુ સાથે કામ કુમાર,
અરે હાં સાથે કામ કુમાર,
સઉપર સહાય થયા કીરતાર,
કરે મંડળી હરીશ્ચન્દ્રની અર્જ સઉને આ વાર;
અરે હાં અર્જ સઉને આ વાર,
માને છે સર્વેનો ઉપકાર.

કઝાવંતની—

રાગ હોરી.

ઓખાને સહાય થયા છે, પ્રભુજી બલાડ્યા વાર—ટેક;
દુખડું દખાયુંને સુખડુરે ખીક્યું, જીત પામીને અતે પ્યાર;
શંભુજી સરખા પીતા છે જેનાં, મહીમાનો નહીં પાર—ઓખા
અઘાએ સ્તુતિ કરીને બેટાવ્યા, ભોળા સાથે વિશ્વાધાર;
ખાણાસુરને નિર્ભય થાપી, સજીવ કીધા લડનાર.—ઓખા.
કરે જોડીને કરે છે દામોદર, અરજ સઉને આ વાર;
કરવી ક્ષમા છે પ્રયત્ન પેહેલું, જીલ ને ચુક લગાર—ઓખા

કરણુઘેલાના ખેલમાં ગવાતાં ગાયનો.

વધાં પાત્રો સંગાથે ઈશ્વર પ્રાર્થના કરે છે.

જીલ્લા ઝીંઝોટી.

કરીમ રહીમ તું કર કરણા—(એ રાગ.)

પતીત તણો પ્રભુ પાલક તું,
પાપ અમાપ તણા પરીતાપે દુખવન્હિમાં બળાએ;
રે શ્રીહરી ! કામાદિ ક્રોધ ટાળક તું, પતીતતણો —ટેક.
મોહ, સ્વાર્થ પાપ, તમ, પ્રેર બુદ્ધિ જન્ય જન્યમ,
થાય જ્ઞાન આભાસ, ધનિયોનો ત્રાસ, ટળી થાય વિનાશ.
શરણાંગત પ્રતિપાળકનું બિરદ અમે તો ધરીયે, રે શ્રીહરી.

મૃતદાં સમશાનમાં ગાય છે.

ધનશ્રી.

કૃષ્ણ કરો જન્મમાન—(એ રાગ.)

પાપ ન છુટે જાણુ, સજા વિણુ પાપ ન છુટે જાણુ—ટેક.
કરણી જેવી તેવી બરણી” શાસ્ત્રનું એ પ્રમાણુ; સજા.
બક્ષ ચોરાશી કેરો ફેરો, જાણુ ન જીવ અજાણુ; સજા.
કરમ પુરવનાં જીવને ઘેરી, કરે તાણાતાણુ; સજા
પોતાનું મુળ પિછાણુ જે જન, એજ ચતુર સુખણુ; સજા
નગરની સ્ત્રિયો દેવીને મંદીર જતાં ગાય છે.

લાવણી.

સુણો સજન ગણો સત—(એ રાગ.)

ધરો ચરણુ ધરણુ પર એની તમે જઈએ માતાની બણી,
સુખકરણુ દુખહરણુ દેવી તે, જીવજીવ વરણુજ ધણી;—ટેક.
અંખીકા બવ પાપ, તાપ હારિણી,
મહિષાસુર મારી, સુર સુખકારિણી;
રિઝે તો સુખ, લક્ષ્મિ, શાન્તિદાયિણી,
નિજ બડોતોને બવસિંધુ પારતારિણી; ધરો ચરણુ.

દેવીના મંદપમાં રૂપસુંદરી બીજી સ્ત્રિયો સાથ ગાય છે.

ગરબો.

અંજની સુત હનુમાન ખેરી—(એ રાગ.)

જગતની માતા, દે સુખ શાતા, તુજ ચરણુમાં પડિયેરે,—ટેક.
નારદ, સારદ, ગુણુ ગણુ છે, શેષ, મહેષ સૌ ધડિયેરે, જગત
કૃપારૂપી માજી વૃષ્ટિ કરો નિત, દાર તારે આવી અડિયેરે, જગત.

રૂપસુંદરી માધવને જગાડતાં ગાય છે.

બિભાસ.

વંદુ દિન પતી હિંદત ઉદાર—(એ રાગ.)

હો પ્રિય પતી થયું છે સવાર, થયું છે સવાર, પતી થયું છે સવાર—ટેક.

પવન સુવાસિત પુષ્પ કરે છે, મંદ અતિ-સુખકાર, ઉઠો.
કમલ સરોવર વિશે વિકાસ્યાં, ભમર છુટ્યા આ વાર, ઉઠો.
સુક, સારિકા, મધુર, કોકીલા, કરે મધુર ઉચ્ચાર, ઉઠો.
સૂર્યના કિરણોએ દોડી વિદ્યાર્થુ, કાળું જે અંધકાર, ઉઠો.
રવિને રીઝવવા ધરાએ પે'રી, સાડી સોનેરી સાર, ઉઠો.

આધવને પરગામ જતો અટકાવવા રૂપસુંદરી કરગરે છે.

કુમરી.

જટામે' શીલે શીરીમે' જાપે—(એ રાગ.)

રૂપસુંદરી—પ્રિય પતી ! છોડીજશો નહીં મું'ને, મન ગભરાય આજે.
આધવ—જ્હાલિ ! બિર થવું ઘટે નહીં તું'ને, નાગરિ સાત લાજે.
રૂપ—ખરૂં પણ કાલ જાગે નહીં રોકું, ડાખી મુજ આંખ ફરે,
આધવ—ધીરી પડ ધીર ધરી આ અધિરી, વૃથા ડરથી તું થરે.
રૂપ—સાથે લ્યોજી, નાથ જોડી હાથ યાચું, જેથી દુઃખ યાય દૂર.
આધવ—આવીશ દિન સાત મહીં કહું સાચું, કેશવ ધર રાખું શર.
રૂપસુંદરી ઘણીના વિજોગથી થયેલી હાલત વરણવે છે.

ગઝલ.

ગમે દુરીશે જી જલતા હે—(એ રાગ.)

પતીવિયોગે મન મારૂં, ખાવડું થાયે, ખાવડું થાયે,
અતિ ગભરાઈ મુઝાયે. પતી વિયોગે,—ટેક.
શશી વીણુ ચક્રોર ચિત્તમાં, ચટપટ ઝાઝી યાવ,
ચાતક સ્વાતિ બિંદુની, વાટ જોઈ અકળાય,
વાટ જોઈ અકળાય, ધડી યુગ જેવી જણાયે. પતી.
મૃગલી છુટી જીવથી, વચ્ચ ગાય વિણુ જેમ,
પક્ષિ દાવાનલ વિશે, તરણી પતિ વિણુ તેમ;
તરણી પતિ વિણુ તેમ, આંસુથી ચીર ભીંજાયે. પતી.
સર્વેશ્વર સંયોગથી, પતિ વિહને કાપ,
કદી વિયોગ પડે નહીં, એ વર મારું આપ;
એ વર મારું આપ, જેથી તન તાપ બુઝાયે. પતી.

રૂપસુંદરી કરણના મેહેલમાં તેના ત્રાસથી વિલાપ કરે છે.

કંઠ્યાણ.

કીસ કદર મેં જો કરં યાર—(એ રાગ.)

ધીરજ ધરાય નહી, સુખ શાન્તિ થાય નહીં,
કરં શું ને જાણી કહીં, વિશ્વ ખાવા ધાય છે;
પુરવનાં પુટયાં પાપ, અમાપ તે આપે તાપ,
આ ભવનો આપ, પતી વિહનો જણાય છે;
સુખ દુખ રૂપ થયું, તન તેજ ઉડી ગયું,
હાડનું પિંજર રહ્યું, ચિત્ત અકળાય છે.

રૂપસુંદરી તેની દુઃખદાયક હાલત જણાવે છે.

ઝીંઝાટી.

દરદ ગમ જાને મન આ શીરી—(એ રાગ.)

જીવું જેનાથી વિશ્વમાં હું, તે પતી વિણ શું ગમે ?
પાણીનું જંતુ મીન તે, દુધમાં શી રીતે રમે ?
પ્રીતિનો રંગ પકવ જો, મટે ન ધ્રુવો જો તમે.
ચક્રારને હજારો સૂર્ય, કહો શશી વિના ગમે ?

નગરજનોણ ગુણસુંદરી તરફ દેખાડેલી દયા.

બીહાગ,

ગુણસુંદરી સુંદર નાર, સતિ થઇ તજી સંસાર,
તન તાપને બાળી, પતી સાથે ચાલી. ગુણસુંદરી—ટેક.
ક્ષણભંજર કાયા સાર, મોહ મમતા ભરી અપાર,
કરી તેનો તીરસ્કાર, નિજ ધર્મ કયો સ્વિકાર. ગુણસુંદરી
ભવસાગર કરશે પાર, કરી સફલ મનુષ અવતાર,
ફલ સ્વર્ગનું સુખકાર, જો અચળ પતી પર પ્યાર. ગુણસું.
મટે આપણને આ વાર, જવું સરસ્વતી કિનાર,
આશિષ સતી દુખહાર, શિર કરવી અંગીકાર. ગુણસુંદરી.

માધવ જંગલમાં શોક કરે છે. ભૈરવી.

કહાં ગયો શેહેનદા જાની—(એ રાગ.)

હવે દશા શી વિશ્વમાં મારી, ખોઈ નારી એ ધા દીલ કારીરે. હવે.ટેક
જતાં પ્રવાશે જાણ્યું ન આવી, થશે સંસારની ખવારીરે. હવે.
માતે તજ્યો દેહ સુટેક માટે, ધર્મ જાળવ્યો ધીર ધારીરે. હવે.
સ્વર્ગે ગાધ નારી તેની સતી થઈ, જન્મ સફળ જયકારીરે. હવે.
ધર ધડીમાં વન થયું મુજ, એ તન દુખ છે ભારીરે હવે.
વન વન ભમતો કરું કરણને, વેર રાખું દીલ જારીરે. હવે.

જાત્રાલુઓ ભજન કરે છે. ધાલ.

આ તન રંગ પતંગ સરીખો—(એ રાગ.)

એક હરીનું નામજ સાચું, અન્ય સકળ છે કાચુંજ,
ધન તનમાં જન ફોગટ નાચે, ભજ હરનીશ પ્રભુ યાચુંજ
માયા, મમતા, મોહ ને આશા, પાશ થકી બંધાયોજ,
કિરતી આશા મરતાં ન મટશે, શ્વાન પેરે અથડાયોજ;
કોડી કોડી જોડી કીધા કરોડો, દોડી અદિ તદિ પ્રીતેજ,
પાઈ ન પુન્યમહી ખરચાઈ, મરણ ધયું નહી ચીતેજ;
દ્રવ્ય પદારથ ઈશ્વર માન્યો, પરમારથ નહી જાણ્યોજ,
જપ, તપ વિના અંતે મુઝાયો, કર્મબંધે જકડાયોજ.

માધવ દેવીની સ્તુતી કરે છે.

ચતરંગ કહયાણી.

મા ચતરંગ રસ શણુગાવરી—(એ રાગ.)

સુરંગ અંગી તું બહુચરી, ગાયે છે મૂનીયો,
રૂપછે અનુપ, તારો—આ—સ—રો, સુરંગ—ટેક.
સુંદર ઝર ચીર કોર મઝાની, ત્રીકાળ ધૃત ધ્રુમ,
માનની ગાન તનનનન, માનની ગાન તનનનન;
સાદરથી ગુણીજન માની, માની નીમ, વાણી દીન-
કે' તું ધનનનનન; સુરંગ અંગી.

દેવી માધવને ઉત્તર આપે છે.

મરાઠી ચાલની સાકી.

રે માધવ ! શુભ સાવધ થઈને શોકસિંધુ તરાવું,
ધિરજ ધર, પરહર નિરાશા, વેર મારગ દરશાવું;
જન દીક્ષી છે યવન રાજ, તેને દુઃખ જણાવું,
તો સરવે તુજ કારજ સરશે, લખ્યું વિધીયે આવું.

જાત્રાલુઓ રાતવાસો કરવા પછી મજન લલકારે છે.

કંસાર તાજ મેથીની લાજ, ખાધી ઝાઝી,—(એ રાગ.)

ઘાટે ઘાટે, જઈશું વાટે, જાત્રા માટે, બહુ યાટે,
ચાલો ચાલો-ઝટ ઝટ ઝટ;

ગંગ પાને ઘટ ઘટ ઘટ, પાપ ફાટે ફટ ફટ ફટ,

સંસારની કટ કટ કટ, મટે ધ્યાને ચટ ચટ ચટ, ઘાટે ઘાટે-

રૂપસુંદરી આત્મઘાત કરવા અગાજ ईश्वरांपासना કરે છે.

રાગ—સીતાના મહીનાનો.

દુખહરતાં દયાળુ દેવ, દુખેથી દબાઈ છું,
નિરાધાર, પરાધીન કાય, જાણે વિંટળાઈ છું;
દશે દિસા ધસે સમશાન, સમી ખાવા મને,
રાત્રિ દીવસ, દિવસ રાત્ર, ચિન્તા લાગી તને;
વિષયી નરનાથને હાથ, પડી હું અનાથ જો,
જગકાર ચરો મુજ વા'ર ધણી હું લાચાર જો;
વિખુટી છુટી બહાલાંની પ્રિતજી છુટી નસીબે ખરી,
પતિ વિહૅ અતિ ગતીલગ, વિનંતી કરું હરી.

એક રજપુત ઠાકોર આગલ કંચની ગાય છે.

પિલુમે જીલ્લો.

ધન ધનરે સતીનાર,—(એ રાગ.)

દિન દિન રે પ્રજા પ્યાર, પામો ઝાઝો હો, દિન દિનરે.—ટેક.

રાજનિતીથી નીત વધારો, નવનિત શેઠા અપાર. દિન.

ચાર પદારથ સાધો તજીને, અનર્થ વ્યર્થ કુવિકાર. દિન
સાગરનું ધન ભંડારમાં હો, ન્યાય પ્રવાહ વિસ્તાર. દિન.
ગૃહીજનોને પોષણ રૂપે, થાઓ સકલ જયકાર. દિન.

**હરપાલને જોવાથી એક રજપુતની છોકરી મોહમાં પડેછે
લૈંગવીની ગઝલ.**

પ્રવાપમે દેખાહે હમને આજ—(એ રાગ.)

મુખ નિરખીને તે નરનું, વ્યાકુળી તનમાં થઇ,
સ્થિરતા, ધીરતા લુધી હું, મૂઢ શુન્ય બની ગઈ;
સ્વાથી મારી ચિત્તવૃત્તિ, રે ભ્રમિત બની ગઈ,
કં'પુ' કેમ, કળે ન મુજને, જે હતી તે હું નહીં;
પ્રેમની જ્વાળાથી લાગુ', શુ' કરે' સુઝતું ન કંઈ,
એકઠી જે થાય આંખો, એજ આશા ઉર મહીં.

**કરણનું લષ્કર સંગ્રામની તૈયારી કરતાં ગાય છે.
ખીહાગ.**

ધીરા થાઓ વીરા—(એ રાગ.)

રણાંગણુ વિશે રજપુત પુત આવો,
દાશણુ યુદ્ધને માટે, શસ્ત્રે ઝળકાવો. રણાંગણુ—ટેક.
રક્ષવા આદિણુ ગાય, કોદંડ કોડેથી સા'ય,
ધર્મ ક્ષત્રિનો ગણાય, ધન્ય ફરકાવો. રણાંગણુ.
તોપ, બંદુક ને તીર, ભાલા, બરછી, ઝંઝીર,
સાંગ, ફરસી, કટાર, અક્ષી લટકાવો. રણાંગણુ.
મરતું મારતું સાર, આ પાર કે પેલે પાર,
જીતે જયજયકાર, નોખત ગગડાવો. રણાંગણુ.

અણાહીનનું લશ્કર કુચ કરતાં ગાય છે.

રાગ—એક અંગ્રેજી ગાયનને મળતો.

હમ દુકડે દુકડે કરકે દુસ્મનકો રગડેંગે આન,
હમ આસે સોગ ઠાકરોકું, માર કરે ધમસાન. હમ.—ટેક

હમ ડરતે નહીં ઓર કરતે, જખમ ખંજરસેં મેદાન,

હમ જંગ મચાવે રંગ, ઉડાવે ગભરાવે કુદરાન-હમ.

કરણનું લષ્કર લઢાઈપર કુચ કરતાં ગાય છે.

મઝલ.

પડા કીસ લિયે લાહોલ કિયા હમપે—(એ રાગ.)

ચોંપે ચલાવો ચરણુ, ટેક ક્ષત્રીનો ધરી,

ચાયે અમર નામ જ્યોતી, વાત.એ ખરી. ચોંપે.—ટેક.

મલેચ્છ આવ્યા દેશમાં, લડાઈને વરી,

નસાડો મારી તેમનાં, હથીયારને હરી. ચોંપે.

રજપુત નામ આપણું, ન ઝાંખું થાય જરી,

ધટે ભુમીને રક્ષવી, સંગ્રામમાં મરી. ચોંપે.

મહાહાદીનનું લષ્કર લઢાઈપર ચઢતાં ગાય છે.

એક અંગ્રેજી રાહ.

નતે હમ જર, ખનકે ચકચુર, પેહલવાંન, પેહલવાંન.

શીપાઇ હો બહાદુર, ઓ કીર કીર કીર કીરતાર. (ખેવાર.)

બાલેહે, બાલેહે, બાલે હેશમશીર ! ઓ કીર કીર કીર કીરતાર

દુશ્મનો કે દમ, કોહ કરે જખમ, જાયગે અખ.

જાયગે અખ, સખી મીલકે હમ, ઓ કીર કીર કીર કીરતાર.

મહાહાદીનનું લષ્કર વિજયી થઈ શહેરમાં પ્રવેશ

કરતાં ગાય છે.

“ઓસીંગ ઉવીનાઉ રાઈટ ચેરીલી.”

માલકકી ફજલસે ફતેહ પાયે, દુશ્મનકો માર ભગવાયે,

શોહરાએ પોહોચા ફલ્ક, શર કીયા અપની ફોજે ગુજરાત

મુલ્ક, ગુજરાત મુલ્ક, ગુજરાત મુલ્ક, આખાઉ ખુશનુમા,

ગુજરાત મુલ્ક, હુરે ! હુરે !

ફોજ અપનીકુ હે સ્યાબાસી, દુશ્મનકી હુધ સત્યાનાસી,

હસ્તી હુધ સારી ખલ્ક, શર કિયા અપની.

ચોરો લુટની શોધ કરતાં ગાય છે.

શુનીએ જનાબ હાલ કહાતો,—(એ રાગ.)

- ૧ લો ચોર—શોધો સંભાલ રાખીને શીકાર સોખતી,
 ૨ બે ચોર—નાયક રીઝાશે આપણો, જરૂર તે થકી; શોધો.—ટેક
 ૩ બે ચોર—સરદાર છે હરામ, લુટ સર્વ ખાય છે,
 ૧ લો ચોર—તારા ડાળાથી ઝેરીલા, દેખાતું શું નથી ? શોધો.
 ૪ થો ચોર—ધધો અમારો ચોરીનો. ચોરો ગણાઈયે,
 ૨ બે ચોર—વનમાં અમારું રાજ્ય, બિંક ફાઈની તો નથી. શોધો.
 ૧ લો ચોર—વાતોમાં રાત વહી જશે, છે હાણુ તેથકી,
 ૨ બે ચોર—મુઝે ન જવું ક્યાં હવે, ચાલો આ બાણુથી. શોધો.

દેવલદેવી વિરહ વેદનામાં પ્રિતી જણાવે છે.

ગરબી.

કામણુ દીસે છે અલખેલા તારી—(એ રાગ.)

- મનગમતા, માનીતા મુજને શું કર્યું રે, મુજને શું કર્યું રે,
 મનહું તેં હર્યું રે, મનગમતા માનીતા.—ટેક.
 તન, મન, ધન અરપણુ કરી બેઠી,
 પ્રિતી અટકાથી ચિતડું રહે ના હર્યું રે. મનગમતા.
 તલસે નયન તુજ દરશણુ માટે,
 આ કાલજડું કુદે છે જાયે ના ધર્યું રે. મનગમતા.
 પ્રાણુજીવન અંતર ગત પ્રિધી,
 પરણો દાસીને મન તો દ્રષ્ટિથી છે વર્યું રે. મનગમતા.

જાંકલદેવ તથા દેવલદેવી ર્શ્વરી સાક્ષી રાક્ષી ગંધર્વ

લગ્નથી વરે છે.

ગીતી.

- સાક્ષી સહુનો જાતી, રાખીને લગ્ન આજ આદરિયે,
 સુખ, શાન્તિમાં રાખો, ઈશ્વર અમને, વધૂ ન કરગરિયે.

**દેવલદેવી પોતાના પીતા કરજના મેતની નજીક બેસી
આત્મઘાત* કરવા અગાઉ દુઃખ જણાવે છે.**

અળ આખરીકો સખ્જ પરીકા સલામ હે—(એ રામ.)
આ કર્મ કેરી વાત, કોઇથી ન તે કળે, •
અઝિવિના આ ખોળીજી, ઉભું અરે બળે. આ કર્મ.—ટેક.
થવાનું ભુંડુ હોય તો, ન સુમતી મળે,
અભાગી પ્રાણી દેખતાં, કાંટા ભણી વળે. આ કર્મકેરી.
ધરમ, ધ્યાન, સત્ય, વિષય કોટથી ચળે.
હવે શો શોક ? શોકથી ગયું ન તે મળે. આ કર્મકેરી.
પાપના કુઝાડે ફળ, દુખનાં ફળે.
કરો ઉપાય કોટી, ચાખવાં ન તે ટળે. આ કર્મકેરી.
અરે ઓ દુખી જીવ, મોતથી વૃથા છળે,
યા તૈયાર પ્રાણુ ! પેટ શસ્ત્રને ગળે. આ કર્મકેરી.

* ખરી વાત તો એ છે કે, દેવલદેવીને મુસલમાનો દીક્ષી સર્થ
ગયા છે અને ત્યાં તેની મરજી વિરૂદ્ધ ખીજરખાં સાથે પરણાવી છે.
પણ જોણે આ નાટકનો ગદ્ય ભાગ લખ્યો છે, તેણે ઇતિહાસને આગળ
પર મુકી ઉપર જણાવેલી જાંધી કલ્પના કરી છે. આથી કવિતા રચ-
નારને પણ ગાંડાના ગામમાં નિરૂપાયે ગાંડા થવાની જરૂર પડી છે.

સદેવંત સાવલીંગાનો ગાયનરૂપી નાટક.

નાટક પાત્ર.

સદેવંત... ... કનકાપુરીનો રાજા.
 સાવલીંગા • ... કનકાપુરીના નગરશેઠની પુત્રી.
 બાબી... ... સાવલીંગાની.
 બીરમદે. ... પારાસુર ગામનો રાજા.
 રૂપાસા... ... પારાસુર ગામનો નગરશેઠ.

(જેગી મેહેતાજી, છોકરાઓ, દરબારીઓ,
 સીપાઈઓ. દાસ, દાસી, સાહેલીઓ, વગેરે.)

પ્રવેશ ૧ લો.

(સાવલીંગાના મેહેલમાં જવાના રસ્તાપર એક જેગી પ્રવેશ કરે છે.)

જેગી— [નાથ કેસે ગજકો બંદ છુડાયો—એ રાગ.]

પ્રભુ તોરે નામકી સેહે મોહે લાગી, છોડ દુનીયા બયા હું મેં ત્યાગી—ટેક.

માતા પીતા સુત બંધવ હવે સખ, માયાકે અનુરાગી;

છોડ દીઓ હે પ્રપંચ એ મનસે, ભક્તિ સેત તોરી માગી—પ્રભુ.

ગલી ગલી જત હું અલેક જગાવન, ભીક્ષા દેત સુભાગી;

સો ભીક્ષા હમ દેત ગુરકું, જે સિદ્ધ હે બડે ત્યાગી.—પ્રભુ.

(મેહેલના દ્વાર પાસે આવી ભીક્ષા માગેછે.)

સાવલીંગા—(બારીમાંથી.)

[આજ કહાન મોહે લીનો બાંસરી બજાઈ—એ રાહ.]

જલદી સે બાવાજી લોટ આપું તને પ્રીતથી;

આપું તને પ્રીતથી કે કુળ મારાની રીતથી.—ટેક.

મુખ મારું આજ સુધી કાઢ્યે દીકું નથી,

તે મુખ હું ધર્મ અર્થે ઢાંકતી નહીં નથી.—જલદી,

(જેગી સામું જોતાંજ મુરછીત થઇ પડે છે.)

ભાભી—(આવીને)

[ન કર કસદ અથે દેવ બેદાદકા—એ રાગ.]

અરે નણુદી આ શું કીધું ખુરં કામ?

જીવતો, તો હમણું થયું, કેમ આમ?

રહી બર પીતાને શું હત્યા કરે? •

પલમાં સજીવ એ શી રીતે મરે?

સાવલીંગા—મેરે માયો હોય તો હું મરું;

મુવો એ આપે તેને હું શું કરું;

ખુરી ભાભી આવું શું બોલે કરર;

જોઇ આંખ ફાટી મુવો એ જરર,

(જોગીના મેં ઉપર પાણી છાંટે છે, એટલે તે સાવધ થાય છે.)

સાવલીંગા—[તુજે હે શોખ મીલનેકા—એ રાહ.]

અરે બાવા તું લે ભીક્ષા, લેઇને મારે તારે જન;

શરમ નહી તુજને થાયે, થઈ બાવોને મોહાયે.

જોગી—ભીક્ષા મેં માંગતા એસી, નહી ખુબસુર્તિ તુજ જેસી;

કહ્યા જોગીકા ઇતના માન, તેરે જોખનકા દે મોય દાન.

સાવલીંગા—પીટ્યા એવું તું શું બોલે, બોલતાં બોલ નહીં તોલે

કહીશ જો બાપને મારા, ખુરા થશે હાલ તો તારા

જોગી—બાત નહીં સુનતી મેરી, ફજેતી મેં કરું તેરી;

સદેવંતકુ એતાવું જાય, જીલમસેં ઓ કરેગા બ્યાય.

(જાય છે.)

પ્રવેશ ૨ જો.

સ્થળ—રસ્તો.

(સદેવંત ને જોગી પ્રવેશ કરે છે, જોગી ગુસ્સામાંજ માલમ પડે છે.)

સદેવંત—[જોગીને] જમસ્તાનમે કુચ એસા ખીલતા—એ રાહ.

અરે બાવાજી તું ફરે કેમ ઉદાસ?

મારા રાજમાં કાણે કીધો નીરાશ?

બોલ જલદી કહે કાણે દીધુંરે દુઃખ ?

થયું કેમ જોગીનું નિસ્તેજ મુખ ?

જોગી— [અરે લાલદેવ ઈસ તરફ જલ્દ આ—એ રાગ.]

ગયા બીક્ષાકું નગ્ર મેં આપકા;

વાં દેખા મેને એક દુળ ચંદ્રમા;

મૃગ લોચની થી ખડી કામની ;

ન ભુતલમેં એસી મીલે ભામની ;

ન પત્ની એસી તેરે રંગ મેહેલમે ;

સચી અપ્સરા આઘ ઓ સ્વર્ગસે !

ખુખી ઉનકી મુખસે એ કેસે કહે !

અરે કોન ઉનકે નયનશર સહે !

ગયા થા મેં બીક્ષાકું આજ ઉનકી પાસ;

સુંદર દેખકે મુખ હુવા મેં નીરાશ.

નગર શેઠકી લડકી ઓ સાવલીંગા;

સદ્ગલ કર તેરા જન્મ મિલ ઉન્કુ જા.

(જોગી જાય છે.)

સદેવંત— [બોહોત તેરા ચમકત જેસા તુર—એ રાગ.]

પ્યારી નામ સાંભળી થયો છું ઉદાસ.—ટેક.

દીઠા વીના તુજને ઓ પ્યારી, પામ્યો છું મોહ પાશ.—પ્યારી.

શોધ કરી વેગે મેળવું તુજને, ન મળે થાજી નીરાશ—પ્યારી.

અદીઠ પ્રીયાએ કાળજી કારયું, શોધું હું તેનો અવાસ.—પ્યારી.

પ્રવેશ ૩ જો. માતાના મંદીર આગળ ચોક.

(સાવલીંગા સાહેલીઓ સાથે આવી ગરબો ગાય છે, ને
સદેવંત શુભ આવી સાંભળે છે.)

સાવલીંગા—

ગરબો.

[જાની ભુધર રંગ ભરેલા, અથવા રઘુપતિ રામ તદ્દયમાં.—એ રાગ.]

આવો જેની ગીત ગાઈએ પ્રીતેરે, અતી આનંદ કિપજે એ રીતે—આ.

શુભ ઓછવનો દીન આજેરે, તેથી વાજાંત્ર રૂડાં વાજેરે;

ન્યમ ગગનમાં મેઘજ ગાજે.—આવો બેની.

આપો તાલી અતી ઉમંગેરે, જેથી રાગ ચડે પુર રંગેરે;

તો આનંદ માશે ન અંગે.—આવો બેની.

પગ મુકી તાલથી ચાલોરે, પુર રાગના રંગમાં મંહાલોરે;

મુગ પેરે ફરી લીધો ઢાળો.—આવો બેની. (સાહેલીઓ નય છ.)

સદેવંત—(સાવલીંગાને અટકાવીને.)

(એસ્કામે તેરે કોહુગમ—એ રાગ.)

પટ ધુંધટનો ખોલતું, ધુંધટડે મુજ મન વસ્યું,

ચંદ્રવદની ખોલ તું નેત્ર કટાક્ષે મન ફર્યું—ટેક.

વરણુવ તારો સાંભળી ધાયલ મન થયું તહીં,

રખડી થાકયો શહેરમાં જોઈ પ્રીયાને મન હસ્યું—પટ.

સાવલીંગા— (કયા બોહોત દીનસે અયે સનમ—એ રાગ.)

કેમ ખોલું પ્રીતમ ધુંધટો, કેટલાક ધુંધટે ખુવાર થ્યા,

ખોઈ શુદ્ધબુદ્ધ શરીરની, મુજ નેત્રે હાલ હવાલ થ્યા—ટેક.

હું રંક જાત વણીકની, તમે કુંવર મોટા રાજના,

શું લાભ ખોલે ધુંધટો, મુજ મુખ જોયે સાંજના.—કેમ.

સદેવંત—વચન આપું તુજને તુજવિના કો પરણું તહીં,

જો ના કહીશ તું મુજને તો કટાર ખાઈ મરું અહીં.

સાવ.—અકળાઈને તમે એટલા તહીં થાઓ વશ બહુ રીસને,

કુરખાન તુજપરથી કંઈ કંઈ વણીક લાખ દસ વીસને—કેમ.

ઉમેદ હોય જો તુજને વરવા તણી મને વાલમાં,

ફરી બેસ ભણુવા સાથ મારી આવીને નિશાળમાં—કેમ.

સદેવંત—[બેદાદ મુજે યાદ હે વલાહ તુમારી—એ રાગ.]

સુંદરી થાયો આધીન મરજીને તારી;

અનેક સંકટ સહીને પણ કરીશ તને મારી.—ટેક.

પિતા જો મારો કે તારો લગ્નમાં નાખે વીધન;

હજારો વીધન વીતે પણ ન મુકું વીસારી.—સુંદરી.

સાવલીંગા— [કલ્યાણ રાગની સાખી.]

પ્રીતમ તારી પ્રીત ન વરણી જાય,
સમ આપણાં ગુપ્ત રીતે બને એવો કરવો ઉપાય—ટેક.
નિશાળે પંજા તણી, કરીએ છાના લગન,
મોજ કરો મન માનતી, પછી થઈને મગન —પ્રીતમ.
વખત થયો મુજને જણો, તેથી જાણું હું હાલ,
પાલમ વેહેલા આવજો પ્રીતથી નિશાળ.—પ્રીતમ.

સદેવંત— પ્યારી ઇચ્છા તુજતણી, પૂરણ કરવા કાજ,
બેસીશ હું નિશાળમાં, છોડી પાટ ને રાજ.—પ્રીતમ.

પ્રવેશ ૪ થો. એક નિશાળ.

(છોકરાઓ નિશાળમાં બેઠેલા દેખાય છે કેટલાક રમે છે, કેટલાક
વાંચે છે, એવામાં સાવલીંગા પ્રવેશ કરે છે.)

સાવલીંગા—(સ્વગત) રાગ સોરઠ.

[મારૂં ચાંદની રાત—એ રાગ.]

પ્રીતમજી કેમ લાગી બહુવાર, આવને વેગે હૈયાના હાર—ટેક.
આપે કહ્યું તું પ્રીતે એવું મુજને, “પ્યારી વેહેલી આવજો નિશાળ”—પ્રી.
આપવિના આવી ઉભી છું એકલી, બધેયા સમ કરતિ પુકાર—પ્રી.
જળવિના જેમ મચ્છ ન જીવે, તેમ તુજવિના હું આ વાર—પ્રી.

[મોહનરસીયા આયે બગીચામે—એ રાગ.]

પ્રીતમવિના કેવી શોભે પ્યારી, ચન્દ્રવિના જેવી રાતડલી —ટેક.
સેહે લગાડી પેહેલાં પ્રીતની, પછે ન કરવી ઘાતલડી.—પ્રીતમ.
હુંતો જીવું છું આપ આધારે, તજીને મારી જાતડલી.—પ્રીતમ.
ઝાટે રસીલા આવીને જલદી, પાળ તું તારી વાતડલી.—પ્રીતમ.
(છોકરાઓ ગાય છે.)

[કંઠનવા મોરા કરસે સરક ગયોરે—એ રાગ.]

બધા સાથે—છોકરાઓ આવો છાપ કાંટે રમીએ આજેરે.

૧ છોકરા—મેહેતાજી ગ્યા છે બાહારે.

૨ છોકરો—બહુ મળ પડશે ત્યારે.

બંધા સાથે—છોકરાઓ આવો છાપ કાંટે રમીએ આજરે.

વડા નિશાળીઓ—મેહેતાજી જો આવેરે, સોટીથી ફટકાવેરે.

૧ છોકરો—બહીકણનો તું છે કાકો,

૨ છોકરો—નહીં અમ જોવો તું પાકો.

૧ તથા ૨ છોકરો—બીસો એને ખોડ આડી દમવા કાજરે. છો.

(વડાને મારે છે.)

૩ તથા ૪ છોકરો—(વચમાં પડીને.)—બસ બસ માર્યો છે બહુરે,

૧ છોકરો—ઠીકજ એ થયું સહુરે,

વડા નિશાળીઓ—મેહેતાજીને સંધું કહીશ,

૨ છોકરો—તો શીક્ષા તુજને દઈશ. (મેહેતાજી પ્રવેશ કરે છે.)

મેહેતાજી—માટે સોટીની સખત તુજને શીક્ષા છાજેરે.—છો.

મેહેતાજી— (ઈન્દ્ર સભાનો રાગ.)

ઉઠોને છોકરાઓ જલદી આજસુ ન થાઓ,

શીખ્યા હોય જે કાલનો તે પાઠ કરી જાઓ.

છોકરો—એકડે એક મેહેતાજીની ટેક દોડીયા ઉપર સાચી
ન આપે તો કાચી.

મેહેતાજી—ચુક્યો તું આ વાર સોટી, મારું હું બે ચાર, (મારે છે.)

વડા નિશાળીઓ બોલ તને, કેમ લાગી બહુ વાર;

છોકરાઓ—સાંભળો મેહેતાજી તમને, કહું છું સાચી વાત,

તેડવા ગ્યો તો આ છોકરાને, મારી મુજને લાત.

મેહેતાજી—બોલ લુચ્ચા છોકરા તે, કેમ મારી એને લાત;

પગ અંચુઠા પકડીને, ઉભો રે' મીનીટ સાત.

છોકરાઓ—દાદી મારી મરી ગઈ, તેથી ગયો મશાણુ;

ગોટી રમતાં એને દીઠો, એ ચાડીઆને જાણુ.

મેહેતાજી—નિશાળ તુજને સોંપીને, ગયો તો હું બહાર;

પછવાડે મસ્તી કીધી, ઉઠ બેસ કર હજાર.

છોકરો— મરી ગયો મેહેતાજી, ઉઠ બેસ કરી હજાર;

માટે હવે રજા આપો, લગાડો ન વાર,

(સદેવંત પ્રવેશ કરે છે)

સદેવંત—(સ્વગત)

[ગરહમને દીવ્ર સ્તનમકું દીયા—એ રાગ.]
સત્વર આવી ખેડી છે હ્યાં સુંદર મુજ પ્રિયા,
આપ્યું તે વચન પાળી કરવા લગ્નની ક્રિયા.—ટેક.
ગુરૂને મેં મોકલ્યો છે સામગ્રી લેવા,
ગાંધર્વ લગ્ન કરવાં છે, આજે નિશાળમાં.—સત્વર.
કાર્ય માંડ પુરું કરવા કરું એક ઉપાય,
યુક્તિએ કાઢાડું સર્વને, એકે ન રહે હ્યાં.—સત્વર.

સદેવંત—(મેહેતાજીને) રાગ હોરી.

[કાગનકે દીન ચાર સખીરી—એ રાગ.]

આજ સીધું દેવાને કાજ. ગુરૂજી માતાએ મારી બોલાવ્યા છે પ્રીતે-ટેક.
મત આંદ્રાએણ ઉજવ્યું તેથી, ઘોડો દેવો સહિત સાજ.—ગુરૂજી.
નેગે મોકલજો એવું કહ્યું મુજને, માટે પોહોચોને મહારાજ.—ગુ.
મેહેતાજી— [રાત ન સારી આપ નીંદ—એ રાહ.]

બીજીજી કુંવરજી હું જલદી તમારે ઘેર,
મરતી ન કરે છોકરા સંભાળજો તે પેર. (બય છે.)

સદેવંત—સાંભળો છોકરાઓ તમને ખુશી કરવા કાજ,
ધન્ય એવું મન થકી કે, છુટી આપું આજ.
ખહીક તમે ન રાખશો, મેહેતાજીની લગાર,
જે કેહેશે એ તમને તેનો, જવાબ હું દેનાર.
(છોકરાઓ બય છે.)

સાવલીંગા— (સદેવંતની પાસે આવીને.)

[શાદીએ જીવ્યએ ગુલશામ મુખારક હોવે—એ રાગ.]
હતી ઉમેદ મન વિષે, તે પુરી કીધી ધન્યરે,
દરશન વિના પ્રીતમ તારા, દિલડું તો ઝુરી મરે.—ટેક.
અંતરમાં છે તલખના સદેવંત તારા નામની.
પરજી સાથે તારી જો, હધડું માંડું તો ઠરે.—હતી.
બાજમ તમે કહ્યું હતું, હું તેડી લાવીશ ગોરને,

કરશું લગ્ન નિશાળમાં ધરી પ્રેમ અંતરે.—હતી.

હજી ન ગોર આવીઓ, વખત નિકળી ગયો ધણો,

આવી કોઈ દેખશે તો, અર્થ એક નહીં સરે.—હતી.

સદેવંત—ધીરજ તું ધર મનમાં જરા, ગોર હમણા આવશે,

વીંધી ગાંધર્વ લગ્નની, પરણાવશે જલદી ખરે.—હતી.

(કાંણીઓ નિશાળીઓ પ્રવેશ કરે છે.)

સાવલીંગા—કાંણીઓ આવે છે લુચ્ચો, વાત કરશે ગુર કને;

ચેતે પિતા જો માહેરો, તો લગ્નમાં વિધન પડે.—હતી

(સદેવંત કાંણીઆને મારે છે; કાંણીઓ નાસી જાય છે; સદેવંત તેની

પાછલ જાય છે; સાવલીંગા નિરાશ થઈ પોતાને ઘેર જાય છે.)

પ્રવેશ ૫ મો. સદેવંતનો મેહેલ.

સદેવંત—(ઉદાસ થઈને.) બેત.

ઓ દેવ ! ઓ દેવ ! શું કહું તુજને,

શું પ્રીયા વિયોગે રખડાવીશ મુજને.

મુજને દુખી કરવા શું માંઓ છે ઈલાજ,

સારે બોલ, તેં શા માટે આપ્યું મોટું રાજ.

એવો અપરાધ મેં શો કીધો તારો,

પાડેછ. વછવો મુજ પ્રીયાથી મારો.

ખરા અંતઃકરણથી હું ચાહું છું જોને,

જહીકણ વાણીઆઓ શું લઈ જશે તેને.

ઓ દયાળુ દાતાર આ કેવો તારો ન્યાય,

કરતાં દુખી અમને નથી આક્તી દયા.

કાલેજ પરણનાર હતી સાથે મારી,

તેને શું પરણશે કંજુસ વેપારી.

સાવલીંગા, સાવલીંગા, તુજવિના ફરવું,

હજાર ગણું સારું છે તેથી મરવું.

(એક દાસી કાગળ આપી જાય છે.)

શું હશે એમાં ? કેમ લાવી છાં ?
શું મુજ પ્રિયાની લખેલી આ પ્રેમ પત્રીકા ?
ઓ ઉમેદ, ઉમેદ, તું બચાવેછે ઉમેદ !
વાંચું આ કાગળ કે પામું કાંઈ ભેદ. (વાંચે છે.)

રાગ હોરી.

પ્રીતમ વેહલા આવળે રાતે, માતાને મંદીર સાર.—ટેક.
આપ વિયોગે ઝુરી હું મરું છું, નહીં કોઈ બચાવનાર;
તેથી અરજ સુણી તું દાસીની, મળવા થાજે તૈયાર.—પ્રીતમ.
મુજ પિતાને જાહેર થયું સર્વે, બીના બની જે નીશાળ;
કાંણીએ કાળ મુખે કહી દીધું, વીતી આપણી સાર.—પ્રીતમ.
સંધ્યાકાળે સાથે લઈને સામગ્રી, ગાંધવં લગનની, સાર;
ફેરા ફરી લેશું આપણે એકલા, પછે ન ચિંતા લગાર.—પ્રીતમ.
(વાંચ્યાં પછી.)

[શુદ્ધ લાગ રહી તોરે આઠ પહર—એ રાગ.]

તુજ કારણ હું પ્રીય આવું તહીં,
ફરું જોગી થઇ જો મળે તું નહીં—ટેક.
કરી લમ્મ તીઆં આજ આપણનાં,
પછી પાનજ પ્રીતીનું કરવું સહી.—તુજ.
છે ઉમેદ પ્રિયાને જે મળવા તણી,
પ્રભુ પાર ઉતાર તે સહાય થઇ.—તુજ.

પ્રવેશ ૬ ઠો. ગામનું પાદર.

(સાવલીંગા માતાની પુજા કરવા જાય છે.)

સાવલીંગા—[હમૂકુ છાંડ ચલે બન માધુ.—એ રાગ.]
પ્રીતમજીને મારે મળવાને જાવું, મન આનંદિત કરવાનેરે.—ટેક.
બણારે દિવસના નેત્ર વિયોગીને, દરશનનું પાન કરવાનેરે;
મનરે મોહનથી મારા લમ્મરે આજે, હૃતેથી આદરવાનેરે.—પ્રીત.

સહાય પ્રભુ આજ કરજે અમારી, અદકા વીધન નડે અમનેરે;
 તેથી તું તારીને આજ દયાળુ, અર્થ દેજે અમ સરવેનેરે.—પ્રીત.
 માત પિતા થયા વેરી અમારાં, લગ્ન ખુશીથી ન કરવા દિયેરે;
 પોતાને ગમે તેની સાથે પરણાવે, જન્મસુધી નાખે દુઃખ દરિયેરે—પ્રી.
 લાલ ન જીવે પુત્ર કે પુત્રીનો, નામ ને પૈસામાં જઈને મરેરે;
 ખુદા, કાણો, હોય લુશો કે લંગડો, ખીસાં પોતાનાં ભરવાનેરે.—પ્રીત.
 તેવી વિપત આવી પડી મુજ ઉપરે, અણુગમતાથી વરવાનેરે;
 મુજ મન માન્યું સદેવંત સાથે, લગ્ન હેતેથી કરવાનેરે.—પ્રીતમજ.
 તેથી મેં નિશ્ચયે કીધો મરવાનો, દાસીએ ન દીધી મરવાનેરે;
 મુજરે વેશે રૂપાશાને તે પરણી, સુખણી મુજને કરવાનેરે.—પ્રીત.

(જાય છે.)

પ્રવેશ ૭ મો. માતાનું મંદીર.

(સદેવંત આવી ઘુંટણભર બેસીને માતાની પ્રાર્થના કરે છે.)

સદેવંત—[ગુલ ચમનમે બીછુ છુપા બડા ઝેરી હયે—એ રાગ.]

કરી પ્રાર્થના માયું તુજ પાસ માતાજી આજે;

થાય મુજ પ્રિયાથી મેલાપ સદાય તું થાજે.

સહું ધણા દિવસથી દુઃખ વિયોગનું ભારી;

બળી છાતી થઈ છે રાખ કામજવરે કારી.

કરીએ તૈયારી કરવા જ્યારે લગ્ન;

અણુચિંતવ્યું તેમાંહી આવી પડે વિઘ્ન.

તેથી મેહેર કરી, આ માત પૂર હવે આશા,

જશે હવે તો જીવ થાય જો નિરાશા.

(અંદરથી દરવાજો બંધ કરી સુઈ જાયછે. સાવલીંગા

પ્રવેશ કરી મંદિરના દ્વાર ઠોકે છે, પણ કોઈ

જવાબ આપતું નથી એટલે.)

સાવલીંગા—[મોહોલે પધારો મહારાજ માણીગર.—એ રાગ.]

વેહેલા ઉઘાડો ને દ્વાર, સદેવંત વેહેલા ઉઘાડો;

એકલી ખીહું છું હું બહાર, સદેવંત વેહેલા ઉઘાડો;
માટે લગાડો ન વાર, સદેવંત રહેલા ઉઘાડો.—ટેક.
છે મનથી તુજ મશકરી, જીવન મારો જાય;
ઉભી રહું છું એકલી, તેમ તેમ તદ્દય ચીરાય.—સદેવંત.
માત, પિતા મેં પર હર્ષા, તજ નાત ને જાત;
તમ અર્થે બની ઘેલડી, આવી માજમ રાત.—સદેવંત.
હવે હદ થઈ વાલમાં, દરશન ઝટ ઘો આપ;
શક્તિ સહન કરવા નથી, તમ વિયોગનો તાપ.—સદેવંત.

(આસપાસ કોઈ નજરે પડતું નથી, તેથી દેવલની
ઉપરના ભાગેથી અંદર પ્રવેશ કરે છે, આરણ્ય
ઉઘાડી નાખે છે. સદેવંતને નિદ્રાવશ જોઈ તેને
જગાડવાની તજવીજ કરે છે, પણ તે બ્યારે જા-
ગ્યો નહીં ત્યારે નિરાશ થઈ સદેવંતનું મસ્તક
પોતાના ખોળામાં લઈ, માતાની સ્તુતિ કરે છે.)

સાવલીંગા—

લક્ષીત છંદ.

અરર અંખિકા માત માહરી, હરખની બરી આવિતી ખરી,
મ્યમ નિરાશ તેં મુજને કરી, દીનાશિશુ આ ચીતના ધરી;
પ્રિતમ ધોર જીઘે અહીં પહો, પ્રિય વિયોગ તો કર્મમાં જઓ,
જગતમાં નહીં જગતો જરી, દુખણી માવણી શું મને કરી.

(સદેવંતને.)

પ્રિતમ દાસિથી શું રિસાવિઆ, ઉદક નેણમાં રાય આવિઆ;
તદ્દય તો બળે છે વિયોગથી, નિરખ દાસિને પ્રેમ પ્રેમથી.

ભેરવીની ગજલ.

હું જાજી તજ પારા, મુજ પ્રાણુ છારે;
મુજ પ્રાણુ છારે, મુજ પ્રાણુ છારે—ટેક.
કાલે જવું જોશે, સાસરે મારે;

તેથી વેગે વાંચી પારા, આવ તારે.—હું જાજી.

(તેની હથેલીમાં કાંઈ લખી, નિરાશ થઈને જાય છે.
સદેવંત જાગે છે, અને સાવલીંગાને જોઈ નહીં એટલે)

સદેવંત—

ખેત.

પ્રિયા પ્રિયા, તું કેમ આવી નહીં,
 જ્યોગથી તાર બળી મરું હું અહીં.
 કેમ બુલી તું માઈ આપેલું વચન,
 બળી, બળી રખ થાય માઈ તન.
 ક્યાં શોધું, ક્યાં દેખું મુજ મનને જીતનાર;
 દેખાવ દે, દેખાવ, નહીં તો મરીશ આ વાર.

(અકસ્માત પોતાના હાથઉપર નજર પડે છે.)

અરે ! કોણે લખી ભર્યોછ મારો હાથ,
 શું પ્રિયાએ આવી કીધોછ વલોપાત ? (વાંચે છે.)

“સદેવંત, સદેવંત તુજ પાસ આવી હું,
 જગાઓ ધણી પણ જાગ્યો નહીં તું.
 જેવી ઉમેદથી આવી 'તી તુજ પાસ,
 તેવીજ જતી વખતે થઇ છું નિરાશ.
 લખ જો સાથે હતાં મારાં ચનાર,
 તે સાથે મેં પરણાવી એક દાસી હુશીઆર.
 તો પણ જતું જોઇએ સાસરે કાલે,
 નાઉંદ દુઃખી દિલ, બુરે હવાલે.
 જોશ હું જરૂર એક માસ તારી વાટ,
 નહીં આવશે જો તું તો કરીશ આપઘાત.”

(વાંચી રહ્યા પછી જુસ્સામાં.)

ઓ ગાંધી ઓ ગાંધી આપી ગોળી કેવી બસ,
 માંગી મેં જાગરણની, તો ક્યો નિદ્રાવશ.
 હા ! ઉમેદ હતી કરવા પ્રિયાથી મુલાકાત,
 તેમાંથી પાડી વહવો કીધો મારો ઘાત.
 ઓ સાવલીંગા. સાવલીંગા, ન આપું તુજને છેલ્લ,
 મેળવીશ તુજને હું, કે પાડીશ મારી દેહ.

(જોગી થઇને તેની શોધમાં જાય છે.)

પ્રવેશ ૮ મો. જંગલ.

સદેવંત— (જોગીને વેશે ફરે છે.)

[મત કર માન ગુમાન—એ રાગ.]

પ્રભુ કર મારી સહાય, પ્રીયાવિના દુઃખી ખરો હું—ટેક.

કામરે જ્વરથી બળી હું મરું છું માટે મેળવ મુજ નારરે.—પ્રીયા.

પાપ જે પૂર્વે કીધાં હોય મેં તેથી તું મુજને ઉગારરે.—પ્રીયા.

જંગલે જંગલ ફરી બહુ થાક્યો, કંઈ ન મળ્યા સમાચારરે.—પ્રીયા.

(જવા માંડે છે, પણ તે ઠેકાણે બે રસ્તા જોઈ
ઉભો રહે છે; એટલામાં એક મોટા પથ્થર
ઉપર કંઈ લખેલું નજરે પડે છે, તે વાંચે છે.)

ખેત.

“ ડાબો માર્ગ છોડી, જમણે આવો સાર,

લખ્યા પ્રમાણે આવવે નિશ્ચયે મળશે નાર.

આવશે એજ રસ્તે પારાસુર ગામ,

જ્યાં આવવાથી પુરી થશે તારી હામ. ” (વાંચ્યાં બાદ.)

ખચીત, ખચીત, આ અક્ષર સાવલીંગાના છે;

જરૂર, જરૂર જાણી હવે એજ રસ્તે. (જાય છે.)

પ્રવેશ ૯ મો. નદીકિનારે પારાસુર ગામનું પાદર.

(સદેવંતના હાથમાં લખેલું છે તેથી પશુપ્રમાણે નદીમાં મેં બોળીને

પાણી પીએ છે. એટલામાં સાવલીંગાની દાસી પાણી ભરવા

આવે છે અને સદેવંતને એ પ્રમાણે પાણી પીતો જોઈને.)

દાસી—(સ્વગત) [અરે લાલદેવ ધસ તરફ જલ્દ આ—એ રાગ.]

અરે આ અજબ જેવી દીસે છે વાત,

પીએ પાણી મ્હોડે ન બોળે એ હાથ,

જઈ પાસ તેને પુછું વાત એ,

શા માટે પાણી પીએ એમ તે.

(સદેવંતને) અરે ! ઓ જોગી તું દિવાનો થયો,

કે પાણી પણુ પીતા તું બૂલી ગયો;

કરીને કૃપા વાત સાચી તું કેહે,

શા માટે તું જોગીને વૈશે કરે ?

સદેવંત— હું પુછું તને ઓ ભલી બાઇ વાત,

સાચું તું કે સુંદરી ખરેખાત;

કરે છે કોની આણુ આ નયમાં,

સુખી કે દુઃખી કોણુ વસે છે હાં ?

દાસી— [ખલકનારે ખુદા ખાવીંદ—એ રાગ.]

વીરમદે રાજ કરે છે હાં, સર્વમાં દુઃખી સાવલીંગા;

હું દાસી ધર તણીં એના, તેથી જાણું છું એ ખીના.

સદેવંત—અરે બાઈ કરી કૃપા, ખબર કેહે સાવલીંગાને જા;

સદેવંત વૈશે જોગીને, કારણુ તારેજ આવે છે.

દાસી—ચાલો સાથે તમો મારી, ચિંતા મનથી વીસારી;

મેલાવું સાવલીંગાથી હું, તને જે છે અતિ ખારી.

(બંને જાય છે.)

પ્રવેશ ૧૭ મો. સાવલીંગાનો મેહેલ.

સાવલીંગા—(ઉદાસ થઈને એકલી)

[સુધીઆણી ફળ જાણી નરનારી ભણોરે--એ રાગ.]

દયા આણી દીલજની, તમો આવી મજોરે;

પ્રીયા દુઃખી છે તમારી—મજો દયા.

આપ વીયોગે બળી હું મરું છું;

તેથી તમો જલદી આવી મને સહાય કરોરે—પ્રીયા દુઃખી.

[સઘયાંકે ચીત્ર ખીન પ્રીતમ ખારે--એ રાગ.]

પ્રીતમ વીયોગે ઝુરી મરું હું, મળવું મન લલચાવેરે--ટેક.

મધ્ય મધ્ય રાત્રે હું ઝબકી ઉઠું, નયને નીંદ્રા ન આવેરે;

બેરી નેત્ર નથી ભેગા મળતા, સ્વપને પીયુ દરશાવેરે--પ્રી.

ઈશ્વર પાંખ આપે જો મુજને, ફરં ન હાલે આવેરે;

પોંહોંચું પલકમાં પ્રીતમ પાસે, હેતે હૈયે લગાવેરે.—પ્રી.

(સદેવંત પ્રવેશ કરે છે અને સાવલીંગને જોઈ આનંદથી તે-
ણીને ભેટવા જાય છે, એટલામાં રૂપાસા આવી પોંહોંચે છે.)

રૂપાસા—(સાવલીંગને) ઐત.

સખુર. ઓ નીલિજ, કરેછે શું એ કામ,

પત્ની થઈને મારી, જોજેછે માઈ નામ.

(સદેવંતને) ધારતી તથી દુટ. શું કોઈની લગાર ?

ચખાડું સ્વાદ તને, જલદી આ વાર,

(સીપાઈઓને) સીપાઈઓ મારા આવો. જલદી તમે અહીં,

ખાંધી એને (મુસ્કે) જાઓ, રાજપાસ લઈ.

(લઈ જાય છે.)

પ્રવેશ ૧૧ મો . (રાજસભા.)

(વીરમહેરાજ રાજ્યાસનકિપર બેઠેલો છે. પ્રધાન, વજીર, કોટવાલ વગેરે

દરબારીઓ તથા રૂપાસા શેઠ પણ હાજર છે. સીપાઈઓ

સદેવંતના હાતમાં બેઠી નાખ્યા તેને કેદી કરીને

લેઈ આવે છે.)

રૂપાસા—(રાજાને)

[અરે લાલદેવ ચે તુને ક્યા ક્રિયા—એ રાજા.]

અરે રાજાજી હું ફરં છું પ્રણામ, અરે એક મોટું આવી પડ્યું કામ;

પરણ્યો છું હું પત્ની એક સાવલીંગા, જતો તો તેનાં ઘરમાં જોગીડોઆ

મારાં ઘરમાં તે એ શા માટે ગયો, ઠરે જો અપરાધી તો શીક્ષાજી ચો.

વીરમહેરાજ—અરે જોગી તું જલદી કેહે સાચી વાત;

ખોટું કહીશ તો થશે તારી વાત.

જરા તારા મનમાં તું ખીતો ન ભાં;

સાચા તરફનો થશે મારો ન્યાય.

(સદેવંત રાજા વીરભદ્રે આગળ ધુંટણભર બેસી.)

સદેવંત— [કહું ક્યા ફલકકા સતાયા હું મેં—એ રાગ.]

કહું શું નશીએ દુખીઓ કીધો છે,
ભેખ પ્રીયાને વીયોગે લીધો છે.—ટેક.
હતી જે પ્રીયા ગામમાં પાસ મારી;
લાવી એણે મુજને જખમી કીધો છે.—કહું.
હતું જેનું દીલ પર્યુવાં સાથ મારી,
લઈ આવી એણે કીધી દુખઆરી.—કહું.
પિતાએ તેના એમ કહ્યું સાવલીંગાને,
પરણવું જ્નેશે તારે રૂપાસાને.—કહું.
નહી ચાહ્યું કંઈ સાવલીંગાનું ત્યાં જ્યારે,
મરવાનો નીશ્ચય એણે કીધો ત્યારે —કહું.
કહ્યું આવીને દાસીએ તેવે ત્યારે,
હું પરણું રૂપાસાને વેશે તમારે.—કહું.
જ્યાવી રૂઢી દાસીયે ખારી મારી,
હજી તે મુજ અર્થે રહી છે કુંવારી.—કહું.
કરીને કૃપા મુજપરે સાવલીંગાને,
કરીદો હવાસે હવે જલદી મારે.—કહું.

રૂપાસા— (ગરહમને દીલ સનમકુ દીયા—એ રાગ.)

સુણો રાગજી જ્નેગી એ કરે છે ખોટી વાત.—ટેક.
કરે છે ખોટી વાત રાગ, કરે છે ખોટી વાત;
હજ્જરોના દેખતાં પરણ્યો હું, સાવલીંગાની સાથ.—સુણો.
જે મરજી હોય તમારી, કરવા ખરેખાત;
તેડાવું હું દાસી મારી, કહેશે સાચી વાત.—સુણો.

વીરમદેશજી.—(સીપાઈને નકર[લાલદેવ ધસતરાકે કલામ એ-રાગ])

સીપાઈ તું જલદીથી દોડીને જ,
દાસીને સાવલીંગાની લાવ લાં.

(સદેવંતને) લલા જન તું જલદી કેહે સાચી વાત,
શૂરા ક્ષત્રી જેવી દીસે તારી જત.

(સદેવંત રાગના હાથમાં એક કાગળનો લખોટો આપે છે તે
વાંચતાંજ તરતજ આનંદમાં આવી સદેવંતને બેટી પડેછે.)

વીરમદેરાજી—(રૂપાસાને) [ઉપર પ્રમાણે રાગ.]

અરે ઓ દગાખોર, પાપી, ચંડાલ,
મુજ ભાણેજના કેવા કીધા તેં હાલ.

(પ્રધાનને) શાણા પ્રધાન જલ્દી કરો એક કાળ,
પેહેરાવો સદેવંતને સોનેરી સાળ. (ખંને જાય છે.)

વીરમદેરાજી—(રૂપાસાને) [ઉપર પ્રમાણે રાગ.]

જે હરશે નહીં પરણી સાથે તારી,
તો આજે લગન હું કરીશ તે ફરી.
હશે જેની સાથે ખરી એની પ્રીત,
પણીવીસ હું તેની સાથે ખચીત.

(સીપાઇ દાસીસહિત પ્રવેશ કરેછે.)

વીરમદેરાજી—(દાસીને)

[ભોરી ગુઘઆ લચક લચક ચલત મોહન આવે—એ રાગ.]

સયાણી દાસી સાચુ બોલતાં, સુખણી તું તો થાય—ટેક.

ખીક રાખતાં, ખોટું ભાખતાં જીવ તારો જાય—દાસી.

કોણુ પરણી રૂપાસાને કહી દેને મુજ પાસ—દાસી.

દાસી—[સાડે ત્રીન પઈસે શેર મહલી ના બેચુંગી—એ રાગ.]

રાગ વાત કહું છું સાચી. પરણ્યો સાથ મારી એ,
પરણ્યો સાથ મારી એ, પરણ્યો સાથ મારી એ—ટેક.

લગ્ન તો મારા થયાં આ રૂપાસાની સાથ,
ચોરી ફેરા ચાર ફર્યો છે, મેલવી મુજથી હાથ—રાગ.

સાવલીંગા એ સાથે વરવા, કરતી 'તી નીજ ધાત,
જીવ બચાવવા બાધ તણો, મુજ બદલે દીધો હાથ—રાગ

રાગ— બોલ એ રૂપાસા, તને પુછું ખરેખાત,

પરણ્યો છે તું આની સાથે. કે નહીં કેહે તે વાત.

દાસી— રાગ વાત કહું છું સાચી, પરણ્યો સાથ મારી એ,

રૂપાસા—લગ્ન ક્રીયા કરતી વખતે, ખખર પડે તે કેમ;

ધુધટ તાણી પડખે એસે કેમ પડે નજરે.

દાસી—રાજા વાત કહું છું સાચી, પરણ્યો સાથ મારી એ.

રાજા—ખાતરી મારી થઇ ચુકી. તું પરણ્યો દાસી સાથ,

એન કરો દાસીની સાથે, સાવલીંગા નહીં મળે.

દાસી—રાજા વાત કહું છું સાચી, પરણ્યો સાથ મારી એ.

રાજા—દાસી, વેંહેલી જઈને સાવલીંગાને તેડી લાવ;

પરણાતું હું મારે હાથે, આજ સદેવંતને.

દાસી—રાજા, ખુશી થઇ હું બહુ. આખર થઇ એની ક્રતે.

(પ્રધાન તથા સદેવંત આવે છે.)

રૂપાસા—(સદેવંતને) [તુજે હયે શોખ મીલનેકા—એ રાગ.]

ખખર નહીં મુજને તારી, કે છે એ તુજ તણી ખારી,

અગ્નણે દુઃખ સહું છે જો, ક્ષમા તેની મને કરજો.

(દાસી આવે છે.)

સદેવંત—મેહેનત લઈ દાસીએ ભારી, બચાવી મુજ તણી ખારી,

તેથી માની તું મારી વાત, પત્ની જાણીને દેજો હાથ.

(રૂપાસા અને દાસીનો હસ્તમેલાપ કરાવે છે: સાવલીંગા

આવેછે, અને આનંદથી સદેવંતને બેઠે છે.)

સદેવંત— [બતીઆં એસી મત બોલો—એ રાગ.]

તું મારી ખારી હવે થઇ મારી, તુજરે વિયોગે સહું દુઃખ ભારી-ટે.

જોગીને વેશે દુઃખો હું જંગલમાં, સહું સંકટ મેરે ધણું ત્યાં.—તું.

સાવલીંગા—થયેલી વાલમ વાત સર્વે વીસારી,

પ્રીતેથી મુજને કરી રાખ તારી.—તું મારી.

વીરમહેરાજા.—(સદેવંતને સાવલીંગા સાથે હસ્તમેલાપ કરાવીને.)

[અરે લાલદેવ એ તુજે કયા હુવા—એ રાગ.]

ખુશીથી કરી આપું છું હું લગન, કરો મોજ નીલેં થઈ મન મગન.

પ્રભુ જોડું રાખે તમારું અમર, કરો રાજ નીતીથી પૃથ્વી ઉપર.

જીલમ કોઇઉપર ન કરશો કદાપ, દુખીયા તણી સહાય કરવી સદાય.

સાવલીંગા—(સદેવંતને)

[ધરસે યાં કોન ખોદાકે લીયે લાયા મુજકો—એ રાગ.]

મનમોહન કેવા યુરા તારા હાલ આ,

અગાઉ હતો તેથી થઓ તું બેહાલ આ.

એવો બળાપો કીધો કેમ કારણ મારી તે,

ધડી ન મનથી તારી પ્રીયા વીસારી તે.

હવે કર જોડી પ્રભુનો ઉપકાર માનું હું,

અંતે તેની કૃપાથી તુજને પ્યારા પામી હું.

સદેવંત—ખરા અંતઃકરણથી કહું છું પ્યારી વાત આ,

ચાલો સવે મળી કરીએ પ્રભુની પ્રાર્થના.

સદેવંત અને સાવલીંગા—(ધ્વજ પ્રાર્થના.)

[હંદ ગારી તારે ઓઢણે મેવાડોરે મલીન—એ રાગ.]

કરીયે પ્રભુજી પ્રાર્થના કે નામી તુજને શીશ—ટેક.

દયા સીંધુ દીન અંધુ ભક્તનો દાતાર.

સાચે મને સેવે તેને, ઉતારે ભવ પારરે.—કરીયે.

ધ્યાન ધરે ભક્તિ કરે, ઇચ્છાથી મન માય,

જેવી જોની તેવી તેની, પુર્ણ કરે તું ભાંયરે.—કરીયે.

મહીમા તારો સચ્ચીદાનંદ, જીભે કહ્યો ન જાય,

મુજ અદ્ય મતીથી તારા, ગુણ કેમ ગવાયરે.—કરીયે.

તું માયાળુ, તું દયાળુ. તુજ કળા અપાર,

પાપીને તું દંડ કરે છે. ધરમીનો દાતારરે.—કરીયે.

વીયોગી પ્રીતમ પ્યારીનો, થયો છે મેલાપ,

સંકટ સહીને અંતે મળ્યા, એ તારો પ્રતાપરે.—કરીયે.

સંગિત મહાલસા નાટક.

પ્રવેશ ૧ લો.

ગાલ્લવ ઋષિનો આશ્રમ.

(યજ્ઞ ક્રિયા ચાલે છે. રતુધ્વજ આયુધ સહ રક્ષણ માટે ઉભો છે તેવામાં ઉપરથી અપવિત્ર વસ્તુઓ પડે છે.)

રતુધ્વજ—

બેત.

અસુર રહી અંતરીક્ષ કાં તું કરે કર્મ એ ઘોર,
અહીં આવી સગ્રામ કરતો દેખાડું હું જોર;
ભલા બ્રાહ્મણો યજ્ઞ કરે છે અંતર ધરી ઉમંગ,
દુષ્ટ લાલ શું છે તમને કરતાં તેનો ભંગ.

(તાલકેતુ અને પાતાલકેતુ પ્રવેશ કરે છે
બ્રાહ્મણો નાશી જાય છે.)

તાલકેતુ— મહેર કર મારી ઉપર બાળરા—એ રાગ.

જા તું મુરખ નાશીને અહીંથી દુર જા,
ખાલી ખાવા ઉભો તું જીવ તારો કાં—જા તું.

રતુધ્વજ—

પીલુ કેરવો.

પાપી તું શું નસાડીશ તારું મહોત બોલે છે—ટેક.
ઘણા દિવસથી નિર્ભય થઈને દુખ દેહે સુરજનને;
તેની શિક્ષા દેવા બાણે વીંધુ તારા તનને—પાપી.

(બાણ મારે છે યુદ્ધ થાય છે. તાલકેતુ પડે છે અને
પાતાલકેતુ નાશી જાય છે. બ્રાહ્મણો ભયભીત થઈ
આમ તેમ દોડે છે રતુધ્વજ પાછલ જાય છે
અને પાછો આવે છે.)

ગાલ્લવ—

પદ.

સત્વર બોલ કુમાર દૈત્યનો નાશ થયો છે કેરે નહીં,

રતુધ્વજ— સસ કહું પ્રભુ પડતાં પાછલ દૃષ્ટિ અગોચર ગયો થઈ.

ગાલવ— દુષ્ટ બચ્ચો છે તો દુષ્ટ દેશે ફરી ફરી એ આત્મી અહીં,
તેથી સ્તવન દીનકરનું કરીએ, કે ઉપાય એ સુચવે કંઠ.

સર્વે સાથે— ૫૬ ખમાચ.

દીનપતી ઉદાર આશ પુરતું વીઘ્ન હારીરે,
ક્ષણે ક્ષણે નડે છે દુષ્ટો તેને તું વીઘ્નારીરે—દીનપતી.
યજ્ઞકાર્ય પુર્ણ થાય વીઘ્નો ફરી ના નડે,
એ કળા સુચવ તું તાત દીનકર જયકારીરે—દીનપતી.
(અત્રાકિક પ્રકાશ થાય છે. એક અશ્વ અંતરીક્ષથી ઉતરે છે.)

ગુપ્તવાણી— લાવણી.

આવ્યો હવે પાસે જે એ તમારી,
ભક્તિ ફલ એ પ્રસાદી મારી—ટેક.
ગમન થશે આકાશ પતાળે કે જલ થત્ત જ્યાં મન,
વીજળી થત્તને વેગે વળશે સદા રક્ષતો જન—આવ્યો.
(રત્નવંશ અશ્વારૂઢ થઈ બ્રાહ્મણો સહીત ગય છે.)

પ્રવેશ ૨ જો.

મદાલસાના બાગ.

(મદાલસા ખીન થયેલી સખીઓ સહીત પ્રવેશ કરે છે.)

મદાલસા— દુહો

સ્વપ્ને સ્નેહ લગાડીને, હવે થયો કાં દુર;
મોહ પાશમાં બાંધીને. કીધું કાળજ સૂર.

૫૬.

ક્યાં ગયો નાશી દુર—ચંદ્રમુજ ક્યાં ગયો નાશી દુર—
પ્રેમ અગ્નિભરી ઉર—ચંદ્ર.

આધીન ચક્રોર હું દેખી થઈ સ્વપ્ને પ્રેમ કીરણ જોઈ પુર—ચંદ્ર.

સખી—

રાગ બનજરાનો.

ધર ધૈર્ય તું મન ચલમેલી.

શીદ બની તું આવી ઘેલી—ટેક.

આવે સ્વપ્ન આળપંપાળ,

તેને ખરૂંએ ન માને આળ;

યદ્યપ્ય તેમાં કાં ઘેલી—ધર,

મદાલસા—

પદ—કાફી.

એ શું વદે મુખમેની. તીક્ષણ પીડા છે ત્રહેની—

રોગીનું દુઃખ નીરોગી ન જાણે.

જોગી શું જાણે રોહેની—તીક્ષણ.

(મંદીર પાસે જઈ પ્રાર્થના કરે છે.)

લાવણી.

ગુણતારા—કોણ ગણી શકે ગણતારા—ટેક.

ઘટ ઘટમાં તું વાસ કરીને, કષ્ટ દાસના ત્રાપે;

જાવે લક્ષ્મી કરે તેને તું ફળ બહુ આપે સારા—ગુણ તારા.

ગુપ્તવાણી— લાખ રૂપૈયેકી ઝુલની હુમારી—એ રાગ

સત્વર થાશે ઈચ્છા પુરી તારી—

સ્વપ્નમાં તે જોને જોયો મલશે પુત્રી ખ્યારી,

કામ સમાન રૂપવંજ જયકારી—સત્વર.

(પાતાલકેતુ આકાશમાર્ગે ગમન કરતાં મદાલસાઉપર

દૃષ્ટિ પડવાથી ઉચ્ચકીને પાતાલમાં લઈ જાય છે)

સખી—(મદાલસાને લેઈ જતાં જોઈ આક્રંદથી)

સીતાજીના મહીનાનો રાગ.

અરે હાય બેની તું ક્યાંય, ઉડીગઈ આ ઘડી;

હવે કેમ જીવું હું બેન, વીના તુજ પા ઘડી.

અરે હાય શું જાણુંકે કોણ. લેઈ ચાલ્યું આપને;

હવે હું શું દેઈશ જવાબ, બાઈ તારા આપને.

(જાય છે.)

પ્રવેશ ૩ જો.

પાતાલમાં પાતાલકેતુને બાગ.

મદાલસા—(ખીન થયલી પ્રવેશ કરેછે.)

જોગીઆ આશાવરી.

ઉપાડી લાવ્યું કોણ અહીં ઉદ્યાનથી મારા—

અરે હાય આવી ક્યાં અરે હાય આવી ક્યાં—ઉપાડી.

(ચિંતવન હતું તેનું હૃદય મલ્યો જે સ્વપ્નમાં

પણ બન્યું વિપરિત તેથી દૈવ જનું ક્યાં—ઉપાડી.

(જેંસ જેવું પેટ ભુંડ જેવું મ્હોડું એવો એક
રાક્ષસ પ્રવેશ કરેછે.)

રાક્ષસ—(મદાલસાને)

મારું નામ ભગલો હજમ—એ રાગ.

સાંભળ તું બાધ રૂપાળી—(એવાર)

બાઈ રૂપાળી વાતડી મારી લાભજકારી—બાઈ.

પેટજો મારું નાકછે કેવું સર્વેથી વિશાળ—

પાતાલકેતુ આવે તે પેલાં પરણી લછમે ચાલ—સાંભળ.

પાતાલકેતુને પરણશે તો શોકો થશે અપાર—

મારી તો કાળી એકછે માત્ર તુંથા બીજી જોરીનાર—સાંભળ.

(તેવામાં તેની સ્ત્રી ઘડા જેવું માથું સુપડા જેવા કાન
એવી પ્રવેશ કરેછે.)

રાક્ષસી—(રાક્ષસને) મને મુકીને ઘરમાં એકલી, તું કેમ આવ્યો છાં,

એને મારી શોક્ય કરીને જાશે પીટયા ક્યાં ?

(ઘમ્મો મારે છે. પાતાલકેતુ આવેછે ને બંને નાશી જાય છે.)

પાતાલકેતુ—(મદાલસાને)

મેંતો સેજરીયાં પે ભુલીમોરા દે કંગના—એ રાગ.

તારે વશ થયો ખારી રૂપ જોતાંમાં—(એવાર.)

તેથી તું પરણી સુખ દે ખારી,

અરજ એ મારી ખારી કેતી નહીં તું ના—તારે,

મદાલસા— (તિરસ્કાર કરીને)

ધરસે લીયાં કોન ખુદા કે લીએ લાયા મુજકો—એ રાગ.

ન વદ જો દુષ્ટ વચન મારી સામે એવાં ફરી,

થયું આવીન મન એકને ન જાય ફરી.

સદા સહાયતા લ્હદયમાં ચીત્ર તેનું કરે,

તેથી ન જાણતો, ભય જોઈ તારો જાય ડરી.

ખરો જો પ્રેમ હશે મારો તો તે આવી અહીં,

છોડાવશે મને એ ગર્વ તારો પુર્ણ કરી.

પાતાલકેતુ— દધ જોયન મેં ના જાઉં દૈયાં—એ રાગ.

ન કર નાર સાર નહીં ગર્વમાં, કહોર વચન સહું પ્યારમાં—ટેક.

નયન શરથી તેં પ્રથમ કીધો ધાયલ હવે શું વદે તું એમ,

સરલ બનીને કર નાર પ્યાર—ન કર.

મદાલસા—

ગજલ.

કરની તારી દુર તું ચંડાલ ખુરી વાસના,

મમ પ્રાણુ લેતાં પૂર્ણ તું થાશે નહીં તુજ આશમાં.

ક્યમ આશ રાખે મન મહીં, વરવાને કન્યા ક્ષત્રીની;

છે યોગ્ય તું લેવાને આ ઉપાન તારા પાશમાં.

પાતાલકેતુ—(સકોપ) જ્યેત.

મોહ પાશમાં તારા પડી મેં સહ્યાં વાક્યો ફર,

પણુ તેં કરી ધીકાર કોધે લ્હદય કીધું ચુર,

(કટાર કહાડીને) વૈર લેવા તેનું હું આ કરું કલેજ પાર,

જોઈ તારો કોણુ અહીં આવે બચાવા પાર.

(કટાર મારવા જાય છે.)

રૂતુધ્વજ—(અશ્વારૂઢ પ્રવેશ કરી સત્વર અશ્વ ઉપરથી ઉતરી

ખડ્ગ પ્રહાર કરેછે. પાતાલકેતુ ધાયલ થઈ નાશી જાય

છે. મદાલસા મુર્છિત થઈ પડે છે તેને આગતા સ્વા-

ગતા કરી સાવધ કરતાં.)

વૈરી છે મારો દુષ્ટ એ. આવ્યો કરવા નાશ.

તેમાં તું અહો: રાજકન્યા કેમ પામે ત્રાસ.

મદાલસા—(સાવધ થઈ રતુન્દવનની મુખચર્ચા જોઈ આતુરતાથી.)

લાગીરે મોરી જનન નૈના કટારીહો—એ રાગ.

ભલે પધારી રાજ કૃતારથ કીર્ધારે.

મુરતી તમારી સ્વમે નિહાળી;

લાગી કલેજે પ્રેમ આગ—કૃતારથ.

રતુન્દવન— મળજો મળજો મળજોરે—એ રાગ.

એવા વચન ન વદ જીભે તારીરે, મૃગનયણી સુંદર નારી—ટેક.

ચંદ્રમુખી મુખચંદ્ર જોતાં તુજ, થઈ ધાયલ સમ ગતિ મારીરે—મૃગ.

મોહો અનુપમ સુંદરતાથી, પુર આશ સમાન વિચારીરે—મૃગનય.

મદાલસા—(રતુન્દવનને ભેટે છે.)

ખંને—(ઈશ્વર પ્રાર્થના કરે છે) લાવણી.

ધન્ય કૃપાળુ દીનદયાળુ પુર્ણ કરી મરજી.

ઈચ્છિત પ્રીયથી મેલવ્યાં આજે શ્રવણ કરી અરજી.

મદાલસા—ચાલો પ્રીય નિજધામ જઈ શુભ લક્ષ્મીધિ કરીએ,

પછી પ્રેમના સિંધુ મધ્યે નિશંક ઉતરીએ. (જન્યછે.)

પ્રવેશ ૪ થો.

અરણ્ય.

કાલકેતુ— જીતો પેલી ચંપેલી કેવી ખીલી રહી છે—એ રાગ.

સૌથી સારું ખારું મારું કાલકેતુ નામ છે,

છાની સાની ખચર લાવું એજ મારું કામ છે;

પાતાલકેતુને હું કહું રતુન્દવન આવે આમરે,

યજ્ઞ કેરું રક્ષણ કરવા હામ હામ હામ.

પાતાલકેતુનું મદાલસાથી વરવા હતું મનરે,

તેમાં રતુન્દવને પરણી પાડ્યું છે વીધન રે;

એ જોડું હર્ષિત બનીને રહેછે સ્વભૂવનરે,

પાતાલકેતુને કહી મેલવું નામ નામ નામ. (જન્યછે.)

પ્રવેશ પ મો.

મદાલસાનો મેહેલ.

વસંત.

મદાલસા—ગતી ગલન દેવની ના કલાય,
 મનધારે કાંઈ અને કાંઈ થાય—ગતી.
 ફરતી હતી હું નિજ બાગમાંય,
 પાતાલકેતુ પણ આવ્યો ભાંય;
 હરી ગયો મને પાતાલમાંય—ગતી.
 પ્રીય સંગ આવી આ નગર માંય,
 થયા લમ રહી છું ખુશી સદાય;
 એ સર્વ થઈ પ્રભુની દયાય—ગતી.

(જમણી આંખ ફરકવાથી)

સાખી.

અરે દેવ શું સુચવે, દુખદેવા આવાર;
 પેહેલે શું થોડું થયું, કે ફરીકરે વિચાર.

(સચ્ચાચુષ્ણ રતુધ્વજ આવે છે.)

કહો પ્રીતમજી ક્યમથયા, જવા ખસાર તૈયાર;
 સદા જતા ભોજન કરી, આ શું આજ વિચાર.

રતુધ્વજ—આવ્યો નિશાચર એક તે, તપોવનની માંય;
 દુખદે છે રૂપિને અતી, હજુ જઈ તેને ભાંય.

મદાલસા— રાગ સોરઠ.

પીયુજ જવા નહીં દડાંઆજ—
 માનરે સુકનથી મન થડકે છે,
 તેમા શું વધારો કરો રાજ—પીયુજ.

રતુધ્વજ— ગજલ.

અજળ સનમકી—એ રાગની.

ભય તું મનમાં ન રાખ બીર, મારી દૈત્ય હું હમણા આવું;

આત્મા તપસ્વી સ્હાય લેવા, તેથી મારે જરૂર જાતું—ટેક.
 દુષ્ટો ઉપદ્રવ કરે છે બહુ એ, નાશ કરું હું ક્ષણમાં જઈને;
 થયો સજ હું પ્રતિજ્ઞા લઈને, દીલ કરી શું કાયર થાતું—ભયતું
 મદાલસા— પિલે દારૂડીરે—એ રાગ.

મારા જીવનના આધારરે, પીયુ જાઓ ખુશીથી;
 સુણી વીનંતી આ સુખકારરે, પીયુ જાઓ ખુશીથી—ટેક.
 ક્ષત્રિ ધર્મને ખોટ ન લાગે, સુખે કરો તે કામ;
 વિજયી થઈને વેગે આવો, પ્રાણપતિ સુખધામ—પીયુ.
 અમલા મળે ભીરૂ તેથી, શંકા આવે મન;
 માટે મારી અરજી કાને, આ ધરો સ્વામીન—પીયુ.
 (પોતાને હાથેથી મણી છોડી તેને હાથે બાંધે છે.)
 આ મણિ બાંધુ હાથ તમારે, તે જો બીજો પાણુ;
 દેખીશ તો પ્રિયકંથ નિઃસ્યે, જાશે મારા પ્રાણ—પીયુ.
 માટે ન વીલી મુકતા, એને તમે ક્ષણવાર;
 જીવન મારું એ ગણીને, જાળવજો ભત્તાર—પીયુ.
 (કંઠે વળગે છે.)

રૂતુબંધ—

ગજલ.

નામ જાનેકા ન લે માર—એ રાગની.
 વેલો હું આવીશ પ્રીયા ચિન્તા તુ કરીશ માં,
 ભીરૂ દૃઢ્યમાં ખોટી શંકા તું ધરીશ માં;
 માન સુકનથી મનમાં વૃથા ભય પામે છેલી,
 કરતા હરતા ઇશ્વર સર્વે, અન્યથી ડરીશ માં.
 (ચુંબન કરીને)

દેખી તેરી વફાદારી—એ રાગ.

દે રમ્મ મને ખારી, આવું દૈત્યોને મારી—ટેક.

મદાલસા—પ્રાણપતિ વેગે જઈ આવો નહીં લગાડશો વાર,

રૂતુ—હું સજ સાધવી નાર,

મદાલસા—જશ હો અપાર,

૩૮—ધન્ય ઉચાર—દે રજા.

(૩૮ધ્વજ પ્રેમદૃષ્ટિવડે મદાલશા બણી અવલોકન
કરી જાયછે મદાલશા માનસુકન યાદ આવવાથી
કંપિત હૃદયે તે બણી જીવેછે.)

પ્રવેશ ૬ ઠો.

તપોવન.

(પાતાલકેતુ ૩ધિવેશે ધ્યાનસ્થ બેઠો છે. કેટલાક રાક્ષસ
અનુચરો વિપ્રવેશે શિષ્યરૂપે ઈશ્વર પ્રાર્થના કરે છે)

પદ.

જય જય દેવ સુરાસુર સ્વામી, અઘાધ અવિચલ ધામી;
કરુણાકર કેશવ સર્વેશ્વર, તાપ ત્રિવિધના વામી—

બહુ નામી—સુખધામી.

આ સંસાર અસાર ગણીને, પંચ શત્રુને વામી;
અનન્ય ભાવે ભક્તિ ઈચ્છિએ, આપતું અંતરજામી—
નિષ્કામી—ગુણગ્રામી.

(૩૮ધ્વજ પ્રવેશ કરી પાતાલકેતુ પાસે મસ્તક
નામી બેસે છે.)

પાતાલકેતુ—(સમાધીથી જગૃત થઈ) •

પદ.

જય થાઓ તવ પુત્ર કીરતી વધારી,
કર્તા મુક્ત ત્રાસેથી દુષ્ટો વિદારી—જય.

૩૮ધ્વજ—બન્યું એ કૃપાથી પ્રભુજી તમારી,

ન કિંચિત માનું એમાં શક્તિ મારી—બન્યું.

પાતાલકેતુ—કુંવર ધન્ય છે સખ્યતા એજ તારી,

હજી આશ છે એક તે પુર મારી.

મણિ આ જે છે હાથ બાંધેલી તારે,

પ્રહર એક ધર્માર્થ દેતે ઉતારી—કુંવર.

રતુધ્વજ—પ્રભુ એ મણિ જાય જો અન્ય હાથે,

જોતાં મણું પામે ખરે પત્તિ મારી—પ્રભુ.

પાતાલકેતુ—કરી ધર્મનું કાર્ય. હું પાછી લાવું,

ન ભય રાખતાં એ મણિ દે ઉતારી—કરી.

રતુધ્વજ—(મણિ આપે છે.)

પાતાલકેતુ—(મણિ લઈ જતાં જતાં સ્વગત)

ધ્યેત.

ચંડાલ તેં આશા જોવી, કરીછે મારી ભંગ;

તેનોજ આ મણિવડે, વાળી દેખાડું ખંગ.

મદાલશાને લઈ ગયો, માર્યો મારો બંધુ;

પણ હવે જો શી રીતે, હું વેરવાળું છું સંધુ.

(જાય છે)

પ્રવેશ ૭ મો.

મદાલશાનો મહેલ.

મદાલસા—

મહાર.

ફરકી નયણ શુંતું વામ, અશુભ દરશાવે—ટેક.

વિયોગથી વ્યાકુળી હું બની છું પતિના,

તેમાં શું અધિક દુખ લાવે—ફરકી.

સુખનો પ્રકાશ જોયો સહજ તેવામાં

વાદળ શું દુખકર આવે—ફરકી

જન્મની દુખણી હું સુખ ક્યાંથી પામું,

પાપ એ તાપ વરસાવે—ફરકી.

[દાસી તથા આજ્ઞાવ્યવેશે પાતાલકેતુ આવે છે.]

દાસી—

સાખી.

સંદેશો રતુધ્વજ તણો, આ લાવ્યા છે મહન્ત;

મુજને એણે ના કહ્યો, કહે કહીશ એકાન્ત.

મદાલસા—(વંદન કરી આતુરતાથી.) ગજલ.

પ્રભુ મુજને કહો સત્વર. સંદેશો આપશો લાવ્યા,
વસે મુજ પ્રાણજીવન ક્યાં, કહો ક્યાંથી તમે આવ્યા-ટેક.
મલ્યા જો હોય મુજ જીવન, ગયા છે બે દિવસથી વન;
તજ્યું છે સ્વારથી મેં અંન, અરેરે ! કેમ તે નાવ્યા-પ્રભુ.
ગયા મુજ પાસથી જ્યારે. ગયા લઈ પ્રાણ રે સ્વારે;
નિરજીવ દેહના મારા, જીવન આધાર કાં નાવ્યા-પ્રભુ.

પાતાલકેતુ—[મળિું દેખાડી ચાલ્યો જાય છે.]

મદાલસા—(મળિું જોતાં મુહિત થઈ થોડીવારે સાવધ થતાં)

ભેરવી-ગજલ.

દયા ન આવી નાથ છોડીને જતાં મને.
છોડી જતાં મને ન કીધી કેમ પ્રેમ તે-ટેક.
દેવું તું દુખ તો પ્રથમ હતી ક્યાં સુખમાં ?
લાવી સાંથી વધાર્યો કાં અપુર્વ પ્રેમ તે-દયા
અરે ! જાઉં ક્યાં ! કોને કહું ! અસહ્ય કષ્ટ આ,
ઘટે ન નિરાધાર નાર સાગવી તને-દયા.
ધર ધીર ! જરા ધીર ! જરા ધીર નાથતું !
આતું છું દિણભાગ્યણી, તજી દેહ તુજકને-દયા.

(મરણ પામેછે.)

રૂતુદંવજ—(પ્રવેશ કરી સખ જોતાં મદાલસા મદાલસા કહી સખ

ઉપર પડીને)

અત.

ઓ દુદૈવ ! દયાહિન !! કેવો આ ઘા !!
અસહ્ય છતાં પણ તેં માર્યો છાતીમાં !
જ્યાં જોઈએ સાં કે કે તું સુખ વચે દુખ,
તોપણ આપે છે કેમ પ્રભુ તુજને સુખ.
મદાલસા ! મદાલસા !! કર્યું તે આશું ?
શી રીતે જીવીશ રે ! તારા વિના હું.

અરે ! હવે કોણ મને કહેશે મારા પ્રાણ !

કોકિલ સમ વાણિના શું કરે વખાણ.

હિંદી મૃગ નયણો ! તું જો મુજ ભણી,

કેમ થઈ નિર્દય ધર દયા મુજ તણી.

જોગીઆ આશાવરી.

અરેરે ! મારી દૃષ્ટિએ આ શું દેખાય છે,

મૃત્યુ અકાલિક જોઈને પરિતાપ થાય છે--ટેક.

પ્રાણથી આ વહાલી મેં ન માન્યું તુજ કહ્યું,

મણિ આપતાં ન વિચાર્યું હવે વિચાર થાય છે--અરેરે !

ધન્ય તારા સ્નેહને પ્યારી મદાલસા,

કંઠોર મન છેક મારું તો જણાય છે--અરેરે !

સાંભળીને મૃત્યુ મારું પ્રાણ તેં તજ્યા,

તારું મૃત્યુ જોઈ ક્યાં મમ પ્રાણ જાય છે--અરેરે !

(એક મિત્ર પ્રવેશ કરે છે)

આકાશવાણી—

ગીતી.

પિંડ કરીને ત્રણ તું, પિંડ વચેનો વેધન જવ કરશે;

પ્રાણ થકી પ્રિય તારી, મદાલસા તે મધ્યેથી મલશે.

મિત્ર—

અરે આ કર્મ શું ખુરું કામ તેં—એ રાગ.

જો મિત્ર આકાશ વાણી થઈ,

હવે શોય નહીં રાખ ઉરે કંઈ;

સ્વીકારજો સર્વ એ તું ક્રિયા,

મળશે તને સદ્ય તારી પ્રિયા.

રૂતુધ્વજ—નથી માનતો વાત એ હું ખરી,

અકસ્માત વાણી આ જો ઉચરી.

(મીત્ર રૂતુધ્વજને લેઈ જાય છે.)

પ્રવેશ ૮ મો.

જંગલ.

મિત્ર— ગજલ.—સમાલ તેગ અદાકો જરા—એ રાગ.
તજ દે શોક મિત્ર લાલલેશ તેથી મહી;
વીધિના લેખ તે ઉપાયથી મટેજ નહીં—ટેક.
ઉપાય હાય અનાયાસ લાગ્યો તેજ કરો,
વૃથા શોક થકી કાર્ય તો સરેજ નહીં—તજદે.

રતુધવજ— ફેરફારા-ઈશકકા—એ રાગ.
રે મદાલસા કે ક્યાં ગછ તું ક્યાં ગછ રે ! ક્યાં ગછ !
સ્નેહમાં સર્વોપરી તું ક્યાં ગછ રે ! ક્યાં ગછ !
કેમ તુ મળશે મને રહેશે હવે કેમ પ્રાણુ આ,
સ્વર્ગનું સુખ આપીને તું ક્યાં ગછ રે ! ક્યાં ગછ !
અરે બોલ કાં નથી બોલતી હું શોધ તારી ક્યાં કરે,
પાછ અમૃત પ્રેમ રૂપી ક્યાં ગછ રે ! ક્યાં ગછ !

(નય છે.)

પ્રવેશ ૯ મો.

નદીના કિનારો.

(રતુધવજને એક બ્રાહ્મણ વીધિસહિત આપ સરાવીને
ત્રણ પિંડમાંથી વચસો પિંડ વેધન કરાવે છે
જેમાંથી મદાલસા એકાએક પ્રગટ થઈને
રતુધવજને ભેટે છે.)

રતુધવજ— શાદીએ જીલ્લએ ગુલ્દામ—એ રાગ.
તજને ક્યાં ગછ હતી તું મને પ્રાણુપ્રિયા,
જરા ન કેમ દયા આવી તને પ્રાણુપ્રિયા.
મદાલસા—જીવન આપ્યું મારું અન્ય કરે પ્રાણુપતી,
વિચાર્યું ના પ્રિયાનું હિત ઉરે પ્રાણુપતી.

રૂતુધવજ—પરોપકાર માની આપી મણી પ્રાણપ્રિયા,
તેમાં ન મેં લગાર બીક ગણી પ્રાણપ્રિયા,
મદાલસા—વિપ્ર એક આવ્યો મારી પાસ લેઈ મણી,
તેથી એ પ્રાણપતી મારી દશા આવી બની.
નિમિષ માત્ર હવે નહીં છોડું પ્રાણપતી.
ખરે ! વિયોગમાં મેં કદ સહું છેજ અતી.

રૂતુધવજ—થવાનું જે હતું તે પ્યારી સર્વ થઈ ગયું,
પ્રભુની પ્રાર્થના હવે કરો જે સાઈ થયું.
(છુટણીએ ખેસીને બને પ્રાર્થના કરે છે.)

શિખરિણી.

નિયંતા વિશ્વેશા, નમન મન ધારો અમ તણું;
સ્મરીએ આભારો, પ્રભુ તુજ દયાનું બળ ધણું;
તમે આ સુષ્ટીમાં, સકળ જનના પાળક પ્રભૂ;
વિદારી કષ્ટોને, ધટધટ વધારો સુખ વિભૂ.

વીરમતી નાટકમાં ગવાતાં ગાયનો.

પાંચ અપ્સરાઓ આવી ર્શ્વરસ્તુતિ કરે છે.

૧. હી અપ્સરા—શાર્દૂલવિક્રીડિત છંદ.

વંદું હું જગનાથ નાથ દીનનો અધ્યક્ષ જે સર્વનો,
જે છે સાક્ષી તમામ પ્રાણી જનના સારાંબુડાં કર્મનો;
જે છે વ્યાપક સર્વમાં ગુણનીધી શાંતીતણું દામ છે,
આપે દર્શણ તે પ્રભૂ કરી દયા સ્વામી અબીરામ છે.

૨. જી અપ્સરા— વસંતતિલકા.

જે છે અનાદી અજને જગ પાળનારો,
જે સત્ય શાંતિમય વ્યાધી વિદારનારો;

જે છે સ્વયંભુ અવીનાશી અનાદી દેવ,
દે દર્શણાદિ સુખ હું કરું નીત્ય શેવ.

૩ જી અપ્સરા— માલીનીછંદ.

નિર્ગુણુ વીભૂ સ્વામી વિશ્વવંદા વિધાતા,
સકળ જગતના તું શાંતિ ને સુખદાતા;
પરવિધિ ગુણુથી તું યુક્તછો વિશ્વનાથા,
દર્શણુ પ્રીતથી દે હું નમું પ્રાણુદાતા.

૪ થી અપ્સરા— શિખરીણી.

સવીતા તું ધાતા સુખદપદ દાતા સુખકરા,
નિયંતા સાક્ષાતા જગતપિતૃ માતા દુખહરા;
પુરાણે પ્રખ્યાતા નિર્ગુણુમનાતા જગધરા;
સહુ પ્રાણી માતા દરશણુ નિજ દે તું અધ્યહરા.

૫ મી અપ્સરા— મંદાકાંતા.

જેથી દીશે, સકળ જનના ચીતમાંહિ વીરામ,
છે જે વ્યાપ્યો ઘટ ઘટ મહી નિર્વીકારી તમામ;
જેની સત્તા, ચર અચરમાં વ્યાપીછે સર્વ હામ,
તે દે પ્રેમે દર્શણુ મને પૂરવા મનકામ.

૬ ઠી અપ્સરા— ભુજંગી.

કૃપાનાથ કલ્યાણકારી જગેશ, પ્રભુ નિર્વિકારી અનાદી પરેશ,
કૃપાને દયા જેનીછે સર્વ હામ. નમુ દે મને શાંતી તું આત્મરામ.

સર્વે અપ્સરાઓ મઝી પ્રાર્થના કરે છે.

૫૬.

આનંદકારી તું વીશ્વવિહારી, અકલીત લીલા તુજ સુખકારી—ટેક.
તું સુખદાતા છો જગત્રાતા, ભક્તતણા પ્રતિપાલ મુરારી—આનંદ.
વંદુ તને હું દયાળ દયા કરી, આ ભવ દુખથી લેજે ઉગારી—આનંદ
ધ્યાન તારું અવિનાસી ધર ચીત, અન્ય તણી ગતી શી દુખહારી.
આનંદકારી તું વીશ્વવીહારી, અકળીત.

જગદેવ ઘોઢાઉપર બેસી ગાતો આવે છે.

૫૬ કાફી.

કેવી આ દુનીયામાં સગાઈ, સઉ સ્વારથે મલીયાં આંહી—ટેક.

કેણુ જોશીનું શાંભળી મુખથી, માયેં મારી ઓરમાઇ,

ફેશે અપાવ્યો દેશ વટારે; વાંક છતાં નહીં કાંઇ—કેવી.

જગદેવ ઘોડી ચારો સ્વાતી નથી તેથી કહે છે.

શું વખાણુ કરું તારા, ઘોડી તું સુખત ખરી

દેખી તું ઉદાસ મુજને ચારો ન ખાતી જરી—શું.

સગપણુ તો તેં રાખ્યું સાચું, ખીજનું દેખાયું કાચું

વા'લા મીત્ર કરતાં પણ વહાલમાં અઘડી ઠરી.—શું.

વિરમતી બાગમાં આવતાં ગાય છે.

ભેરવીની ગજલ.

મને સુઝ પમાડ પ્રભુતું, હવે શું કરે, (ખે વાર)—મને સુઝ.

સાખી—પ્રીતી સાગર દોહલો, કંઈણુ ઉતરવો પાર

શ્રમણા રૂપી પર્વતો, વચમાં નડે અપાર—મને સુઝ.

પ્રીત કરે મન અંધ થઇ, તે પછીથી દુખી થાય

મુખને બદલે તે કરે, દુઃખે દુઃખની હાય—મને સુઝ.

વીરમતી માતાની સ્તુતી કરે છે.

ચતરંગ.

મા શું હું તારા ગાઉ, વરણી ગુણને—મા શું હું.

તુજ દયાનીધી કરજો મારું કાજ, તરું હું તુજ આશિષે આજ,

મા શું હું તારા ગાઉ—ચરણી ગુણને.

જગદેવ વીરમતીને કહે છે.

ગજલ.

હું શું મુખથી કહું દુખ, જોઇ તુને ન્યારની;

થઈ છે કટારી આ પાર, દુઃખી દીલમાં ખ્યારની;

ક્ષણ એક ન એન પડે, ચીત્ર તાર ચીત્રમાં ફરે;
પણ વિચાર તો આખરે, શી ઇચ્છા લાચારની.—હું શું

શું લાદે માલનીયા હારવા—એ રાગ.

હે કલ્યાણી અપરાધ તું કરે કેવા
તોપણ કીધા હોય તો છે ક્ષમા
ધટે ન તુજને બોલવું મુખથી
દીનપણે વચનો એવાં— હે કલ્યાણી.

સૂમંગા એકલી નદી કિનારે બેસી ગાય છે.

ગજલ.

ચાહું છું જેને મનથકી ઇચ્છે ન મુજને તેહ
ધરતા સદા મેં ધ્યાન તેનું, ગાળી છે આ દેહ—ટેક.

(સાખી) ચાહું છું જેને પ્રીતથી, ગણકારે નહી તેહ
બળે પતંગ પડી દીપકે, દીપકને નહી તેહ
દીપક નહી જાણે કે મુજ માટે મરે છે એ—ચાહું છું.

(સાખી) ભમર વાંસને ફેડતો, પણ કમળે બંધાય
બેઠે કમળ ન પ્રીતથી. કમળ ન હેડે ચહાય
કમળ ન હેડે ચા'ય, ઉલટો કેદ રાખે છે—ચાહું છું.

(સાખી) ચાતક તરસ્યો જે મરે, ધનબિંદુવીણ હાય
સર સરીતા જળના ગણે, તોપણ મેઘ ન ચા'ય;
તોપણ મેઘ ન ચા'ય જઈને સીંધુમાં વરશે—ચાહું છું.

(સાખી) ચક્રોર નિરખે ચંદ્રને, તજ દેહનું ભાન,
દર્શણથી પ્રકૃષ્ટીત બને, પણ શશી દે નહી ધ્યાન;
પણ શશી દે નહી ધ્યાન મુખવાંદળમાં સંતાડે—ચાહું છું.

સૂમંગા લાલરાજને વિનવે છે.

રાગ જોગીઆ આસાવરી,

જન્મી હું પેટે ગુણીકાને જ્યારથી પ્યારા,
લાગ્યા ત્યારથી ભોગ, જાણું મનથી મારા—ટેક.

પણ તેમાં શું વાંક મારો, કર્યું એ વિધીએ કામ.
તોપણ તું ગુણીકાને ગણે, પ્રેમહીણુ ખારા—જન્મી.
કર તું દયા ખારા હવે, મુજ તદ્દયે રમનાર,
દાસી ગણીને કર ગૃહણુ, આ હસ્તનો મારા—જન્મ.

રાગ પીલુ

નહી નહી તું ના ધીકાર,
નહી તણ્યું તને તું પ્રિય છે હૈયાનો હાર—નહી નહી.
તુજ મુખચંદ્ર જોઈ હું ચક્રોર જીવું,
તેને તું પ્રેમ દૃષ્ટ જોઈને ઉગાર—નહી નહી.

લાલરાજ તરછોડી ગયા પછી.

ગજલ.

કોને હું દુખડું કહું દુખનો મારા પાર નહી—સુખ હું શી રીતે પામું
મરં છું હું જોને માટે કરે તે દરકાર નહી—પ્રભુ હવે શું થાશે.
દયાળુ દયા મારી તું દીક્ષમાં ધરી—ફેરવ તું તદ્દયને તેનાં.
મારી એ ઇચ્છા પુરી, કરે તીરસ્કાર નહી—એટલી દયા કર ઇશ્વર.

વીરમતી પોતાની સર્વિને કહે છે.

ગજલ.

હતી આશા જે મને પુરી થશે આજે સહી;
કેમ બેઠી છે હવે, આ હાર પહેરી લે અહીં
માત પીતા કે છે મુખે, વરવા મને જગદેવથી
આપો આપ થયું દાઢીન, સાદા અંબાજી થઈ.

વીરમતી જગદેવને કહે છે.

૫૬.

વરં હું તને નહી તો નહી ખારા, કુંવારી રહી ભવ પુરો કરે—વરં.
માયું કરે છે પીતાજ પુત્રીનું, તોપણ ધ્યાન શું આપો નહીરે
એવી શું ખોડ જોઈ પ્રિય અમમાં કેમ વરવા તણી ના કહીરે—વરં.

જગદેવ વીરમતીને કહે છે.

હુટ જા કાંના ભરન દે પાની—એ રાગ.
એવું ન બોલ તું અતી છે મને પારીરે
સ્થીતી મારી જોઈ છું વિચારી
પરણી કરે શું દુઃખીઆરીરે—એવું ન બોલ.

મિદ્ધરાજ અને દરબારીઓ આરતી ઉતારે છે.

આરતી.

ન્ય બજરંગબાલા (બેવાર) અંજની સુત મારત પુત,
અંગે મતવાલા—ન્ય બજરંગબાલા;
તેલ ચડે સિંદૂર, ધુલકાંની માલા (બેવાર)
અડદ ચડે આનંદે, છો તું જગપાળા—ન્યબજરંગ.
ત્રિવીધી તાપ તું કાપ છે તું ભુપાળા (બેવાર)
રંકદાસની ઉપર, થાળે કૃપાળા—ન્યબજરંગ.

કંચની મિદ્ધરાજની સભામાં ગાય છે.

કુમરી. શોતન ઘર ગયે રહુરે—એ રાગ.
ધન્ય ધન્ય સિદ્ધરાજ આજ સહુ કહે કહેરે,
૩૬ માળ તે ૩૬ી ચણાવી, કર્યું કામ ન્યકારીરે;
ધંદ્રભુવન સમ શોભિત થઇછે, પાર કોણુ લહે લહેરે—ધન્ય
જુગ જુગ નામ રેશે તુજ કાયમ, ધર્મવંત નૃપમાયરે,
શોભાવ્યું તે કામ સર્વમાં, શુરવીર થયે થયેરે—ધન્યધન્ય.

સૂમંગા પુસ્તકમાં વાંચે છે.

શાદૃલ.

દાડો રાત હું જામતી તું વિરહે, છાતી બહુ બાળતી,
કોઈ સ્થાન ન શાંતી રાખી ઠરતી, ફર્તી હું પોકારતી;
બેટયો આજ કરે વતી તું પ્રીતથી, આનંદમાં મ્હાલતી,
લાગે જેમ મળીજ દગ્ધ પતિને, વિયોગમાંહિ રતી.

સૂમંગા એકલી ઉદામ થઈ ગાય છે.

ઓધવળ સંદેસો કેજો શામને—એરાગ.

નિરાશ છું દુખ કોની આગળ હું કહું
પાપ પ્રેક્ષે ભવ ક્યાં હશે અપાર જો
તે કારણ હું દુખ આ ભવમાં બહુ સહું
કરગર તોપણ લાલન માને લગાર જો—નિરાશ છું.
ચોંટયું છે જો ચીત્ર એનું મુજ ચીતમાં
ખસાવતાં હવે ખસતું નહીં લગાર જો.
ઉલટું દુખ આપીને સાક્ષે દીલમાં
તોય પ્રીતમ કરતો નહીં મન વિચાર જો—નિરાશ છું.

સૂમંગા લાલરાજને સમજાવે છે.

રાગ પીલું.

કેમ દયા હીણ થઈ લાલ ઝુરાવે.
એવો શો થયો અપરાધ કે ન પાસ આવે. કેમ—ટેક.
અરણમાં પડી તારા અરજ કરું છું
દાસી તું ગણીને ચીત રાખ ઘેર તારે—કેમ દયાહીણ.

સૂમંગા ઓરઢામાં પૂરાયલી ગાય છે.

સાફુલવિકીડિત

સંયોગીણી રમે પતીશું પ્રીતથી, વિયોગમાં હું રડું,
ચોજે અત્તર ભાળખેં પ્રીત થકી, સંતાપમાં હું પડું;
વારી ઉણુ થકીજ સ્નાન કરતી, નેત્રોદકે હું નહું,
રીઝાવે પિયુને વીલાશ કરીને, હું તો રડીને રહું.

વીરમતી માતાની પ્રાર્થના કરે છે.

ગરબી. સીતાજીના મહીનાનો રાગ.

અહો જગતંજે મુજ માય, તું કરને સહાયરે
નહીં અન્ય તણો ઉપાય, જો તું શુદ્ધી જાયરે

હુટ જામોતીએ પુરી આંહી, ઉપર દીધી ઢડી
રાખી કીંકરની તું દયાય, છોડવને માવડી.

મૂતઢાં સ્પશાનમા ગાય છે.

પીડી ચોળોને પટશણીરે—એ.રાગ.

ધન્ય ધન્ય દીવસ ઘણો આજરે
થશે સરદાર આપણો સિદ્ધ રાજરે
કરશું હવે મનગમતી મોજરે
આપણુ કેવાંશું શુરવીરની ફોજરે
નેથી નાઓ ધરી સહુ હામરે
સરસે હવે આપણુ સહુનું કામરે
લીઓ લીઓ આ તુંબડી હાથરે
પિઓ પિઓ રૂધીર રૂડી જાતરે

**વીરમતી જામોતીના ઘરમાં કેદ થયેલી
ગાય છે.**

ગજલ-ભેરવી

મુક્ત કરશે કોણ બંધનથી પ્રભુ વીના,
દુષ્ટાએ લાવીને દગેથી છે ફશાવી લ્યાં;
જગદીશનામી શીખ જાચુછું તને અબળા,
દયાળુ તું કરીને દયા જગદેવ છોડવી જા.

સૂમંગા ઉદાસ થઈ ગાય છે.

૫૬.

છે સસાર સાગર દુઃખ કરો નિઃસાર તજવો ચોખ્ય સહી,—
માતપીતા સુત દારા સરવે નાણુર્બંધથી મળ્યાં આંહી;
સ્વારયમાં આ જગતવીટાયું સલ અચળ,કંઈ સુખદ નહીં.-છેસં.
ઘર લુટાયુ પ્રિય મુવો મુજ માત દશા બહુ પુરી થઈ,
રાજની અવકૃપા થઈ માટે,સાધવી થઈ જતું મઠની મહી.-છે સં.

જગદેવ વીરમતીને કહે છે.

કહું ક્યા ફલકકા — એરાગ.

મરું હું ને અર્થે તે તો યોગ્ય થાએ,
પણ તું મરે વ્યર્થ છે યોગ્ય ના એ;
તેથી પ્રથમ મેં કહી નાજ પ્યારી,
પરણી મને સુખ ન પામી જરાએ.—મરું.
તેથી તું પ્યારી અરે ઘેર જાને,
વચન મારું છેલું કરી માન્ય આએ.—મરું.

વીરમતી ઉત્તર આપે છે.

લાવણી.

વદો મુખ વચન તમે વિચારી
સમજું થઈ થયા શું અવિચારી
પ્રાણ દેહને તજી જતાં કહે, રહેજે તું હયાત
એમ નીરજીવ જો દેહ રહે તો, કાણ રહે જીવ માટ—વદો.
તેમજ પતી પતીનું સમજો, પત્ની દેહ પતી પ્રાણ
તે રીતે જો પ્રાણ જાય તો, થાય દેહની હાણ—વદો.

જગદેવ વીરમતીને મારતી વચ્ચે.

પેદ.

પ્યારી હું કેમ મારું તને હાથે,
પરણી મને સુખ લેશ ન પામી;
પણ દુઃખ સહું મુજ માટે—પ્યારી.

જગદેવ સિદ્ધરાજને સમજાવે છે.

રાગ પદ.

કરો કુશળ રહી રાજ, દયાળુ કરો કુશળ રહી રાજ;
આપ દુખે નહી પ્રાણ દેજો તો લાગે કુળને લાજ—દયા.
લાભ નહીં જીવ્યાથી મારા, આપથી પળશે લાખ;
માટે તમે અટકાવો ન અમને, ખુશીથી કરીએ કાજ—દયા.

દૈવીવાણી.

શમ્ભુરીતું સમુરરે પકડ ચુલનાર—એ રાખ.
 નઉન્મત થતો બાબરા તું લગાર
 કઈં દુષ્ટ તારી ગતી હું આ વાર,
 તેં નિદોષને દુઃખ આપ્યું અપાર;
 તેનું દુષ્ટ ફળ આખ તું આ લગાર.

**સિદ્ધરાજ, વીરમતી અને જગદેવ સાથે
 માતાની પ્રાર્થના કરે છે.**

ગરબી.

અમે વિનવીએ તુજને માય, વીનયથી કર નેડી
 નેથી પાપ બધાં ધોવાય. દયાળું તું માડી—અમે
 તેં બ્રહ્માંડ સકળ સ્થાપીને, કયો અસુરનો નાશરે
 બક્તનું પાલણુ માજી કરોછો, તોડી ભવનો પાશ—દયાળુ
 બ્રહ્મા વીજ્ય સુરેશ્વરને, છે ઉભયા પતી મહેશરે
 સારદ નારદ સુકસનકાદીક, સ્તુતી કરે તુજ શેષ—દયાળુ
 બક્તનું તારણુ દુઃખ વિદારણુ સુખ કારણુમા શુરીરે
 તોતળી જીભથી શાગુણુ ગણીએ, આશા પુરી અમારી—દયાળુ

માતાજી સિદ્ધરાજને આપેલો આશિર્વાદ.

શાફુલવિકીડિત છંદ.

મોટા વારણુ તુજ બારણુજીએ રણુમાં વધેકીરતી,
 દે ઐશ્વર્ય તને સુરેશ્વરસમુ સર્વેશ્વરાધીપતી;
 સંપત્તી સુખ સંતતી નીત વધો પામે પ્રજાની પ્રીતી,
 બક્તી સન્મતિ શાંતિ સદ્ગતીથકી સુનીતી પામે અતી.
 પામે ચાર પદાર્થ અથં સરજો કીર્તી રૂડી પામજો,
 દીર્ઘાયુ હજો સ્વધર્મ ધરજો શત્રુને સંહારજો;
 પ્રેમે રેયત પાળજો પ્રતીદીને દિલે દયા વાસજો.
 થાજો સર્વ સુકાર્ય સીદ્ધ સિધરાજ કલ્યાણુ તાર થજો.

માતાની આજ્ઞાથી જોગળીઓ ગાય છે.

ભાવણી.

ગુણુ તારા, કોણુ ગણી શકે ગણુનારા—ટેક.
ઘટઘટમાં તું વાસ કરીને કષ્ટ દાસનાં કાપે
ભાવે ભક્તી કરે તેહને તું ફળ આપે સારાં.—ગુણુ તારા
હણ્યાં અસુર તેં અનેક પુર્વે સુરને દુખ દેનારા
સષ્ટિ તણું હીત જાણી મનમાં કરે વૃષ્ટીની ધારા—ગુણુતારા

વિરસિંહ ને ચંદ્રિકા નાટકમાં ગવાતાં ગાયનો.

વિરસિંહ ઇશ્વર સ્તુતિ કરે છે.

ધ્રુપદ.

અકળ સકળ વ્યાપી, શક્તી જળ સ્થળ સ્થાપી;
પ્રભુતા તારી અમાપી, અનાદી અગોચરા;
અવીચીલ અવિનાસી, અખંડ આકાશવાસી;
પ્રભુમું પ્રકાશરાશી, અન્નત સર્વેશ્વરા;
રચના વીવીધ તારી, મતિ શું વિચારે મારી;
ત્રીવીધીના તાપહારી, અનુપ છું ઈશ્વરા;
નર જે તને ન જાણે, વૃથા દેહ ભાર તાણે;
પશ્ચતતા પુરી માણે. શાંતી દે અધહરા.

ચંદ્રિકા સખિઓસહ માતાના મંદિરમાં પ્રવેશ કરતાં ગાય છે.

ભાવણી.

ચાત્રો ખેની દરશન કરીએ માતાજીનું પ્રીતે આજ,
પાપ મટે તન તાપ ઘટે, વળી પુરણ થાએ મનનાં કાજ.
માત અંબીકા જગત જનેતા જેને નમે છે ત્રણે લોક,
દુખહરતી સુખકરતી માતા, ભક્તજનોનો ભાગે શોક,

અલ્પ મતીથી શા ગુણ ગાઈએ નારદ શેષ ન પામે પાર
ભેવાસુર અસુર વિદારી ભૂમીનો ઉતાર્યો બાર.

ચંદ્રિકા માતાનું સ્તવન કરે છે.

રાગ—ભેરવીનું પદ.

ભજને સુખદંડ લવદંડ શ્રીમા, નિરંતર મને ધ્યાન ધરીએ.—ટેક.
છે અશેષ અલિકેશ બાળેવેશ જે શુરેષ ને મહેશ રટે હમેશ, નમીએ.

બે બ્રાહ્મણો અન્યોઅન્ય ગાય છે.

બોજભગતના ચાપકાનો રાગ.

- (૧) તું તો સાંભળ મારા ભાઇ કુવરી પછણા જેવડી થઇ—ટેક.
એરે જે કુવરી મને પછણે તો મઝા થાએ સહી,
લાડું ખાઇએ લસણસતા બહું, નાચ્યાની શીરે નવાઇ.—તું.
(૨) બેસ બેસ મૂરખા શેખચલી તું, નાગી શી કરે ભવાઈ,
તારા કપાળમાં ડામ લવારનો, અક્કલ ચરવા ગઇ.—તું તો.
દશા અગીઆરમું ધયણુના છોડું, બેંસનું દાનજ લેઈ,
ખાડા ખબોચીઆમાં ડબચાં મારું ચ્યમ મને પછણે નાહી-તુ.

પ્રેમપીડિત ચંદ્રિકાને તેની સાહેલીઓ દિસાસો દે છે.

રાગ—મેવાડો.

બે'ની બાવરી શું બની બયરે, જરા ધીરીરે ધીરી,
વારે આમ કરે શું થાયરે, જરા ધીરીરે ધીરી.—ટેક.
ઈશ્વર દીનદયાળ છે રે, કરશે પુરા મન કોડ,
તુજ ગુણ રૂપ સમોવર દેઇ, પૂરસે હૈયાની હોડરે.—જરા.
પ્રેમના પથે પ્રવાસ કરતાં, ત્વરા કરે દુખથાય,
ગુણીઅલ છે તને શું કે'વું, શાંતીથી સુખ થાયરે.—જરા.

વિરસિંહ મિત્ર ગુણ ગાય છે.

રાગ—ભૈરવ.

પ્રિતી રીતીની નિતી બણી, બણી વિનય હર આણી,—પ્રિતી.
ગુણસાગર પ્રિય સાગર ગુણનો, મિત્ર બક્તી પ્રમાણી.—પ્રિતી.

મધુર વચન તન મન નિરમળ યશ, ધન્ય સજન પૂન્ય પાણી.—પ્રિતી.
મિત્ર મનોહર સુખકર દુખહર, સૂભાગ્યે પ્રિત બધાણી.—પ્રિતી.

વિરસિંહ ચંદ્રિકાનું સ્વરૂપ વર્ણવે છે.

રાગ—ખિહાગ.

ગૌર ભાળ, ઝગમગતું લાલ, અનુપ સું—દરી.
મનહર નયન હરણુ સમ, છે મૃદુ કંચન કાય—ગૌર—ટેક.
અહિંદ્રણી સમ કેશ કરિ ગતિ રસદ અધર કટી સીંહ સમી.
ગુલાબી ગાલ—ગૌર ભાળ.

ચંદ્રિકા વિરસિંહને વિનવે છે.

૫૬.

કોઇ ચઢાવે ધનુષબાણ મેરે પતી સોહી—એ રાગ.
વિનતી સ્વિકારી તમે કરો સુખીઆરી,
નહી તજુ તમને કદી દેહ પડે ભારી—વિનતી—ટેક,
ઘટે ન અનાદર કરવો, જીવો તમે વિચારી,
દયાદષ્ટિ રાખો રોષ દીલથી ઉતારી—વિનતી.
પ્રિત કેરી કાળજમાં વાગી છે કટારી,
કર ગૃહણુ પ્રીતથી કરો વિનયધારી—વિનતી.

વિરસિંહ ને ચંદ્રિકા પરસ્પર ગાય છે.

ગઝલ.

વિર.—સાંભળ અધીરી કુંવરી, શાસ્ત્રની નિતી હું કહું.
ચંદ્રિ.—પ્રેમ છ શાસ્ત્રમાં નહીં, સાંભળ.
વિર.—પ્રિતોદધીમાં કલેશના, ખડકો છે ગુપ્ત જો ધણા.
ચંદ્રિ.—નૌકા તો થાય લાં ફના. સાંભળ.
વિર.—માગું સુકી ભમ્યાં કરે (નૌકા), કહે કયમ પાર ઉતરે.
ચંદ્રિ.—શકાન સ્ત્રી કરે ધરે. સાંભળ,
વિર.—પ્રિત દગો દેતી બહુ, સુખ દુખ વા વાએ બહુ.
ચંદ્રિ.—પરિક્ષા તેને હું કહું. સાંભળ.

વિર.—પ્રથમ વિચાર્યું સારું છે, રડવું પછી નહારું છે.

અંદ્રિ—ડગતું ન મન મારું છે. સાંભળ.

વિર.—તુજ પીતાની આગ્રાવીના, પરણું હું કેમ જો મના.

અંદ્રિ—ગર્ધર્વ લગ્ને ના મના. સાંભળ

વિર.—ઝીઝો હજારો જો મરે, કૂધારાને બાઝી વરે.

અંદ્રિ—સ્વયંવરો કાં ના કરે ! સાંભળ.

વિર.—કે, તું શી મરજી તારી છે, વીનંતી મેં પ્રચારી છે.

અંદ્રિ.—તમ પદ સેવખારી છે. સાંભળ.

અંદ્રિકા વિરસિંહની ચર્ણુસેવા કરતાં ગાય છે.

કહ્યાણ.

પાય પસોટે દાસી પ્રાણ્યકી ખારા,

શિર ઢાંકણ મમ જીવનધારા.—પાય પસોટે.—ટેક.

પૂર્વજન્મમાં મેં પુણ્ય કરેલું.

આપથી લગ્ન તેનું ફળ આ મળેલું,—પાય પસોટે.

રાત દિવસ આપ પઢારવીંદે,

રહી શેવીસ તેહ નીલ આનંદે.—પાય પસોટે.

ધન્ય દીવસ ધડી ધન્ય આ જાણું,

પ્રેમે નિદ્રાળી મુખ મહાસુખ માણું.—પાય પસોટે.

અંદ્રિકા કારાગ્રહમાં વિલાપ કરે છે.

રાગ વેળાવળ.

વનચર વીરા વધામની.—ઐ રાગ.

હું હીણ ભાગ્યણી પાપણી, દુઃખ ખમવા સૃજેલ;

માતપીતા વૈરા થઈ, ભુંડા હાલ કરેલ —હું હીણ ભાગ્યણી.—ટેક.

ન્યાયની આશ જ્યાંથી કઈ, તે પીતા થયો અંધ;

ઐરમાન માએ દુખ આપવા, રચ્યો આ સહુ કંદ.—હું હીણ.

કેશવ કરણાનીધાન તું, રંકજન પ્રતિપાળ.

વહાર કરો વેગે બાળની, નહી તો કરશે તે કાળ.—હું હીણ.

સ્વામી તમે સુખી કે હશે, દુઃખી જાણું ન કાંઈ;
હાય પરાધીન હું પડી, છાતી ફાટે છે આંહી.—હું હીણ.
સુખનો સૂરજ ગયો આયમી, દીસે અધાર ધોર,
ફટ જુડી વિધાતા ક્યમ થઈ, મુજ સુખતણી ચોર.—હું હીણ.

ચંદ્રિકા બ્રાંતિમાં પીયુ મર્ણુનો વિલાપ કરે છે.

લલીતછંદ.

પ્રિયપતી અરે શીર છત્ર તું, ધટિત એ નહી છોડી જાય તું;
ગરિબ દાસિની દાઝ ના ધરી, અવનિમાં મને એકલી કરી.
કસુર શી પડી કેમ કોપિઆ, વચન પ્રેમનાં કેમ લોપિઆ;
ધિરજ છાતિમાં ના રહે જરી, અવનિમાં મને એકલી કરી.
તુજવિના મને કોણ પાળશે, દુખડું તું વિના કોણ ટાળશે;
મુજ બન્યા પિતામાતરે અરી, અવનિમાં મને એકલી કરી.
જળથિ મીનને કાઢ્યું જેમ છે, મુજ દશા પિયુ જાણુ તેમ છે;
નિરખ પ્રેમથી દાસિને ફરી, અવનિમાં મને એકલી કરી.

ચંદ્રિકા જુદી પડતાં ચાતુરીકાને દિલાસો દે છે.

રાગ સીતાના મહોનાનો.

મારી જે'ની નાકર કદપાંત તને મુજ સમ છે,
શાણી સાહેલી થા તું શાંત સમજુ તું પર્મ છે;
તને રડતી જોઈ મારી વા'લી તદ્દય મુજ ફાટતું.
ગુણ તારા ગણે ન ગણાય સ્મરણુ મનમાં થતું,
મારી ચડતી થશે જે વાર જીલીશ ના હું તને;
જેની વીનવું જોડી હાથ સંભારજે તુ મને.
થતાં વિયોગ તારો સખી મુજ તદ્દય ફાટી જાય છે;
વાંક કરજે તું ક્ષમા મુજ ધીરજ ના ધરાય છે.

વિમાન બેઠ ઉપર ઉતરતાં ચંદ્રિકા તથા વિરસિંહ

ગાય છે.

રાગ પીલુ.

ગોમતી માત તારે આધારે—એ રાગ.

વિર.—દીસે છે નભ ખારી ગંજીર અપરીમય,
દક્ષતા કરતાની કેવી સુખમય ન્યારી.

ચંદ્રિ.—વાતાવરણે ગોળા દીવમાં ભ્રમણ કરે,

ગતી છે અકળ મતી ચાલે નહીં મારી.

વિર.—જેને છે સમુદ્ર નીચે અગાધ જળેથી ભર્યો,

હજારો નદીઓ મળે શાંત હૃદયારી.

ખંતે.—ઉપર આકાશ અને નીચે સમુદ્રને જોતાં,

ભરંસો છે ભારી ભગવાન તારો અમઉર,

પાર તું ઉતાર કરતાર વીંછહારી.—દીસે છે.

વિરસિંહ વિમાન ખળી ગયાથી

રાગ—ગઝલ.

પ્રભુ મુજ હાલ કર્યા સ્યા આ, અરે આ શું થયું પળમાં,

મળીશ હું કેમ પ્રિયાને હાય, નસીબ કુટયું નસીબ કુટયું;

નેહશ તું વાટ વાલી મારી, દશા શી વનમાં તારી,

તજીશ તું પ્રાણ હાય પ્યારી, હવે મરવું હવે મરવું.

વીધીએ લેખ લખવામાં, દયા નવ રાખી રહ્યામાં;

પેલે જનમે મળીશું પ્રાણ, હવે મરવું હવે મરવું.

અગ્નીની ચેહમાં પડતાં વિલાપ કરે છે.

રાગ ગઝલ.

સમાલ તેગ અદાકો જરા—એ રાગ.

મરંછું હાથથી હું વીશ્વનાથ આજ જોને,

કર્યા તે એમવીના દુઃખનો ન છોડો જોને.—મરંછું—ટેક.

નિશાએ સ્વપ્નમાં પણ સુખની ન છાંય દીઠી,

ધિરજ ધારતાં ઘડીક ના ધરાય જોને.—મરંછું.

સર્વજ્ઞ સ્વામી સાક્ષી મુજ દુખકરો છુ તું,

દયાળ લે ઉઠાવી પાય હું પડું છું તને.—મરંછું.

સંસારસીંધુ દુઃખ વારીનો અપાર દીઠો,

પ્રિયા વિયોગથી આ છાતી ફાટી જાય જોને.—મરંછું.

પ્રણામ માતપીતા મીત્રને કરું હું પ્રીતે.

સ્વીકારી વાંક મારા કરજો ક્ષમાજ મૂતે—મરંછું.

જાણે અજાણે કર્યા પાપની ક્ષમા તું દેઇ,
મેળવજે ચંદ્રિકાને પૂર્વ જન્મમાંથી જોને.—મરં છું.
લાગ્યાં છે કાષ્ટ આ પ્રદીપ્ત અગ્નિ તીવ્ર થઈ,
ચડાળ કર્મ લે આ દેહ બળી દેઉ તને.—મરં છું.

સુશીલા એકલી વનમાં વિલાપ કરે છે.

રાગ—ભૈરવી તથા ગઝલ બનેમાં ગવાય છે.
નિદોષીતને દમું શું દેવ, તારા ઉરમાં દયા છે કે નહીં ?
પતીના વિદે પીડું, ન્યાય ઘટીત છે કે નહીં ?
પ્રભુતાનું એ ભૂપણુ નહીં, અનાથને દુખ આપવું,
દયાળું થઇ દીનને પીડે, તુજ દીક્ષમાં સમજ છે કે નહીં—નિ.
ક્યમ તું રીઝાવું છું મને, હું છું મરેલી મુળથી,
એ કામ છે અસુરનું પછી તુંજને સરમ છે કે નહીં.—નિ.
કયા જન્મના પાપનું, ફળ આપું છું આ જન્મમાં,
તુજ પ્રૌઢતા લાજે પ્રભુ, શીશુપર પ્રીતી છે કે નહીં.—નિ.
સુશીલા બગીચામાં પતિનો વિહ્ જણાવે છે.

ગરબી.

દુઃખ વિધાતા દુખનો દાતા દીનને,
ન્યાય ઘટીત આ તારો ના કે'વાય જો.
પુરવ જન્મના પાપની શિક્ષા આપવા,
પતિવિયોગ એ યોગ્ય જરી ન ગણાય જો.—દુષ્ટ.
દે નિરદય થઈ દુખ બીજાં ડરીએ નહીં,
વિહ્ પતિનો અબળાથી ન સે'વાય જો;
પ્રભૂતા લાજે કેમ સમજ તુજને નહીં.
અસુર પેડે પીડતાં ના શરમાય જો.—દુષ્ટ.
હું છું મરેલી મૂળ થકી પછી શું દમે,
દયા ક્ષમાપ્રભૂ તુજથી ક્યમ વિસરાય જો;
માનીશ તારો પાડ મેળવ મુજ કંથથી.
વધુ કહે તને સારું ન ગણાય જો.—દુષ્ટ.

માછી માછણુને મનાવે છે.

રાગ—પરજ.

માછણુ.—ઝંપી રે'વા ન દીધી એક ધડી ઝાંપડા,

ઝરખે મેલડી તને આખો ઓ ઝાંપડા.

માછી.—લછમી તું રૂડાં પગલતી હે ગોરડી,

ધરનું અન્નવાળું મીઠી આંખડી હે ગોરડી.

માછણુ.—પાડાની પેઠ હીરાવી ઘે'હછાહઝાંપડા,

વાડાની ડોડીઆ નહાડી તેં ઝાંપડા.

માછી.—વાલી મને તું જેમ કુણીરે કાકડી,

આલસામાં તારા જેવી નોહુ કે ગોરડી.

માછણુ.—છેડશે ફાડીને હેંડી નાતરે ઓ ઝાંપડા,

મુઝ્ય ખોયણું તારા ખોયડામાં ઝાંપડા.

માછી.—શકરી ચપળ તુંથી હારે જે કાગડી,

કુખજના જેવી રૂપે રૂડી હે ગોરડી.

માછણુ.—પીતો હાલ્યાંબે તાડીનાં તું ઝાંપડા,

થુંઆથી ભાંજ હોડે પાડયું ઓ ઝાંપડા.

માછી.—લટકાળી જેવી ખીજ રૂપાળી માંકડી,

વાધણુ જોર તુંજ હાડમાં હે ગોરડી.

માછણુ.—ભોજે માઈ પાનું તુંથી પડાયું ઓ ઝાંપડા,

હેંડી આ મારે ભાને ઘેર ઓ ઝાંપડા.

માછી.—વેનતું વાલીડી તને છોડું ન જુપડી,

ધર તો હમહાન જેતું લાગે ઓ ગોરડી.

ચંદ્રિકા એકલી ગાય છે.

પદ ભેરવી.

સાયંકાળ થવા આવી પરંતુ પતિ પધાર્યો ક્યમ નાહી—ટેક.

નયણુ મારગ નિરખે અધીરાઈએ, પંથ ભુલ્યાશું ત્યાંહી—સાયં.

અધોર વન ધનધોર ઘટા તર, વિકાળ પશુ છે આંહી—સાયંકાળ

પળપળ યુગસમ ધડકે છાતી મુજ, ધીરજ હારે આંહી—સાયંકાળ

થાએ શુકન ભુંડા હરખડું દીલમાં, જીવડો જાશે આંધી—સાયંકાળ.
ત્વરાએ આવો પતી તરફડું તમવીણુ, એકલું રે'વાય નાહી—સામં.

ચંદ્રિકા બાળક રડતું જોઈ.

ગરમી

મારાંરે સ્વામી બોલોને વાલા.—એ રાગ.
બાળારે મારા છાનો તું'રે વાલા,
કરે છે તારી માઠી કાલાવાલા—બાળારે મારા.
રડેરે શિદ પાણી નયન આણી,
છાનો રે તું તો શુણી આ દીન વાણી—બાળારે.
આપું સ્તન મુખમાં છોડે શિદ તું ?
દુધ શું નાહી હાય બૂખ્યો શું તું—બાળારે.
બુખે પેટે ધાવણુ શું આવે,
આવાનું તારા પીતા હમણાં લાવે—બાળારે.
રડ્યા થકી પેટ મહીં દુખશે,
તેથીરે તારી બૂખ નહીં મટશે—બાળારે.
કુંવર મારો ડાહ્યો બહુ જાણું,
રહ્યો તું છાનો માનું કહ્યું માન્યું—બાળારે.

ચંદ્રિકા સ્વપતિને ન આવ્યો જોઈ વિલાપ કરે છે.

સીતાના મહીનાનો રાગ.

મારા પ્રાણુરક્ષક શિરછત્ર, પધારો પ્રિતથી,
દાસી એકલી મન અમુઝાય, ધીરજ રે'તી નથી.
પ્રાણનાથ ઘટે નહીં લેશ, તજ જવી વનમાં,
મમ સમયે વચન બોલ્યા શું'ય, વિચારો મનમાં.
એવી કસુર શી પડી પ્રિયકંથ, તજ મુજને ગયા,
હતા કોમળ હૃદયના કંથ, કઠણ ક્યમરે થયા.
પતી આપ હતા નીતિવાન, અનીતિ આજે વરી,
મુકી રખડતી જંગલ માંધી, રોતી દાસી શું કરી.

માત તાત તજી પ્રાણનાથ, હું સાચ આવી અહીં,
કરશે ન મને અનાથ, આધાર બીજો નહીં.

પુત્રની ટોપલી સમુદ્રમાં તણાઈ જવાથી ચંદ્રિકા
કલ્પાંત કરે છે.

રાગ—ભૈરવી ગઝલ.

છોડી શું ચાલ્યો બાળ, મુકી એકલી મને
મુકી એકલી મને, દયા ક્યમ નાવીરે તને—છોડી શું—ટેક,
ગુન્નરતીતી દુખ દા'ડા જોઈને તને,
ધસાવ્યા મારા હાથ દગ્ગે તે દીધો મને—છોડી શું.
બળતીતી છાતી રોજ પીયુના વિયોગથી,
કીધો તેં બડકો હાય હોમી ધી દયા તજી—છોડી શું.
રાખ્યો મેં માસ નવ તને પેટમાં બાળા,
નણ્યું મેં નહી હાય થશે પેટના લાળા—છોડી શું.
તારા પીતા વિયોગે હતી આશ તારામાં,
તું આવ પાછો આવ પાછો આવ ખોળામાં—છોડી શું.
હવે દેહતણી વેઠ વૃથા શીદ ઉપાડું,
આ કર્મ કેરું દુખ કોની આગળે રડું—છોડી શું.
માયું છું પ્રભુ હાથ જોડી એટલું હવે,
વીરસીંહ પામું નાથ બીજો જન્મ તો થવે—છોડી શું.

સુશીલા પતિના વિરહથી વ્યાકુળ થઈ વિલાપ કરે છે.

ગઝલ.

સમાજ તેગ અદાકે.—એ રાગ.

વિયોગ દુખ સહ્યું જાય ના પધારો પતી
વિલંબ ના કરો ધીરજ તો ધરાતી નથી.—વિયોગ.—ટેક.
કઠોર છાતી પીયુ કેમ દયા છોડી કરી,
પ્રીત એ નથી તજવી પ્રિયાકેરી પ્રીતી.—વિયોગ.

સોંપી માતા પીતાએ મુજને તમને પીયુ,
પકડી હાથ પછી કેમ કરી મુને જતી.—વિયોગ.
સંભાળ લ્યો હવે નહીં તો હું મરીશ હાથે,
ઘટે ન ફૂર થવું આટલું વિચારે પતી.—વિયોગ.
સંસાર સ્વપ્નરૂપ હાય સ્વામી મુને થયો,
ચેતર્ક દુખ દેખું સુખ તો જણાવું નથી.—વિયોગ.

દાસીરૂપે ચંદ્રિકા વિરહનું કષ્ટ જણાવે છે.

રાગ — પદ જૈરવી.

દુખ સહવાને સજી શું સદા તેં મને,
પિયુતો વિરહ દેવો ઘટે ન તને.—દુખ.—ટેક.
જાણું જળમીન સમપતી પત્ની પ્રીત છતાં,
છુટા કરું કેમ પ્રભુ કહીએ શું તને.—દુખ.
વિરહ અમાપ તાપ તપે તનમાં અસહ્ય,
રીઆવી ન માર કરતાર તું મને.—દુખ સહવાને.
પ્રભુતાની પ્રીત પ્રભુ પ્રીતથી પરી ન કરી,
સંયોગ સ્વામીનો માગું વીનવી તને.—દુખ.

શિખરીણી.

કયો હોશે પેલે, જનમ બહુ પાપો તજ દયા,
નડે આ જન્મે તે, ફળદ દુખરૂપી થઈ રહ્યાં;
વિખુટી પીયુથી, સુતથી મન ચીંતા સળગતી,
કરે કોટી યત્નો, ધિરજ સુખ શાંતી થતી નથી.
ફરે ખાગિં પીડ, નિરખુ વળિ સુણ સમજું છું.
પરંતુ બેભાને, દિવસ રજની ખીન્ન રહું છું;
જીવ્યાથી આ રહું મરવું પણ ભાગ્યે લખ્યું નથી,
કરે કોટી યત્નો, ધિરજ સુખ શાંતી થતી નથી.

વિરસિંહ એકલો રાજની દરબારમાં.

રાગ ગઝલ.

પ્રિયા વિયોગે હાલ છે, બેહાલ જો મારા,
તન તાપ છે ભારી, દશા આ શી રે મારી—પ્રિયા. ટેક.
ભલાટ ભેખ વીધિના, મિથ્યા તે નહિ થશે,
બન્યું અબન્યું થાય ના, પ્રભુ મરજી એ હશે—પ્રિયા.
દશા શિ તારી પુત્રની રે હાય ના કળાય,
પરાધીન ભર પેટ હું, દુખ જીભથી ન કઠાય—પ્રિયા.

કંચની કીર્તિધ્વજ નૃપના રાજમંડપમાં ગાય છે.

કૃમરી—છાંડ દે—લંગરવા મુરખ—એ રાગ.

પામો શુ પ્રતાપ તન પરીતાપ વામોરે,
ધર્મથી રાજ્ય ચલાવી યશ પામોરે—પામો શુ. ટેક.
રીઠ્ઠી સીઠ્ઠી તણી વૃદ્ધી વધો, નીલ વારણ તોરણ ઝુલોરે.
વારણ વારણ વારણરે, સ્મિતથી ન ક્ષણ સુનીતિ વિસારોરે-પામે.

રાગ—ગઝલ—કબીરરા સરવંરવા.

શોભિતી છે આ સભા, જો સુરેશકેરી બીજી—ટેક.
કહી ન જાય તેની ઉપમા છે દીવ્ય તેવી;
નિરખી દૃષ્ટી સુખ થાય મન જાય રીઝી—શોભિતી. ટેક.
જણાય છે નરેશ વેશમાં સુરેશ સમ;
હમેશ દે પરેશ પ્રાદતાને પુણ્ય રીઝી—શોભિતી.

વિરસિંહ ચંદ્રિકાને મુર્છિત સ્થિતીમાં નિહાળી.

ધ્વજધ્વજરા છંદ.

શું બ્રાતી કે સ્વપ્ન મને દીશે છે? શું ચંદ્રિકા તે પતિને મળી છે?
આ કર્ણ શું પ્યારી ધ્વની શું છે, વિચીત્ર તરંગ મન તો કરે છે.

તમામ પાત્રોસાથે મળી.

છેલ્લી આ વીનતી અમારી, પરહરી ક્લેશ દેશ હમેશ પરેશ બળે.
 પ્રતાપ અમાપ ત્રયતાપ બયહારી.—છેલ્લી આ. ટેક.
 પ્રતીતી ખરી પ્રીતીની ચીતમાંહી ચીતરવા,
 હરવા કુમતીને અનીતી દુખકારી—છેલ્લી.
 યથામતી શકતીથી બળગ્યું આ નાટક અમે.
 દોષ તળે ગૃહી હંસ નીતિ સૂખકારી.—છેલ્લી.
 નાટ્યકારની આસીપ સ્વીકારે સનેહયુક્ત,
 કેમય લોકમાં પામે જાંતિ તાપહારી.—છેલ્લી.

બધા પાત્રોસાથે મળી પ્રભુ પ્રાર્થના કરે છે.

ભુજંગી છંદ.

મીઝ્યોમ વાયુ અને વન્દિપાણી, દિસે સર્વ હમેજ સારંગપાણી;
 નનાદી સ્વયંબૂ રૂડા સાક્ષિ સ્વામી, નમામી નમામી નમામી નમામી.
 ભુ વીશ્વ કલ્યાણકારી જગેશ, નહે મોહ વીકાર ગુણો ન લેશ;
 જગતંત્રમાં લેશ દીસે ન ખામી, નમામી નમામી નમામી નમામી.
 તરૂપત્ર તું મર્જીવિન ન હાલે. રહી ગુપ્ત પ્રેમે અમોને નિહાળે;
 કળા કાણુ તારી કળે જો અનામી નમામી નમામી નમામી નમામી.
 અમે મંદ અજ્ઞાન ને અરૂપ પ્રાણી, કૃતી ગુપ્ત છે તુંથી ના ગુણુગામી;
 મતી દે પ્રિતી તુજમાં જન્ય જનમી, નમામી નમામી નમામી નમામી.

સીતાહરણનાં ગાયનો.

કઢાવંતનીઓ ગાય છે (ઈશ્વર સ્તુતિ.)

૫૬.

આનંદ કંદ, તું ઇશ અભીનંદન,
પ્રથમ પરમ પ્રિતે તુજ પદ વંદન—આનંદ.
તુજ ગુણ ગણ કેમ વરણી શકાયે;
કવિ મતિ ગતિ અતિશે હારી જાયે—આનંદ.
લીલા તારી વીશ્વથી ન્યારી,
કોણ કળે તુજ શક્તિ છે ભારી—આનંદ.
અંતરજામી અવિચળ ધામી,
તુજ રચનામાં નહી કંઈ ખામી—આનંદ.

દશરથની સભામાં કઢાવંતનીએ ગાયેલું ગાયન.

૫૬.

હે કર કર્મ ધણું સરવેથી તુજને સરજ્યું કરવાનું.
એવા ઉત્તમ કર્મ આચરે તેથી થશે ભવ તરવાનું.—હે કર.
સર્વ અંગ સાચવવા તારે ઉઘમે ઉદર ભરવાનું.
સેવાથી સજનાર રીઝવે ફરી ન પડે ભવ ફરવાનું.—હે કર.
પ્રિતીવડે પરમારથ કરજે અંતે એજ ઉગરવાનું,
પાણી તરસ્યા જનને પાજે દેજે ચરવાણુ ચરવાનું;
દાન દેખીને દાન આપજે અર્થ પુણ્ય નહી ખરવાનું,
કહે છોટમ જહુ પુણ્ય કરે તો કામ મળે શુભ ઠરવાનું.—હે કર.
(છોટમકૃત કિર્તનમાળા.)

જનકપુરીમાં જનારા બ્રાહ્મણે ગાતા આવે છે.

લાવણી

બધા—ચાલો ચાલો સઉ હીંમતે આમળ નહી તો જાશે અળી,
પેહલો—નહી આવું હું આગળ ભાઈ રાક્ષસ જાશે ગળી;
દોશી—સખુર બચા નહી જાતો આગળ પળમાં જાશે છળી.
બધા—ભોગ લાગ્યા કે મંડપ આશે મરવા આવ્યા મળી —

કુંડ.

પેહેલો—નથી જોવો સ્વયંવર મારે,

ખીજો—હવે જઈશ તું એકલો ક્યારે,

ત્રીજો—ફરી રાક્ષસ આવે છે હ્યારે,

દોશી—હાય મુઠ્ઠા હું આવી ક્યારે, ક્યારે ખાંડ ખાવા ગળી.—ચાલો.

કુંડ.

છોકરો—અરર મા મને શાંત હવે ક્યાં જાઉં,

લગડો—ઓ ભગવાન તું મને કેની ક્યાંય સંતાઉં,

રાક્ષસ—દોડી જશો તમે સૌ ક્યાંય બધાને ખાઉં,

લગડો—ઓ રાક્ષસકાકા કે'તો નહીં મને ખાઉં,

રાક્ષસ—નહીં ખાઉં તો જાઉં શું ગળી.—ચાલો ચાલો.

રામ વાગમાં પ્રવેશ કરતાં.

શાર્દૂલવિક્રીડિત.

જો ખીલ્યા બટમોગરા વિવિધ, આ યુદ્ધાખ ને કેતકી;

દ્રાક્ષો અંજીર શેતુરો રશ ભર્યા. અઢોડ પસ્તાં વળી;

ત્રક્ષો અમૃતણાં ફળો થકી દીસે, ભૂમી શું ભેટ્યા વળી;

દીસે રમ્ય વસંત ઋતુયકી આ, ઉદ્યાન શોભાવળી.

રામચંદ્રજી વાગમાં મંદીર પાસે જઈને પ્રાર્થના કરે છે.

ગીતી.

કેશરી વાહન શોભે, ઓપે અશી કર વિશે અતી સારી;

અખર ઝહી કર ખીજો. દુખ હરતી સેવકના અધહારી.

તેથી ચરણ શીશ નામી. વંદું જૌરિ અતી હું પ્રીતેથી;

સુખકરણી. દુખહરણી, ઇચ્છા પૂરણ કર મુજ હીતેથી.

જાનકી વાગમાં પ્રવેશ કરતાં ગાય છે.

હારી.

ખીલ્યો વસંત બહાર.

સખી તું જો આ મનોહર બાગ ફરીને.—ખીલ્યો.

આંખેરે માંજર જુલી રહ્યા છે—વેલો ખીલી છે અપાર.—સખી તું.
ભાષ જુધ ચંબેલી ખીલી છે—ભમર કરે છે ગુંજર.—સખી તું.

સીતા માતાની પ્રાર્થના કરે છે.

શાર્દૂલવિક્રીડિત.

હે અંબે સુખ કારણી જગતની, પીડા બધી ટાળણી;
ચારે બૂજ મહી અયુદ્ધ ધરીણી, શાર્દૂલ આરોહણી;
ભક્તોને ભવતારીણી અસુરને, ખડગેથી સંહારણી;
વંદુ હું પ્રીતથી સરોજ નયની, કલ્યાણની દાયણી.

વસંતતિલકા.

છે અંગ નાનુક ગુણે બહુ કોવ ધારી,
વંદુ હું દેવી મનની પુર આશ મારી;
દે સ્વામી કામ સમ સુંદર તું સખીને,
આનંદુ જોડું રતિ કામનું નીરખીને.

રામચંદ્રજીઈ વાગમાં જાહની ઓથે ગાયેલું ગાયન.

નારાય છંદ.

ચાત્ર હંસની સમાન જોઈછ હંસ ભાજતો,
કેશરી કરીજત જોઈને ફરે છે ગાજતો.
ભમર વાકડી કમાન સમ રૂડી શોભતી.
ચંદ્રમુખી જોઈ વાદળી આકાશે શોભતી.
નયણુ દેખીને કુરંગ વનમાં ફરે નકી,
ચાપ કામદેવ કેરું હારી ગયું તે થકી.

રામચંદ્રજી વાગમાં સીતાની સામું જોઈને ગાય છે.

ગીતી.

કુસુમ સમાન મનોહરે, રક્ત ધવલ ગાલ છે અંધર લાલ;
ચક્ષુ ચગકે તારા, શોભીત ભમ્મર ખરે શશિ ભાગ.
મુખડું તજે ન કાંતિ, કાળે બાળે વિઠાયલું તોય;
નિંજ તોજ ન છોડે, આભથકી જે છવાયેલો હોય.

રામચંદ્રજી સીતાને જોડને ગાય છે.

કુસુમવત તારી સુંદર છખી જોતાં ચીતવૃત્તિ હરી મારી ;

પ્યારી મૃગનયણી.—કુસુમવત તારી.

નાગ પ્રમાણે વેણી ચળકે છે ;

રૂક્ત ધવળ ગાલ અધર દીસે છે.—કુસુમવત તારી.

**સીતાજી વાગમાં ફુલ વીણે છે, રામચંદ્રજી
તેની સામું જોડને ગાય છે.**

વસંતતિલકા છંદ.

એનો પ્રસુત ભરથી કર એ નમે છે,

પોતાં સમાન મૃદુ પુષ્પ લઘ રમે છે;

એ રંગ લાલ શ્રમથી વધતો ગમે છે,

તેને સરોજ સમજી ભમરા ભમે છે.

માલિની છંદ.

કુસુમ કળી વીણુંતી અંગુળીથી ખીરાજે,

મૃદુલ કળી તથાપિ સ્પર્શ થાતાંજ લાજે.

કમળ સમ રૂપાળો હસ્ત આરક્ત શોભે.

કિશકય સમજીને પુષ્પની વેલ થોભે.

સીતાજી વાગમાં ફુલ વીણીને જવા માંડેછે રામ ગાય છે.

માલિની છંદ.

શિથિલ પગ પડે છે આમના તેમના જો,

નિજ સખી કર ખેંચે તેયકી જાય લાજે;

ફરે ફરે મુખ થોડું ફેરવીને નીહાળે,

મુજબત મૃગને એ ખેંચીને બાણ મારે.

સીતાજી પુષ્પની છાવડી નાચી દે છે તે વચ્ચે ગાય છે.

ભેરવીની ગજલ.

મીઠી આંખલડી મારીને કાળજ ઢોરીયુરે.

કાળજ ઢોરીયુરે, ચીતડું ચોરીયુરે—મીઠી.

માધુરી સુરત સુરત રસીલી,
 જીવ હરીને રાખ્યું ખાલી ખોળીયુંરે—મીઠી.
 ચંદ્ર મુગટ શીર—ચળકી રહ્યા છે,
 હસતે સુંદર આંગુળધની જોડીયુંરે—મીઠી.
 ઇશ ન આશા મારી પુરે તો,
 શી રીતે રહેશે આ ખાલી ખોળીયુંરે—મીઠી.

મંડપની શોભામાં કલ્પવંતનીં ગાયેલું ગાયન.

રાગ કેરળો.

જીવો જીવોરે સ્વયંવર મંડપ જનકીનો,
 મંડપ જનકીનો, મંડપ જનકીનો—જીવો.
 તરેહ તરેહનાં ચિત્રો કાઢી રંગી સુંદર ભીંત,
 મીણાકારી કામ કર્યા છે રચના એ અદ્વિત—જીવો.
 દેશ દેશના સબ્બ ખેડા કરી ઉત્તમ શણગાર,
 આતુરતાથી વાટ જીવે છે ચાંપ નમાવા સાર—જીવો.

**સીતાજી હાથીઉપર વેસીને મંડપમાં આવે છે
 કલ્પવંતની ગાય છે.**

ઢાળ આખાહરણનો.

મુક્તા રત્ન રહ્યાં શીર ખુલી, જાણે પુષ્પ ઘટે વેલ જુલી;
 રક્ત રંગસ્યો મુખે ખીરાજે, નીચા હાસ્યચક્રી જોઇ લાજે.
 ડોલે મંદ પુરણાં માતંગી, લાંબુ અંગ અને કેડ વંકી;
 મંદ હાસ્ય કરી પદ ભરતી, પટ પાલવ લઇ સ્તન ધરતી.
 મટ છોડીને બાહર ઠમકી, જાણે આભ માંહે વીજ ચમકી;
 અંગુળ નયનીના નયનનો મટકો, નોહું પ્રેમ એ બાણનો ચટકો.

સીતાજી રામચંદ્રજીને વરમાલ આરોપે છે

તે વચ્ચે કલ્પવંતનથિો ગાય છે.

નીજરાભર મારારે—એ રાગ.

શોભે છે જોડી સારીરે. રામસીતાની.—ટંક.

મરણ હતી જેવી, જનક રાજાની;
 તેવી પુર્ણ કાંધી ઈશ જાગે બહીહારીરે.—રામ—શામે છે.
 કીરતિ તારી, વિશ્વમા ચાલી;
 મહાન મ્હોટા ભુપ ગયા તારી પાસે હારીરે.—રામ—શામે છે.
 સર્વ બન્યું છે, ઇચ્છાથી ઇશ્વરી;
 કામ રતી જેવાં મળ્યાં છે પ્રિયમ પ્યારીરે.—રામ—શામે છે.

રામ વનમાં જવાની રજા માગે છે તે વખતે.

નહી નહી પીયુષ એમ બોલો નહી,
 વિયોગે તમારા જીવું ન અહીં—નહી.
 મેહેલે રહી સુખ એન કરું હું.
 આપ સહો દુઃખ વનરે જઈ—નહી

ગંગાનદીને કીનારે આવતાં રામ સીતાને કહે છે.

સખી મેં ત્રટ પનીયા કેસે જાઉં—એ રાગ.
 વહાલી તું તો ચાલી ચાલી ગઈ થાકી—વહાલી.
 કુસુમ સમાન મૃદુલ આ કાવા,
 રવિના કીરણ સહી જય કરમાતી—વહાલી.
 તેથી પ્યારી ના કહી ત્યાં તુજને,
 પણ તું ન માની દુખ સહેરા સાથ આવી—વહાલી.

ગંગાકિનારે બેસી સીતાણ માયેલું.

મંદ વાયુની લેહેરો આવે; આવી દુખ ભુલાવે—મંદ.
 જંગલ ફરતાં થાક ચઝો તે, ભૂલવી સુખ ઉપજાવે—મંદ.
 નીરમળ નીર ભચ્યું સરીતાનું, તેમાં તુરંગ ચલાવે—મંદ.
 મેહેલનીમાં સુખ મળતું પીયુષ, તેથી અધીક દરશાવે—મંદ.

ગંગાનદીમાં હોઢીવાળા ગાતા આવે છે.

જીવને સ્વાસ તણી સગાઈ.—એ રાગ.
 હરીનાં પાંચકડાં ગાયેરે હરીને ટાંટીયે વળગ્યાં જાયે;

રાતું રાતું રતાળું ને ખીજું રાતું ચોર,
ત્રીજું રાતું ચોરીયું ને ચોથું વગડાનું ખોર—હરીનાં.
ઘોળું ઘોળું કમ્પુતર ને ખીજું ઘોળું રૂ,
ત્રીજું ઘોળું આભણું ને ચોથું ઘોળું શું ?—હરીનાં.

ભરત દશરથનાં શબ પાસે આવીને.

લલીત છંદ.

અરર પ્રેમથી પાળીયો મને, દિન શિશુ પિતા ગુણ શા ગણે;
સમય આખરે ઘેરૂં ના રહે, તદ્દય દુઃખનો ભાર ના સહે.
દ્વિઠ્ઠ મારી તો રાખિને ઘણી, સુખ કર્યા પિતા દુઃખને દણી;
અવગુણી શિશુ ગુણ ના સહે, તદ્દય દુઃખનો ભાર ના સહે.
પ્રિયથી પાળતાં દુખ કાપતા, જરિ દુખી થયે દુખ માનતા;
દુખ વિયોગથી જાય ના કહે, તદ્દય દુઃખનો ભાર ના સહે.
સમરી સદ્ગુણો આપના પિતા, ચિત્તવિષેઅતિ થાય છે વ્યથા;
ધિરજ દિલમાં ના જરી રહે, તદ્દય દુઃખનો ભાર ના સહે.
અવનિમાં હવે જીવે શું કરું, તમ વિયોગથી પ્રાણ ના ધરું;
તુજ શિશુ પિતા મળુંને ચહે, તદ્દય દુઃખનો ભાર ના સહે.

સીતા દશરથનું મરણ સાંભળીને વિલાપ કરે છે.

આધવજી સંઘેશા કે'જે શામને—એ રાગ.

દુષ્ટ વિધાતા દુખની દાતા તું યમ,
વૈરજીની પેટે શું લાગી હાય જો;
પુરવ જનમનાં પાપનો બદલો આપવા,
ખાઈ પીધને કરવા લાગી ઉપાય જો;
કયા જનમનાં પાપ ક્યાં આ વારમાં,
કે શું આવ્યો પૃથ્વી કેસે અંત જો;
વન વચડામાં ધિરજ લેશ ધરાય ના,
મુઝાય જીવને આવ્યો અજે કંપજો.
સસરાજી વનમાં છોડી શું તમે ગયા.

દયા અમારી રાખી નહીં લગાર જો;
કોણુ ધીરજ રે ધરાવસે છાતી મહિં,
દુખ દરીયામાં ખેચાયાં આવાર જો;
હું હિણુભાગી સેવા લેશ કરી નહીં,
હતા અંતરે આશાના અંબાર જો;
સસરાજી પરહરવાં ન ઘટે આપને,
અમો આપનાં બાળક અજ અપાર જો;
કૌશલ્યા માતાની શી ગતિ તો થશે,
વિચારે દુખ અગ્ની ભડકે ધાય જો;
ધરતી આ સધળીરે ખાવા ધાય છે,
અંતર કેરું કષ્ટ નહીં ઉચારાય જો.—દુ.૯.

પર્ણકુટીમાંથી નીકળીને રામ ર્શ્વરની સ્તુતિ કરેછે.

રાગ બીલાસ.

વંદુ દીન પતિ ઉદિત ઉદાર, ઉદિત ઉદાર પતિ ઉદિત ઉદાર.
તીમીર વિભોચન વિશ્વ વિરોચન, જન લેચન આધાર—વંદુ.
પાછળથી નીજ વૈરી વધીઓ, કાજો જો અધકાર.—
નિજ પત્ની પદ્મણીને આપ્યું, તેણે દુખ અપાર—વંદુ.
તે દેખી રવિ રક્ત થયા છે, અતિશય ક્રોધ વિકાર.—
પ્રિયા પરાભવ દેખી કુળ ગુરૂ, કેમે ન થાય વિકાર—વંદુ.

સુવર્ણમૃગ લાવવા સીતા રામને કહેછે.

દોડો દોડો સ્વામી મૃગ લાવી દો,
મારીને એ મૃગ સોનેરી ઇચ્છા પુરો મારી—દોડો.
તેના ચર્મની ખારા રૂડી કાંચળી મારે કરવી,
વનકેરી નીશાની ઘેરે લઈ જવા સંધરવી—દોડો.

સીતાનું હરણ થવાથી રામ નદીને પુછેછે.

દીંડી.

દે સરીતા વધાઈ મને સારી, નીરે આવી જો હોય ખીવા ખારી;
કમળ નેત્રો અધર જોના રાતા, પુષ્પ બાસે પડપદી મોહિ જતા.

માલિની.

પરવત વદ વેલો જનકી ક્યાં છે મારી,
 ન કહિશ તો બાણે મૃત્તિકા યાશે તારી;
 રીશ કરી તુજને દઉં વ્યોમ મારે ઉડાવી,
 મુજ કર બળ જોશે તે સમે શોક લાવી.

સીતાના વિયોગમાં રામ ગાયછે.

ગજલ.

હે પ્રિયે તું જવાબ દે હાંસી ન એવી કીજીએ;
 શોકાગ્નિ લાગી હૃદયમાં ઝટ શાન્તિ તેની કીજીએ—હે પ્રિયે.
 મુખચંદ્ર તુજ જોવા થકી મમ મન ચક્રોર મુખી થતું,
 તેની ઉપર નિર્દય થઇ અધવચ તજી નવ દીજીએ—હે પ્રિયે.
 હતી આશા તુજમાં મારી તોપણ ગર્હ તું કેમ ખ્યારી,
 કરીને ધા હૃદય કારી પછી ન છોડી દીજીએ—હે પ્રિયે.

રામ જંગલમાં ગાય છે.

રાગ મલહાર.

ખ્યારી મારી ગર્હ તું ક્યારે, પ્રાણુ દેહ તજી કેમ ક્યારે.—ખ્યારી.
 નયન વીશે નીર ધાર વહે છે, બળતે હૃદયે ફરે હું ક્યારે.—ખ્યારી.

ગજલ.

પ્રિયા મુજ પ્રાણુ ખ્યારીરે, ગઇ તું ક્યાંય છોડીને;
 જીવનનું વૃક્ષ જે મારું, ગયું તે કાણુ તોડીને.—પ્રિયા.
 મારે તું તેજ આંખોનું, ભુજનનું બળ તું મારું;
 તોડીને પ્રેમની દોરી, ગઇ તું ક્યાંય છોડીને.—પ્રિયા.
 અમુલ્ય તું રત્ન પાત્રીમાં, કૃપણ તું છે સતી કેરું;
 મારે આરામ મુજ મનનાં. ગઇ તું ક્યાંય છોડીને.—પ્રિયા.
 દયા કરી તું પ્રભુ આ વાર, મેળવ મુજ પ્રાણુનો આધાર;
 હૈયાનો દાર એ મારો, ગયું તે કાણુ તોડીને.—પ્રિયા.
 જાણું નામીને હું શીશ, પ્રીયા છે ક્યાં તું કે' જુગદીશ;
 ન કર બાળક ઉપર રીસ, કહું છું હસ્ત જોડીને.—પ્રિયા

સીતાજી અશોકવનમાં રામ વિયોગમાં ગાયછે.

દીલ છીન લે ગયા—એ રાગ.

સ્તવન કરું છું ઈશ હું હય હસ્ત જોડીને,
સ્વપને ન દેખાય રામ છઞ્છે નયન મળવાને—સ્તવન.
(સાખી) હત બાગ્ય અતિ માહરાં, જગકર્તી તું કાપ;
શક્તિ સહન કરવા નથી, અસુર દુખનો તાપ;
અસુર દુખનો તાપ પ્રભુ તું કાપ દોડીને.—સ્તવન.
નયન વેરી મારાં થયાં, મૃગ મેળવવા આશ;
છુટી પડાવી પીયુ થકી માટે કરું તુજ નાશ;
માટે કરું તુજ નાશ હું નીજ હસ્તે ફોડીને—સ્તવન.
ચિત્ત તણાતું આલીયું, ચિંતા સાગર માંહે;
મેઘ પડે દુખડાતણો, રસ્તો ન દીસે ક્યાંય,
રસ્તો ન દીશે ક્યાંય મેળવ રામ હોડીને.—સ્તવન.
ઓ પીયુ પેલે તેં કરી, અતિશય મુજથી પ્રીત,
પાછળથી વીસરી જવું, તુજને નહીં ઉચ્ચિત;
નહિ તુજને ઉચ્ચિત રેવું વચન તોડીને.—સ્તવન.

સીતા ર્શ્વરપ્રાર્થના કરેછે.

લાવણી.

છે અખિલ બ્રહ્માંડે એક ઈશ તું સાંચો.
બીન બીન ધરી રૂપ, ખેલ રચ્યો ખાસો;
વસે દેહમાં તુંજ વિશ્વમાં તું છે,
પવન પાણીમાં તુંજ વૃક્ષમાં તું છે;
નહિ તુજવીણુ ખાલી ઠામ નામ તુજ સાચું,
પુર આશ મારી તું નાથ એવું હું જાણું;
પ્રભુ નાથ વિયોગે ધાત કરું હું હાથે,
દેને ભવોભેવ એજ પતિ મુજ માથે.

સીતા અશોકવનમાંથી જાતી વચ્ચે.

શાદુલવિકીડિત.

કો જાણે હું અભાગણી અધ હશે, શ્યાં શ્યાં કર્યાં તે ભવે;
દહાકો રાત યાગિ અરે બુલમ આ, ક્યાં સુધી રહેવો હવે;
તેમાં એ દશકંઠ હુટ કુવચનો, મુજને કહું જો અહીં;
દાઝેલા તનને વિશે વીપ સરો, લાગેછ મુજને સહી.

લક્ષ્મણની મૂર્છા વેળા રામે ગાયલું ગાયન.

વનચર વીર વધામણી.—એ રાગ.

વક્ષણવંતારે ભાડકા, મુજ બ્રાત પાવન,
ઉત્તર કેમ દેતો નથી. શું વિચારે છે મન.—લક્ષણ.
ઉઘાયળે રવી આધમે, શેપ છોડે ભુભાર,
તોએ ન મુજને પરહરે, મારા પ્રિય લગાર—લક્ષણ.
જેવુંરે જળ ગંગાતણું, તેવું નિરમળ મન,
આવે સમે કેમ મુખથી, નથી વદતો વચન.—લક્ષણ.
વચન સુણી તુજ ભાષતું, પ્રીતે નેત્ર ઉઘાડ,
નહીં તો મરીશ તુજ આગળે, મમ જીવનહાર.—લક્ષણ.

લલિત છંદ.

વદન તુજતણું મંદ તો થયું, શરીર ચાલતું શાંત થઇ ગયું;
નયન ખોલું હું બંધ થાય તે, અરર તન તણ જીવ જાય છે.
શું મુખ લઇ હવે જાઉં હું ઘરે, અહિં તણ ખરા ભાઈને અરે,
જનની એ તણી પુછશે તીઆં, જીવન માહેરં ખોયું તે કાયાં.
ઉતર શો પછી આપવો તહીં, મરણ તે થકી સારં તો અહીં.

રામના સૈન્યમાં વૈદ્યે ગાયેલું ગાયન.

રાગ ઈંદ્રેજી—ઓઢ ઓદડ કોંગસેન.

સાંભળો કીરતી મારી કહું છું હું મોદોડેથી આજ,
આ નગરીમાં હું છું સડથી મોટેરો વધદરાજ.—ટેક.

ખુટી મારી સઉથી સારી ખાવામાં કહેવાય,
ખાનારો જન જલદી જલદી જમપુરીમાં જાય—સાંભળો.
તાવની ઉપર દહીં ધતુરો આંખો ઉઠે ઝાંઝ,
કબજાઆતે અરીણુ ગોળી એવાં મારાં કામ—સાંભળો.
પેટ છુટેથી જમાલગોટા આપું હું બહુવાર,
કે દુખમાંથી ખુટી જતાં લાગે નહીં કંઈવાર.—સાંભળો.
દાંત દુખે તો પ્લાસ્ટર મારું છાતી ઉપર સાર,
પેચોટી પર જીલાળ દહીં હું ભારીથી બે ચાર.—સાંભળો.
ગુંમડા ઉપર અગં આપવો મરચાંનો બે ભાર,
ગાંડાને હું ભાંગ આપું છું દીવસમાં દસવાર.—સાંભળો.
એસડ મારું સઉથી સારું પ્રિતે જે જન ખાય,
એક દીવસમાં હુશીઆર થઈને જમપુરીમાં જાય.—સાંભળો.

મંદોદરી રાવણને કહેછે.

દુઃખ કાં વોરો છો તમે પ્રાણુપતી વહાલા,
જીવ્યા નહીં જાય એ છે શુર મતવાલા—દુઃખ.
સતી એ સીતાને સાથે રે લઈને,
રામને શરણે જઈ કરો કાલાવાલા.—દુઃખ.

બીજીવાર અશોકવનમાં સીતા ગાયછે.

પીલુ—સયાં બીદેશ ગયે.—એ રાગ.
પીયુજ કેમ આવ્યા નહીં, દારીની વારેરે.—પીયુ.
જેમ જેમ વાટ જીવું છું, વીયોગ દુખદાહ સહી.—પીયુ.

સીતા અશોકવનમાં રામને મેટતી વચ્ચે.

મોહન રશીયા આયે બગચાંમે.—એ રાગ.
ધન્ય ધડી આજ પીયુજ મળ્યાથી, સદ્ગળ આશ મુજ થઈ થઈ.—
આપેરે આવી લીધી બચાવી, દુરદશા દુર ગઈ ગઈ.—ન્ય.

અશોકવનમાં રામ ગાયછે.

લાખ રૂપધિકી ઝુલની હુમારી.—એ રાગ.

આજ આનંદની વરસી છે એલી.—આજ.

શત્રુને શાસન કરી મેળવી છે ખ્યારી,

સેના આનંદિત કરે હર્ષ કેલી.—આજે.

ઉપજાતિ છંદ.

હવે ન રાખો મન શત્રુ શંકા, પાજો સુખે ધર્મ ધરી સ્વલંકા ;
સદાયતા જેવી કરી અમારી, તેવી વધો કીતિ સદા તમારી.

ગીતિ.

ગૌઆહ્વાણ પર પ્રિતી, રાખી સ્વરાજ્ય કરો સુરીતિથી;

ભય રાખી ભરતાનો, સઘળી કરણી કરો સુનીતિથી.

કરશે જન જે જેવું, મળશે ક્ષણ તેહને તરત તેવું;

નાશ થયો રાવણનો, રાજ ગયું એ અધર્મનું કેવું.

સમાપ્ત.

ગાપીચંદ નાટકનાં ગાયનો.

વીરમદ્ર અને મચ્છેદ્રનાથે કરેલી પ્રાર્થના.

૫૬.

ત્રેલોક્યનાથ હ્યન્નેડિ હાથ, મલી ભક્તસાથ વારંવારં;
ગણી ક્ષણિક દેહ ધરી સ્નેહલેહ, વંદુ સદાય વિશ્વાધારં.
શિવનામ મ્હાન સત જ્ઞાનવાન, કરુણાનિધાન વિમલાશ્વરં;
દેવાધિદેવ સ્વીકારસેવ, હર તાપસર્વ તારનહારં.
ધરી ભરમ અંગ રહિ જટાગંગ, નિત ગૌરિ સંગ વસતા સારં;
નાગેન્દ્રહાર નિજ કંઠસાર, દીપે અપાર વિપના દારં.
જય પ્રણતપાલ સુખદાદયાલ, છે મોહબલ કષ્ટાગારં;
તે કષ્ટ કાપ શુભ ભક્તિ આપ, હર શંભુ શંભુ સુખદાધારં.

જાલંદરનાથ કાષ્ઠનો બોજો લઈ મૈનાવતીના મહોલ પાસેથી ગાતો જાય છે.

૫૬.

જન્મ જાયછે મનુષ્યનો આ, તે નથી પાછો મળવાનો;
ફરી ફરીને માનવ દેહે, નથી તું ભવમાં ભળવાનો—ટેક.
જાણેછે જે બળી ગયા બહુ, કાળે જાળમાં બળવાનો;
પતો ન લાગ્યો લગાર તેનો, નથી તાપ એ ટળવાનો—જન્મ.
નહીં છોડશે મોત કદાપી, વખત નથી તે કળવાનો;
આવી અચાનક એક દિવસે, અરે એજ છે ગળવાનો—જન્મ.
કાઠ પ્રાણી નથી અચળ જણાતું, નિયમ નથી એ ચળવાનો;
સર્વ સંત કહે મુખથી વાણી, ભજને જન્મજ કળવાનો—જન્મ.
કાનીફ મચ્છેદ્રના આશ્રમપાસે ગાતો ગાતો પ્રવેશ કરેછે.

તોટક.

ભવસાગર છે ભયરૂપ અતી, પરમેશ વિના નવ કાય પતી;
નથી સીધી લગાર થતી ધનથી, ક્ષણભંગુર દેહ ગણો મનથી.

ખડી એક વિષે સુખ પ્રાપ્ત થશે, પણમાં વળી તે લય પામી જશે ;
તજ રાગ અસલ, વિવેકી હશે, અભિમાન તજ જગ મધ્ય ફરશે.
ખટમાંથી તમામ વિકાર હરશે, સતરૂપ બની થીરતાથી હરશે;
પર કામિનિને તૂણ માત્ર ગણો, લક્ષ્મી દુનિયા તણી સર્વ હણો.

જાલંદરને ધ્યાનસ્થ જોઈ મૈનાવતીને થયલો વિચાર.

શાહુલવિક્રીડિત.

સંગે કોય ન આવશે કદિ ભક્ષે, કોટી ઉપાયો કરે,
સારાં કાર્યવડેજ જે જરા મલે, સાથેજ તે સંચરે;
આ સંસાર વિનાશવંત ગણવો, સાચું જરા ના મળે;
સાચી એકજ સેવના હરિતણી, સૌ કદ જેથી ટળે.

જાલંદર મૈનાવતી પ્રત્યે અગ્નાનીઓની સ્થિતિ કહેછે.

ઈન્દ્ર વિજય.

વેદ ભણ્યો પણ વેદ લલ્લો નહીં, તો પછી વેદ ભણ્યોજ અમરથો,
રામતણું મુખનામ ભણે, પણ કામ કરે તજને સત રસ્તો;
દેવલમાં જઈ જેડી રહે, પ્રતિમાની સમીપ ઉભી હ્ય હસ્તો;
નીતિ અને ખરી ભક્તિ વિના લવ, મારગ એ નહીં તું ગણુ સસ્તો.

મૈનાવતી સતસંગથી થતાં લાભવીપે કહેછે.

ભાગ્ય ભલાં જનનાં જવ હોય, મળે તવ સંત મહા સુખકારી;
છેજ અલૌકિક સંત તણું સુખ, સંતવિના નહીં કો દુખહારી;
સંગ કરે જન ઉત્તમનો સમજે તવ ઉત્તમતા ઉર સારી;
સન્નજનસંગ અનુપમ રત્ન કરે મનરંજન તે નિજધારી.

સારિકા કુંદનસેનને પોતાની પ્રીતિ જણાવે છે.

ગજલ.

અજળ સનમકી અદાયે દેખી—એ રાગ

અનુપમ તારં રૂપ વિકોકી, મોહિત ચિત્તવૃતિ બનીછે મારી;
થશે ન શાન્તિ અન્ય ઉપાયે, શાન્તિરૂપ એક છપીજ તારી—ટેક.

કલા ચંદ્રની વદને હરી છે, કામ મુરતી તુજ પ્રભુએ કરીછે;
જેમાં દક્ષતા ખરેખરીછે, વર્ણવતાં મતિ જાયજ હારી—અનુપમ.
ભાગ્યોદયથી મળ્યો મને તું, નીમિષ માત્ર ન ન્યારો કરુંહું;
તન મન ધન તુજને અરપું છું. શિવકાર તે મમ પ્રેમ વિચારી—અનુપમ.

બારોટે દરબારમાં કરેલાં ગોપીચંદનાં વચ્ચાણ.

કવિત મનહર.

નિહાળી મત્તગચંદ, છુપે જેમ પશુવંદ;
લમ જેતાં ગોપીચંદ શત્રુઓ છુપાયછે;
સુખકંદ રૈયતને, દીનને આનંદકારી;
અખંડ કિરતી જેની વિશ્વમાં ગવાયછે;
ધન્ય ધન્ય રાજ્યપદ, મોહમયી અનહદ;
પ્રતાપ પ્રૌઢ હગેશાં, વિશેષ વખણાયછે;
તિમિરને ટાળનાર, ગગન મંડળે ચંદ;
લમ ગોપીચંદ ‘ચંદ’ ભુમીનો ગણાયછે.

સવૈયો.

સાર અસારનું માપ કરી નિત, હામ ધરી ‘નય’ સાર ગ્રહેછે;
ગાન સુધા તણું પાન કરે નિત, વાણી વિનોદ પ્રવાહ વહેછે;
દીન અને ધનવાન તણું સનમાન સમાન પ્રકાર ચહેછે;
કેશવ રંજન થાય નિરંતર કાર્ય વિલોકી કૃપાળ રહેછે.
સાગરપાસ સુરત્ન રત્નાં પણ, સાચવતો સરવે પરકાળે
પડિત સ્વાર્થ સિવાય કરે શુભ, ભાષણ નિલ વિશાળ સમાળે;
મેષ પરાર્ય કરે જગ શાન્તિ, ખરેખર રત્ન સમેજ નિવાળે;
રાજની રીત અને સમપ્રીત સુનીત સુગ્મણ સમીપ બિરાળે.

કલાવંતની ગોપીચંદની દરબારમાં ગાય છે.

રાગ—હારી.

મોહનની માયામાં મોહની, છે ખલવંત અનંત—
નરનારીની જોડ બનાવી, જ્યાં રમેહ ઝળું ઝરંત;
એ જખર ઝરણું કીલતાં તો, લક્ષ અશ્યા ને ખસંત—મોહનની.

પૌષ્ટિક ભોજન અનુકૂળ વાયુ. જન વૈભવથી હસંત;
કામવિકાર પછી બહુ થાતાં, લોક અપાર કસંત—મોહનની.
એવી મોહની આ અમલાને, સતાવવાને ધસંત;
જીતિ જનાર નથી કોઈ જગમાં, અદ્ભુત કળ ફળવંત—મોહનની.
પારધી જોરથી મોહરૂપી બહુ, મારવા તીર કસંત;
મેળવી કંથ પ્રાણેશ બચાવો, જોડ જોથી વિલસંત—મોહનની.

મચ્છેંદ્રનાથ કામકલાના વાગમાં ईશ્વરપ્રાર્થના કરેછે.

૫૬—રાગ કલ્યાણ બોપાલી.

વિનવું પ્રભુ જન હિતકારી, વિશ્વદેવ બલવાન ધરાપરુ
ધર્મ ધ્વજ કર ધારી—વિનવું—ટેક
ભક્ત વિજય કરનાર તુંજ છે, અવર નથી દુષ્પહારી;
જ્ઞાન પ્રકાશક રંજનકારી, તુજ ગતિ અતિશય ન્યારી—વિશ્વ.
આધિ બાધિ અને ઉપાધિ, એ ત્રણમાં સંસારી;
મોહ વડે ભપટાઈ ગયા છે, તેને લે તું ઉગારી—વિશ્વ.

**કામકલા સહીઓ સહીત ગાતી માતી પોતાના
વાગમાં પ્રવેશ કરેછે.**

૫૬—કુંજતણે વન જઈએ—એ રાગ.

મનુષ્યનાં મન હરીએ, મંત્રબળે મનુષ્યનાં મન હરીએ—
મધુર વચને મહાપુરૂષને, ક્ષણમાં સ્વાધીન કરીએ—મંત્રબળે.
પુષ્પ પવન લમ સુખકર ભોજન, ત્રણ સાધનથી તરીએ—મંત્રબળે.
બાણ મોહનું નરને મારી, અવશ્ય તેને વરીએ—મંત્રબળે.
ચિતાકંપક મંત્ર રૂપીકર, ધનુષ્ય પ્રેમે ધરીએ—મંત્રબળે.
નવિન પુરૂષને નિહાળી નયને, વશ કરતાં નહીં ડરીએ—મંત્રબળે.

કામકલા મચ્છેંદ્રનાથને જાગૃત કરતાં ગાયછે.

બનજારા—લાવણી.

ગુણુતારા, કાણુ ગણી શકે ગણુતારા—એ રાગ.

સુખ ન્યારું, સખી આજ પામ્યું મન મારું—ટેક.

તન શોભા અવલોકી નયને, કિરણ હર્ષનાં પ્રસરે;
સ્નેહ રેલ ત્યમ વહે છલકતી, ભવિષ્ય લાસે સારે—સુખ.
પ્યાર તણી છે એજ નિશાની, પ્યાર યોગ્યતા લાવે;
પતિ પ્રિયાના પ્રેમવિના કંઈ, નથીજ દુખ હરનારે—સુખ.
ભાતુ પ્રકાશે અવકારનો, નાર પલકમાં થાશે;
સમજેડી મલવાથી મુજને, લાગેછે જગ પ્યારે—સુખ.

કામકલા અને મચ્છેંદ્રનાથનો સંવાદ.

શાફુલવિક્રીડિત.

સંસારે નરવેપમાં અવતરી, સેવી નહીં જામની ;
આલિંગી નહીં નારિને પ્રીતિ થકી, તો કાય શા કામની ?
વીધી હેતુ વિસારીને જગતમાં, આરે દિશા આપડે ;
ખોયો જન્મ ઉદાસીમાં રહિ સદા, શું લાભ એમાં જડે ?

મચ્છેંદ્રનાથ.

પ્રાણી માત્ર વિષે મનુષ્ય તનછે, અત્યંત જે કીંમતી ;
કામી તેનિ કરે અચેત બનીને, નિશ્ચેજ માઠી ગતી ;
મિંઘ્યા વાદ કરી ખુએ કુમતિમાં વિશ્રાંતિ સોના સમી ;
સ્વેચ્છાએ વર્તિ અતિ મુઢજનો, ક્રિયા કરે કારમી.

કામકલા--

ગીતિ.

વિધુવદની મૃગનયની, હંસગતી ધરનારી કામાનો;
રૂપશં ક્યો નહીં જોણે, ખરેજ તેનો જન્મ વૃથા માનો.

મચ્છેંદ્રનાથ--

ગીતિ.

નિશુંણ રૂપ જગભરતા, અપાર જ્ઞાની સદ્ચિદ્ આત્માનો,
શોધ ક્યો નહીં જોણે, ખરેજ તેનો જન્મ વૃથા માનો.

કામકલા—

માલિની.

મૃદુવચન વદંતી, પુણી કામી સુરાગી;
 સુશીળ લલિત પ્યારી, પ્રેમદા કામલાંગી;
 નવલ મદ ભરેલી, નારિ સેવી ન જોણે;
 મનુષ જનમ ખોયો, વિશ્વમાં આવી તેણે.

મચ્છેદ્રનાથ—

માલિની.

સુખ અચલ નથી જે, સુંદરીથી મળેછે;
 સુખ અચલ ગણો તે, યોગથી જે પળેછે;
 વિદિત ગુણ ન જાણ્યો, બ્રાન્તિમાં ભુલિ જોણે;
 મનુષજનમ ખોયો, વિશ્વમાં આવી તેણે.

કામકલા—

શાર્દુલવિક્રીડિત.

સુહાસ્યે પ્રિયવાદિની વિનવતી, જાણે ખીજી ઉર્વશી,
 સુગંધે દ્રુલ પારિજાતક સમી, ઓછે સુધા, સ્નેહ શી !
 રાગે જેમ તિલોત્તમા અગસરા, દીપે મુખે ચંદ્રમા;
 એવી માનુનિ જે મળે ભુતલમાં, તો સાર શું સ્વર્ગમાં ?

મચ્છેદ્રનાથ—

શાર્દુલ.

રૂપાળી ગુણવંતી કોકિલસ્વરી, સેવે કદાપી ભણે;
 આરાધે અવિનાશને નહિ કદી, તો સ્વર્ગ ક્યાંથી મળે ?
 યોગી સંગ ગમે નહિ નિજ ઉરે, રામા કટાક્ષે પ્રસે;
 એવા મોહ મહિં નહીં જય કદી, બોગિજનો પામશે.

મચ્છેદ્રનાથને કામકલા ગ્રહણ કરવાવિષે કહેછે.

શિખરિણી.

મુખે ખીજે ઇન્દુ, ચપલ નયની પ્રેમલ અતી;
 વિનોદે પુરીછે, વળિ મૃદુ સ્વરી સુંદર ગતી,

શરીરે શેભીતી, તરણુ લલના આ મદભરી
સ્વિકારો તે સ્નેહે, ગણિ નિજ પ્રિયા આદર કરી.
ગોરવનાથે વનમાં કરેલી ईश्वर प्रार्थना.

ગજલ.

વિશ્વમાં સાચું તારું, નામ એક વિચારવાનું;
પ્રિતે જો બોલિયેતો, અંતે છે તે તારવાનું;—વિશ્વ
મતિ તું આપ એવી, સર્વદા ઓ નાથ સૌને;
સુઝે ના કોઈ વેળા, ધર્મને વિસારવાનું;—વિશ્વ.
કૃપાળુ દેવછે તું, આ સૃષ્ટિને પાળનારો;
નથી તારા વિના કો, સ્થળ અહીંઆં ધારવાનું; વિશ્વ.

ગોપીચંદને સ્નાન કરાવતાં સુંદરીઓ ગાય છે.

રાગ—બનન્તરાનો.

મર્વે સ્ત્રીઓ—	નૃપ જન્મોત્સવ દિન આજે, વાજાંત્ર મનોહર વાજે—ટેક.
કુમુદા—	ખડુ હર્ષ થાય અંતરમાં,
સુલક્ષણા—	સખી અંદન દે મુજ કરમાં,
કુમુદા—	ગયું કોણુ સુગંધી કાજે,
સર્વે સ્ત્રીઓ—	નૃપ જન્મોત્સવ દિન આજે.—
રસિકમાલતી—	કરં ચુલાખ જળની ધારા,
કુમુદા—	ભર્યા કસ્તુરીથી કર મારા,
સુલક્ષણા—	બેનિ ક્યમ તું મનમાં લાજે,
સર્વે સ્ત્રીઓ—	નૃપ જન્મોત્સવ દિન આજે.—
કુમુદા—	સહુ ચોજો અરગજ અંજે, લઈ કસર કિંચિત સંજે.
સર્વે સ્ત્રીઓ—	ધન્ય પ્રાણુનાથ બિરાજે, નૃપ જન્મોત્સવ દિન આજે.—

મૈનાવર્તીને નાશવંત શરીરવિષે થતા વિચાર.

મંદાકુાન્તા.

શોભીતી આકૃતિ શરિરની, કેવી સારી પ્રક...
જોતાં રંગે કનક સમ કે, સ્વર્ગનો ઇન્દ્ર ભાસે;
આહા: તે એક ક્ષણભરમાં, કાળનો ભક્ષ થાશે,
રીદ્ધિ સીદ્ધિ સ્મૃદ્ધિ સ્ત્રી પછિ કદી, રે ! નહીં સાથ જાશે.

કાનીફ સંગીયો સહીત ગાતો ગાતો પ્રવેશ કરેછે.

પદ—રાગ કાશી.

રે ! સુભાગી જન-થા ઉપકારી—

ઉરમાં દયા સત્ય ધારી—ટેક.

માનવ દેહનો માર્ગ કઠણછે, નથી પશુ પક્ષિ સુરારી;
જ્ઞાનરૂપી દર્પણમાં જો તું, વિવેકે સર્વ વિચારી-રે ! સુભાગી.
ઉત્તમકૃત વિન આ દુનિયામાં, આવી થયો અપકારી;
શરણાંગતને કામ ન આવ્યો.સાચી કરણી વિસારી-રે! સુભાગી.
જન્મ સફલ જો કરવો હોય તો દુઃખદિ દે તું વિદારી;
જોડ પ્રીતિ જગજીવન સાથે, શિખ આ આનંદકારી-રે!સુભાગી.

ગોરક્ષનાથ સંગીયો સહીત ગાતો ગાતો પ્રવેશ કરેછે.

પદ—જો જગી જો જગી મુરખ-એ રાગ.

લક્ષ્મીમાં લોભાણો જન તું. લક્ષ્મીમાં લોભાણોરે;
અવધ આવી નિજ દેશ જ્ઞાની, ત્યારે બહુ લુટાણોરે—ટેક.
પૈસાનો તું કરી સંઘરો, સ્વજનમાં પંકાણોરે;
પણ તારાથી યશનો પાયો, કદી નહીં નંખાણોરે—લક્ષ્મી.
જન્મ ધરી કોટિ આ જગમાં, મિથ્યા તું અથડાણોરે;
એક તો! આવ્યો તું અભણ્યો, પછી જ્ઞાનવિના ભટકાણોરે-લક્ષ્મી
કુડતણી સ્થના રચવામાં, અર્થથી વખણાણોરે;
પરમારથમાં પ્યાર ન આણ્યો, સરવાળે મુંઝાણોરે-લક્ષ્મી.

ધનમદમાં તું અંધ બનીને, ચિન્તામાંહિ ચણાણોરે;
માયાના ઉલટા પડદાનો, ભેદ લેતાં ભરમાણોરે-લક્ષ્મી.
દુર્જનરૂપી કાદવના તું છાંટાથી છાંટાણોરે;
આત્મવિચારરૂપી મણિપારસ, તજી ગ્રહે કાં પહાણોરે-લક્ષ્મી.

કાનીફ અને ગોરખનો સંવાદ.

માલિની.

સુખ દુખ જ્યમ લાગે, આપને ચિત્ત જેવું;
ત્યમ સકળ જીવોને, લાગશે સઘ એવું;
મનુષ્ય મન વિચારી, એમ જે જ્ઞાન જાણે;
સરવ જન વખાણી, સંત તેને પ્રમાણે.

માલિની.

નિયમિત પ્રભુઆરા, માનિયે એજ ભક્તી;
જીવંતુ તિલક તાણે, ડાળની તેજ યુક્તી;
પ્રભુપ્રીતિ મન રાખી, નીતિજે ચિત્ત સ્થાપે;
શુભિજન સહુ તેને, ભક્તનું નામ આપે.

દોહરો.

અવર સર્વ પાપડછે, ગ્રહે કરી જન મૂલ;
દયા દાન ને દીનતા, એજ ધર્મનું મૂલ.

માલિની.

હરિ હરિ મુખ ખોલી, કૃત્ય કુડાં કરેછે;
પરધન પરદારા, પ્રેમથી જે હરેછે;
રમિ કપટની બાજી, ચાલતો ભક્ત ડોલે;
અધમ નર ગણાએ, એહ ચાંડાળ તોલે.

વિષ્ણુદૂત એક ધર્માત્માવિષે વિષ્ણુ પ્રત્યે કહેછે.

નારાયણં,

પરોપકાર વિશ્વમાં, અનેક રોતના કર્યા,
દયા ધરિ ઉરે અપાર. કષ્ટ દીનનાં હાર્યા;

સુધર્મ પાળી સદિમાં વધારી પૂર્ણ નામના,
પુરો દ્યાલુ દાસ જાણી આપ તેની કામના.
મૈનાવતી ગોપીચંદને ઉપદેશ કરેછે.

રાગ—મહાર.

સુણ મમ તન તું સ્નેહ ધરી, યોગ મનુષ્યને અમર કરેછે—ટેક.
શુદ્ધપ્રતાપે જ્ઞાની થઇને, પ્રભુનામ તું લે સમર્પી;
નાશવંત સંસાર માનીને, શમ દમથી જી વિશ્વ તરી—યોગ.
સ્વાર્થરૂપ સંસાર મળ્યોછે, કપટ મુદ્ધિ ઘટમાંહિ ભરી;
સ્વાર્થ લગી સહુ સ્નેહ કરેછે. સ્વાર્થ સર્વો કે જન્મઅરી—યોગ.
મિથ્યા કાયા મિથ્યા માયા, સત્ય ગણે ક્યમ ભૂલ કરી !
યોગ ગ્રહિ થા અમરપુત્ર તું, મજે ન તન આ ફરી ફરી—યોગ.

ગોપીચંદ જોગી થવાથી વિદૂષક ખુશી થતો
ગાતો ગાતો આવેછે.

આફ આફ લોંગસેન—એ રાગ.

ગોપીચંદ તો જોગી થયા હવે, થશે આપણું કામ;
તેની જોડે ફરી મિત્રતા, ફરશું ગામેગામ—ટેક.
જાલંદરને ભુખ લાગે તો, તરત ધરેછે ધ્યાન;
તથી આવડતું ધ્યાન આપણે, મોજનતું એક ભાન—ગો.
માટે એવા સાધુ સાથે; વસવામાં નહીં સાર;
ગમે તેમ પણ રાજ્ય દેહ આ કરશું મોજ અપાર—ગો.
અવગુણ ગાયા ભગવાના પણ, છે ભગવામાં સૂખ;
સુંદર વનમાં દહેર કરીશું, લગાર જ્યાં નહીં દૂખ—ગો.
નિર્મળ જળના ઝરણાં ટપકે, તરવરતો નહીં પાર;
પંખી મધુરાં ગાયન ગાતાં, પવન વાય સુખકાર—ગો.
ધરમાંડી યૈઠા હધએ તો, ચીંતા થાય હજાર;
નારી, બાળક સૌ સંતાપે, દશખાંડીનો ભાર—ગો.

એથી આપણે જંગલ સારું લાખગણું આવાર;
રંગ રમીશું મોજ કરીશું, ચાલ બનું તૈયાર—ગોપીચંદ.

ગોપીચંદ સ્ત્રીયોકને ભિક્ષાલેવા ગયો તે વચ્ચે
થયેલો સંવાદ.

જનની જીવેરે ગોપીચંદની—એ રાગ.

ગોપીચંદ—મિથ્યા જગત આ જાણીને ગ્રહો જાનોપદેશજ;
રાગ દેખાદિ લાગીને, ધર્મો યોગીનો વેષજ—

સાંબળ રાણી સુલક્ષણા.

સુલક્ષણા—પ્રેમ લગાડી પીયુ ક્યાં જશે, અમો અખળા જાતજ;
ત્રાસદાયક વેણ આ સુણી, અંતર થાય ઉતાપજ—
વેષ ઉતારે રાજ યોગીનો.

રસિકમાલતી—નિદોષ નારિને લાગતાં, લાગે પાપ અપારજ;
ગૃહસ્થાશ્રમીને યોગીનો, નથી લેશ અધિકારજ—
વેષ ઉતારે રાજ યોગીનો.

ગોપીચંદ—દોષ રહિત એક દેવજે, જુડો જગ વ્યવહારજ;
સત્ય મારગ મળ્યે છોડવો, ગૃહસ્થાશ્રમનો પ્યારજ—
સુણો પ્રિયા રસિકમાલતી.

કુમુદા—દયા ધરે પીયુ અંતરે, હું લઘુ વયની નારજ;
પાણિગ્રહણ કરી પ્રીતથી, કરો કમ નિરાધારજ—
વેષ ઉતારે રાજ યોગીનો.

ગોપીચંદ—મોહ ધરે નહીં માનુની, મૃગજલનો આલાસજ;
મગ્ન બની પ્રભુ સ્તવનનો, માનો શ્રેષ્ઠ વિલાસજ—
સુણરે કુમુદા બાળા વેષની.

લાવણી.

જે નાય કલા ન્યારી, ગણ્યો મેં યોગ શ્રેષ્ઠકારી—૨૬.
પ્રભુ પાસે જે સર્વ પ્રાણીને, અરે હું તે કાણુ અત્ર.

મુલક્ષણા—વિલુ અંશ નૃપ ગાત્ર.

રસિકમાલતી—ધર્મ છે જ્ઞાન.

ગોપીચંદ—યોગને પાત્ર—છે નાથ.

મુલક્ષણા—સકલ નરેશો યોગિ થાયજો, તરછોડી નિજનાર.

રસિકમાલતી—કદી ન પામે પાર.

કુમુદા—કંથ વિચાર.

ગોપીચંદ—પ્રભુમાં પ્યાર—

છે નાય કલા ન્યારી, મને તું ભિક્ષા દે પ્યારી.

કુમુદા ગોપીચંદને યોગીનો વેષ ઉતારવાને વીનંતે છે.

જેગીઆ આશાવરી.

ઉતાર યોગી વેષ, રે! પ્રાણેશ નમેરા;
કરમહીને છોડાય ના, વિચારિ જે પ્યારા—ટક.
બાળવેશે આપછો, અરધાંગનાઓ તેમ;
અરધાંગે તમે ક્યાં જશો! અરધાંગથી ન્યારા—ઉ.
રે! સમક્ષ તું છતાં, આવી બની ગતી;
તો પછી વિરહાનજે, થશે હાલ શું મારા—ઉતાર.
કોરતી કોટ તોડીને, વસાય કેમ વન!
રે! નથી એ ઘટતું તને, અમ નેણુના તારા—ઉતાર.
સામું શું જોયા કરો! કંઈ દયા રાખો મન!
દયાવિના ક્યમ ચાલશે, રે! ધર્મની ધારા—ઉતાર.

ગર્ભીક-નાન્દી.

શાર્દૂલવિક્રીડિત.

પાતાજે ગગને અને ભુતળમાં, જે છે ખરે મ્હારથી;
'નેતી' શબ્દવડે વહે શ્રુતિ સદા, ગમે ન છેડે કથી;
જે સ્ત્રી અવિનાશી શાન્ત સુખદા, વ્યાપી રહ્યા સર્વમાં;
એવા વિશ્વવિકાસીને નમન હું નિત્યે કરું પ્રેમમાં.

ગીતિ.

હામ ધરી મેં મનમાં, નવીન નાટક કરવાને આજે;
દોષક્ષમા સહુ કરજો, હંસ પ્રમાણે ગુણ ગ્રહવા કાળે.

ઇંદ્રસભામાં અપ્સરાઓએ કરેલાં ગાયન.

ઉર્વશી—

રાગ—સોરઠ.

દર્શન દે હવે પ્રાણાધાર—

પ્રીતમ તું કરને વિચાર—ટેક.

અલ્પ દિવસની લઇ રગ્ન; પીયુ સંચર્યા પહારે;
પણુ જાણુત બહુ દિન થશે, જવા ન દેત ભર્તાર—દર્શન.
ચન્દ્ર એક છે ગગનમાં, ચક્રાર અપરમપાર;
સમજું છું પણુ રનેહ મમ, ઉરથી ન ધટે લગાર—દર્શન.

મૈનકા—

રાગ—મહાહાર.

પીયુ વિના રેન વિષમ થઇ મારી,

થઈ વરષાસ્તુની તૈયારી—ટેક.

વીજલી ચમક ચમક ચમકી રહી, કોયલ ખોલતી કારી;
પાપી અપદ્ધએ પીયુ પીયુ કરીમે, ચિરહની આગ વધારી.—પીયુ.
ગગને ધનનન મેઘ ગરજતાં. થડકતી છાતી મારી;
નયન ન મલતાં ઝળકી ઉઠું. પીયુ પીયુ મુખ ઉચારી—પીયુ.

રંભા—

રાગ—દેશ.

કોઈ જઈ કહો વિનંતી મારી,

તમે પ્રીત કરી ક્યમ વિસારી—ટેક.

મમ નયનમાં નીંદ ન આવે, દિનરાત મન તળપાવે;
કોઈ જઈ પતિને સમજાવે—તુજવિન હું વ્યાકુળ પ્યારી—કોઈ.
તજુ શેષ રે! કાન્ત પધારો, અપરાધ થયો શું મારો;
માં ચતુર ન ચિત્ત વિચારો—કરી પ્રીત, ન ચોરી તમારી—કોઈ.

તિલોચના.-

૫૬.

સખી સ્નેહ રીત જગતમાં ન્યારી-ટેક.

સ્વક્રિયાની પ્રીત સુખદા સમજવી, પતિશ્રમને હરનારી;

'દંપતી' શબ્દનો અનુભવ લેવા, એજ ધરમ સુખકારી-સખી.

મૃત્યુના ભયવિષે ગોપીચંદ પ્રભાવતીપ્રત્યે કહેછે.

શા ફૂલવિક્રીડિત.

આવેછે જવ કાળ ગ્રાસ કરવા, જાણે નહીં આળ તે;

રોગો શત્રુસમા પ્રહાર કરિને, ખૂરા કરે હાલ તે;

ખાસે આયુ ઘટે ઘટે ન્યમ અરે, વારી ફુટેલા ઘટે;

શ્રિયુ રપટ જણાય તોય પ્રભુને, સંસારી કાં ના રટે!

ઉત્તરાવસ્થાવિષે.

શા ફૂલવિક્રીડિત.

કાયા કંપિ જશે ગતિ અટકશે, દંતો પડી સૌ જશે;

આંખે ઝાંખ થશે ન કાન સુણશે, લાળો મુખે આવશે;

બુદ્ધિમંદ થશે જીવ્હા અટકશે, કાઠી ગ્રહી ચાલશે;

એવું વૃદ્ધત્વ આવતાં શ્રીપતિની બક્તિ શી રીતે ધશે ?

કુમુદાને વિયોગાવસ્થામાં થતા વિચાર.

૫૬—બેરવીનું.

દત્ત વિના ન પમાય, સકળ સુખ દત્ત વિના ન પમાય-ટેક.

વિષમય વૃક્ષ કિછેરી વળતી, અમૃત કેમ પીવાય-સકળ.

અનાથ જનનો નાશ કરીને, કેમ સનાથ બનાય-સકળ.

વિયોગ પડાવી પ્રેમીજનોમાં, નહીં રે સંયોગી થવાય-સકળ.

નિયમ પ્રભુનો કેમ ફરે એ, વાવે તેનું લણાય-સકળ.

સુલક્ષણા તથા કુમુદાને મૈનાવતીના મર્ણયી થતો શોક.

૫૬-હમકું હાંડ ચલે બન માધુ-એ રાગ.

કર્મ તણી ગતિ છેક છે ન્યારી, કરણી તેની કાણુ કળેરે-ટક.
રત્ન ગયું અમ રંકનું આજે, પાછું હવે તે કેમ મળેરે,
ત્રાપ મળ્યો તવ સાસુ થયાં લય, સ્નેહ જેનો ઉરમાં ઉછળેરે-કર્મ.
બહુ વર્ષે તમ પુત્ર મળ્યો તવ, પ્રાણુ તજ્યા ક્યમ તેજ પળેરે;
એક વેળા ઉઠી પ્રેમે ખોલાવો, અંતરમાં લવ શાન્તિ વળેરે-કર્મ.
આનંદ સિંધુ ઉલટયો તેમાં શોકનું ઝરણું કેમ ભળેરે;
સુખ મૈનાવતી સાથ મળ્યાંછે, અંદ વીધિના કેમ ટળેરે-કર્મ.
પડે કુમુદ કાણુજો વિખુટી, “ક્યાં ગઈ” પુછતા પળે પળેરે;
તે કુમુદને કેમ વિસારી, એકજવાર લગાડો ગળેરે-કર્મ.

કુમુદા.-

શાર્દુલવિક્રીડિત.

કાળે શું દુખ આદર્યું પલકમાં, લક્ષ્મી અમારી હરી;
વીધાતા ઉલટું લખી કલમને, શાને વિકારી કરી;
હાહાકાર થશે નહીં વિસરશે, પાડી મહા આપદા;
સ્નેહે રે! વહુ નામ કાણુ વદશે! ઘા એ ન રૂઝે કદા.

શોક કરતી સ્ત્રીઓને ગોપીચંદે કરેલો બોધ.

શાર્દુલવિક્રીડિત.

પામીને લય કાળનો જન ભલે, પાતાળમાં પેસશે;
પામીને લય લોહપિંજર મહીં, પહેરો રખાવી વસે;
જોડે પ્રીતિ સુરેન્દ્રસાથ અથવા, મેર મથાળે જશે;
ત્યાંથી કાળ કરાળ તો ઝડપશે, નિશ્ચ નહીં છોડશે.

જાલંદર પોતાના આશ્રમમાં ભજન કરેછે,

લાવણી.

ભજગોવિંદં ભજગોવિંદં ભજગોવિંદં મૂંઢમતી;
હરિ ભજ્યાવિન મૃત્યુ સમયરે! કેવી યાશે તારી ગતી-ટક.

આલ્યાવસ્થા રમતગમનમાં, તરણપણે વહાલી યુવતી;
 વૃદ્ધપણું ખે.યુ' આશામાં, પણ સમર્થા નહીં વિશ્વપતી-ભજ.
 મનન કર્યું નહીં ગીતાનું લમ, ગંગાજળ નવપીધું રતી;
 પ્રેમે પુજ્યા નહીં મુરારી, ખે.યો જન્મ અમુલ્ય અતી-ભજ.
 દોણ પિતા માતા કોની છે? કોણ હું રે! આવ્યો ક્યાંથી ?
 એમ વિચારી સમજ સ્વપ્નવત્તુ નિજ ઉરમાં સંસારકૃતી-ભજ.

રાગ આરતીના.

જ્યદેવ જ્યદેવ, જ્ય શાન્તાકારા-(ખેવાર)

પિતૃ માત છો સૌના, રક્ષણ કરનારા-જ્યદેવ.

સખા બંધુ પણ તુંજ, તું ધન ને વિદ્યા-(ખેવાર)

આ તેજોમય મુરતી, દેવાધીદેવા-જ્યદેવ.

ગોપીચંદ વૈરાગ્યસુખ વર્ણન કરેછે.

ઈંદ્રવિજય.

ગંગજળે કરી સ્નાન નિરંતર, અંતરમાં સુખ પામું વધારે;

પૂજન દેવ તણું કરતાં મન. રંજન થાય અહોનિશ ભારે;

કેશવ! કેશવ ! નામ રટું નિત, શાન્ત બની ગુરુ વાક્ય વિચારે;

એ સત્ત્વમાં સુખનો કરી લાગ, ફરી કુણ રાજ્ય પ્રપંચ સ્વિકારે.

ભાટ ગોપીચંદને પુનઃરાજ્યાભિષેક થતી વખતે કહેછે.

કવિત-મનહુર,

ધન્ય ગોપીચંદ રાજ્યરંગને દીપાવનાર,

કુળનો તારનહાર સાર ધારનાર તું;

જ્ઞાનનો ભંડાર સંપ પ્રજામાં રખાવનાર,

ધ્યાર તો અધ્યાર ધર્મમાં વધારનાર તું;

લક્ષ્મીનો અખ્યાર દાર કત્ર શોભતું શ્રીકાર,

હીરતાર કર્યા વશ પુણ્યનો આધાર તું;

ધાય જ્ય જ્ય કાર હાર હાર એ ઉચાર,

ભોગવળે કોટિ કોટિ વર્ષ અધિકાર તું,

વિદૂષક બારોટ પ્રત્યે કહેછે.

કવિત-મનહર.

અગ્રભાગ દ્રોણગીરિનો ધરીને દારીકેશ,
ગિરિધર નામથી ત્રિલોકમાં ગવાયછે;
અંજનીકુમારે દ્રોણ કરે ઓછા તેને જુઓ,
ગિરિધર નામની ક્યાં ઉપમા અપાય છે;
અગમ્ય ઠાઠ કર્મના જે મર્મથી કળાય ના,
વડાની વડાઇ ક્ષણમાં જડાઈ જાયછે;
કરો જે કોટિ ઉપાય તોય ધાર્યું નહિં યાય.
નિશ્ચે રંકનું નશીબ રંક તો ગણ્યું છે.

ગોળ્લિંદની સ્ત્રીઓ કરેલું જાલંદરનું ગુણકથન.

ગીતિ.

પુર્ણ થઇ ગુર તમથી, સકળ કલ્પના કલ્પી જે મનમાં;
હવે તથી ભવ ઇચ્છા, કલ્પતર સમ પ્રગટયાછો જનમાં.
સુખ વામ્યા, દુખ વામ્યા, જામ્યા જશ જે વિશ્વ મહીં તમથી;
મવાયં તહીં ગુણ ગાતાં, દયાસિંધુ એ આપતણા અમથી.

ગોપીચંદે જાલંદર પાસે માગેલો વર.

શિખરિણી,

પ્રભ પાળે સ્નેહ, નિત શમ દમાદી નિયમને;
વિસારી માયાને, પ્રભુ પ્રભુ રટે સૌ નિજ મને,
સરીતા સિંધુમાં, જ્યમ મલિ જવા આતુર બને;
દયા જ્ઞાન્તિ ભક્તિ, લેમ ઝટ પ્રવેશો જન મને.

સ્વેલની સમાપ્તિએ.

છે જન પાલક ઠાણક દુખને!—એ રાગ.

જન ભવ ભય ભંજનનાથ બળે—(ખેવાર.)

સંસારવિષે જે સાર છે.—

નિર્ભય થઈ નીતિમાં પ્રીત,
 રાખો નિત્યે અરપી ચિત્ત,
 મન માનો રંજન કરે વિત્ત;
 સદ્ગુણુનો શણુગાર છે—જન.
 સુખદાયક જ્ઞાનમણિ મળવા—(ખેવાર.)
 કરો સર્વ સદા સતસંગ.—
 મૃગજળ સમ સમજી અલિલાષ,
 સત્ય માનજો ધર્મ વિલાસ,
 કારણ કે યમનો શિર ત્રાસ;
 અધર્મથી મલનાર છે—જન.
 આ નાટક અવસોડી કરજો—(ખેવાર.)
 સૌ સારાસાર વિચાર.—
 જળ તજી હંસ કરે પયપાન,
 ગુણુ ગ્રાહક થઈ એજ સમાન,
 નિષ્કે મેળવજો સદ્ગુણ;
 જેમાં જયજયકાર છે—જન.

સમાપ્ત.

અમારી દુકાને નીચે લખેલે ભાવે દરેક ચીજ ખાત્રી ભરેલી આપવામાં આવશે.

ચીનાઈ ચાહુ.

	રતલ	૧	ના	૩૦	આ.
ફલાવર પીકુ નં. ૧	૨ ૦
ફલાવર પીકુ નં. ૨	૧ ૮
સુંદર ચીનાઈ રોઝ પૌચાંગ...	૧ ૦
સુંદર ફાઇન પૌચાંગ.	૦ ૧૪
ફલાવર ઓરેન્જ પીકુ.	૦ ૧૪
ફાઈન ટે સેન્ટેડ ઓરેન્જ પીકુ.	૦ ૧૨
ફાઈન પીરીયલ કેસા કોંગો	૦ ૧૨
કેસા કોંગો	૦ ૧૦
કોંગો	૦ ૯

હોંદુસ્તાની ચાહુ.

	રતલ	૧	ના	૩૦	આ.
કાંચાવેલી ફલાવર પીકુ.	૧ ૮
કાંચાવેલી એકસ્ટરા ફાઈન ઓરેન્જ પીકુ	૧ ૪
કાંચાવેલી એકસ્ટરા ફાઈન પીકુ...	૧ ૨
દામોદર મીક્ષયર	૧ ૨
રાયલ ફ્રીમીલી મીક્ષયર	૧ ૦
કાંચાવેલી પીકુ સૌચાંગ.	૧ ૦
કાંચાવેલી સૌચાંગ	૦ ૧૨
હન્ડીયન કોંગો.	૦ ૧૦
બરોકન મીક્ષયર.	૦ ૧૦

મશીનમાં દરેલી મુખ્યાર્થ કાફી રતલ ૧ ના આના ૧૦.

મુસાફરીમાં વાપરવા લાયક ખતી ઉપર ચાહે કરવાનાં ફાનસો.

તે સિવાય ચાહેમાં વાપરવાની ખાંડ, કાશી, સામુ ચોખા, તાપીઓકો, આરાઈટ, કોરન ફલાવર, કોકો, મુરખો, મીચુખતી, સામુ, શીગાર, ચીરટ, અમેરીકન તંબાકુ, બરઝાઈ, ટરકીસ તંબાકુ, ઈલાદિ દરેક જાતનો માલ ખાતરી ભરેલો સસને ભાવે મળશે, જે એકવાર લઈ જવાથી ખાતરી થશે. સિવાય અમારે ત્યાં તૈયાર થતી હવાર તરકી તંબાકુની શીગારેટ (કાગળની ખીડાઓ) સોફ્ટનાં બાકસ નીચે લખેલા ભાવે મળશે.

૩૦ આ ૦

કીસમીફીક શીગારેટસ.	૩	
હેલન શીગારેટસ...	૨	૮
પ્રીન્સ એન્ડ વેલ્સ શીગારેટસ...	૨	૦
વિક્ટોરીઆ શીગારેટસ....	૧	૮
મુલતાન શીગારેટસ.	૧	૪
હારોઝા શીગારેટસ...	૧	૦

ઉપર જણાવેલો માલ વેપાર માટે રકમખંધ ખરીદ કરનારને ધણોજ કીફાયત ભાવે મળશે. બાકાર ગામત્રા આરડેર ઉપર તરત ધ્યાન આપવામાં આવશે. તેમજ વેપારને બરનો બીજો કંઈબી માલ અમારી મારફતે મંગાવનાર પાસેથી બે ટકા કમીશન લેવામાં આવશે, માટે કોઈબી માલને લગતો ભાવ મંગાવવો હોય તો પોસ્ટ-પેડ કાગળ નીચે લખેલે કેકાણે કમીશન વાલવો.

૬૧૦ દામોદર રતનસી,

કાલકાદેવીને રસ્તે મહાજનવાડી પાસે નં. ૨૭, મુખ્યર્થ

